

Deliberationes

A GÁL FERENC EGYETEM TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA
SCIENTIFIC JOURNAL OF GÁL FERENC UNIVERSITY

16. évfolyam 2. szám 2023/2

Vol. 16; Ed. No. 2/2023

Deliberationes

A Gál Ferenc Egyetem tudományos folyóirata

DELIBERATIONES

Scientific Journal of Gál Ferenc University

16. évfolyam 2. szám 2023/2

Vol. 16; Ed. No. 2/2023

A Gál Ferenc Egyetem tudományos folyóirata
DELIBERATIONES

Scientific Journal of Gál Ferenc University

Főszerkesztő / Editor: Janka Ferenc

Szerkesztésért felelős személy / Responsible editor: Halasi Szabolcs

Szerkesztőbizottság / Board

VINCZE GÁBOR, BEKE SZILVIA, ÁRPÁSI ZOLTÁN
NYÁRI CSABA, KATONA KRISZTINA, SZABÓNÉ BALOGH ÁGOTA
KOVÁCS JÓZSEF, SERFŐZŐ LEVENTE, THÉKES ISTVÁN

Szerkesztőségi titkár / Secretary

Kónya Tünde

Lektorálta / Lectors

Győri Ferenc, Homoki Andrea, Horváth Gábor, Katona Krisztina, Lapes Josip,
Simon Sándor , Szilvássy Orsolya, Takáts István

Borító / Cover: Horváth Gábor fotója

Kiadó / Publishing: Gerhardus Kiadó

Felelős kiadó / Responsible: Dux László, rektor

Kiadó/szerkesztőség címe / Contact: 6720 Szeged, Dóm tér 6.

E-mail: deliberationes@gfe.hu

Terjesztési forma: nyomtatott és online

Distribution: print and online

ISSN 1789-8919

e-ISSN 2786-1562

Deliberationes tudományos folyóirat

16. évfolyam 2. szám 2023

ISSN 1789-8919

Gál Ferenc Egyetem

Deliberationes Scientifc Journal

Vol.16; Ed.No.2023/2

ISSN 1789-8919

Gál Ferenc University, Hungary

TARTALOM

GYÓRI FERENC, LENGYEL CSABA

BESZÁMOLÓ AZ MTA SZEGEDI AKADÉMIAI BIZOTTSÁG,
ORVOSTUDOMÁNYI SZAKBIZOTTSÁG,
SPORTTUDOMÁNYI MUNKABIZOTTSÁGÁNAK 2023. ÉVI ÜLÉSEIRŐL .5
REPORT ON THE 2023 MEETINGS OF WORKING COMMITTEE ON
SPORTS SCIENCE OF THE MEDICAL COMMITTEE OF THE HUNGARIAN
ACADEMY OF SCIENCES' SZEGED ACADEMIC COMMITTEE6

HALMÁGYI MIKLÓS

GERLA: APÁTSÁG A FEHÉR-KÖRÖS VIDÉKÉN17
ABBAY IN THE REGION OF THE RIVER WHITE-KÖRÖS17

IRSAI FARKAS LÁSZLÓ

SAULBÓL PAULUS: PÁGER ANTAL34
PAULUS FROM SAUL: ANTAL PÁGER34

KISS-KOVÁCS RENÁTA

A SZÖVEGÉRTÉS ÉS A SZÖVEGALKOTÁS KAPCSOLATA69
SYSTEMATIC REVIEW OF RESEARCH ON READING
COMPREHENSION AND TEXT COMPOSING70

KRIZSÁN ANETT

A GYERMEKJOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSE
A GYÁMHATÓSÁGI ELJÁRÁSOKBAN90
CHILDRENS RIGHT SUCCESSION
IN THE COURT OF GUARDIANS PROCEEDING91

LEPES JOSIP	
ISKOLAI SPORT – KIHÍVÁSOK ÉS ESÉLYEK	101
SPORT AT SCHOOL: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES.	102
MÁTÉ PROROK	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE-SUPPORTED PATTERN RECOGNITION.	117
MESTERSÉGES INTELLIGENCIA	
ÁLTAL TÁMOGATOTT MINTAFELISMERÉS.	118
SEBESTYÉN KRISZTINA	
KÖZÉPISKOLA-VÁLASZTÁS SZEMPONTJAINAK VIZSGÁLATA	
FENNTARTÓK, NÉMETET ÉS ANGOLT TANULÓK,	
VALAMINT TANÍTÓK VÉLEMÉNYE ALAPJÁN.	129
ANALYSIS OF THE ASPECTS OF SECONDARY SCHOOL SELECTION	
BASED ON THE OPINIONS OF MAINTAINERS,	
STUDENTS LEARNING GERMAN AND ENGLISH, AND TEACHERS . . .	130
SZÁK ORSOLYA	
AZ AUTENTIKUSSÁG NYOMÁBAN.	142
IN SEARCH OF AUTHENTICITY.	143
TÓTH LARISSZA, BERKI TAMÁS, KARANCSI ZOLTÁN, GYŐRI FERENC	
SZEGED LEGNAGYOBB KÖZTERÜLETI PARKJÁNAK	
SZABADIDŐSPORTJA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL	
A NEMENKÉNTI ELTÉRÉSEKRE	150
LEISURE SPORTS IN SZEGED’S LARGEST PUBLIC PARK, WITH	
PARTICULAR ATTENTION TO GENDER DIFFERENCES	151

Deliberationes tudományos folyóirat
16. évfolyam 2. szám 2023/2, 5–16. oldal
Kézirat beérkezése: 2024.01.25.
Kézirat befogadása: 2024.04.24.
DOI: 10.54230/Delib.2023.2.5

Deliberationes Scientific Journal
Vol.16; Ed.No. 2/2023, pages: 5–16
Paper submitted: 25th January 2024
Paper accepted: 24th April 2024
DOI: 10.54230/Delib.2023.2.5

BESZÁMOLÓ AZ MTA SZEGEDI AKADÉMIAI BIZOTTSÁG, ORVOSTUDOMÁNYI SZAKBIZOTTSÁG, SPORTTUDOMÁNYI MUNKABIZOTTSÁGÁNAK 2023. ÉVI ÜLÉSEIRŐL

Győri Ferenc^{1,2}, Lengyel Csaba³

¹Pécsi Tudományegyetem, Egészségtudományi Kar,
Fizioterápiás és Sporttudományi Intézet

²Gál Ferenc Egyetem, Kutatóintézet, Sporttudományi Csoport

³Szegedi Tudományegyetem, Szent-Györgyi Albert Klinikai Központ,
I. sz. Belgyógyászati Klinika

Absztrakt

Az MTA Szegedi Akadémiai Bizottság (SZAB) Orvostudományi Szakbizottság Sporttudományi Munkabizottsága két tudományos ülést rendezett a 2023-ban.

Az elsőre „Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő” címmel került sor a Gál Ferenc Egyetemen, melyen három hazai egyetem kutatói számoltak be eredményeikről. A szimpózium résztvevői betekintést nyerhettek a szegedi izombiokémiai kutatások történetébe; a különböző betegségek, izomdisztófiák, vagy az öregedés során csökkent tömegű vázizmok regenerációjának, izomméret-szabályozásának és a vázizom-metabolizmusának mechanizmusaiba; a vázizom glükózfelvételének jelentőségébe a vércukorszint szabályozásában; a 2-es típusú cukorbetegség alapját képező szénhidrát-anyagcsere zavarokba, a mellette fennálló mitokondriális diszfunkció és foszfolipid metabolizmus zavaraiiba, illetve gyógyszeres kezelésének lehetőségeibe; s végül, de nem utolsó sorban az izomláz legújabb, heveny kompressziós axonopáthia elméletébe.

A második tudományos tanácskozásnak, amely „A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései” címet viselte, a SZAB székháza adott otthont. A sport társadalomtudományi aspektusai iránt érdeklődők előadásokat hallhattak a serdülő sportolók szülőktől való egészséges eltávolodásának jelentőségéről és szerepéről a sportmotivációs bázis kialakulásában; a gyermekek sportélvezetének és énképé-

nek pozitív kapcsolatáról; valamint a testedzésfüggőség fokozott veszélyeiről, amennyiben az további pszichés és egyéb kórképpel együtt jelentkezik. Szó esett a lakossági vélemények megismerésének fontosságáról a sportrendezvények tervezési szakaszában és az eseményt követően; megismerhettük a perzisztáló reflexek és a fundamentális mozgásdeficitek mozgástanulást gátló hatását, az időben megkezdett mozgásfejlesztés szükségességét; tájékozódhattunk arról, hogy miként hat a betegedukáció, a betegség-specifikus tudás átadása a gerincbántalmak csökkentésére; s végül arról, hogy miként zajlott a sporttudományi alapképzési szakok (BSc/BA) elvárt tanulási eredményeinek megújítása a felsőoktatásban.

Kulcsszavak: Magyar Tudományos Akadémia, tudományos ülés, sporttudomány, izombiokémia, társadalomtudományok

REPORT ON THE 2023 MEETINGS OF WORKING COMMITTEE ON SPORTS SCIENCE OF THE MEDICAL COMMITTEE OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES' SZEGED ACADEMIC COMMITTEE

Ferenc Győri^{1,2}, Csaba Lengyel³

¹Institute of Physiotherapy and Sport Science, Faculty
of Health Sciences, University of Pécs

²Sports Science Group, Research Institute Gál Ferenc University

³No. I Internal Medicine Clinic, University
of Szeged Albert Szent-Györgyi Medical School

Abstract

In 2023, two scientific meetings were organised by the Working Committee on Sports Science of the Medical Committee of the Hungarian Academy of Sciences' Szeged Academic Committee (SZAB).

The first was entitled „Muscle Biochemistry Research in Szeged - Past, Present, Future” and was held at the Gál Ferenc University, where researchers from three Hungarian universities presented their results. The symposium participants were given an insight into the history of muscle biochemistry research in Szeged; the mechanisms of regeneration, muscle size regulation and skeletal muscle metabolism in various diseases, muscle dystrophies or reduced muscle mass during ageing; the importance of skeletal muscle glucose uptake in blood glucose regulation; the carbohydrate metabolism disorders underlying type 2 diabetes, the associated mitochondrial dysfunction and phospholipid metabolism disorders and their potential for drug

treatment; and last but not least, the recent acute compression axonopathy theory of muscle fever development.

The second scientific meeting, „Psychological, pedagogical and social contexts of physical activity”, was held at the SZAB headquarters. Those interested in the social science aspects of sport were able to hear presentations on the importance of ‚healthy disengagement’ of adolescent athletes from their parents and its role in the development of a sports motivation base; the positive relationship between children’s enjoyment of sport and their self-image; and the increased risks of physical activity addiction when it occurs in combination with other psychological and other pathologies. The importance of listening to public opinion during the planning phase of sporting events and after the event was discussed; as well as the impact of persistent reflexes and fundamental movement deficits on physical activity learning and the need for early physical activity development; how patient education and the transfer of disease-specific knowledge can reduce spinal disorders; and finally, how the developing process of the expected learning outcomes for BSc/BA in sports science in higher education has been achieved.

Keywords: Hungarian Academy of Sciences, scientific meeting, sports science, muscle biochemistry, social sciences

IZOMBIOKÉMIAI KUTATÁSOK SZEGEDEN – MŰLT, JELEN, JÖVŐ

A Magyar Tudományos Akadémia, Szegedi Akadémiai Bizottság, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottsága két tudományos ülést rendezett a 2023. évben. Az elsőre 2023. április 27-én, „*Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő*” címmel a Gál Ferenc Egyetem szegedi kampuszának Klebelsberg-termében került sor, amelyen a Szegedi Tudományegyetem (SZTE), a Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (MTSE) és a Gál Ferenc Egyetem (GFE) képviselői számoltak be legújabb kutatási eredményeikről (GFE, 2023a; 2023b; MTA, 2023a). A szimpóziumon, melyen 29 fő vett részt, az üléelnöki feladatokat Dux László egyetemi tanár, a GFE rektora, az SZTE Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Kar (SZAOK) Biokémiai Intézet, Izomadaptációs kutatócsoport, valamint a Multidiszciplináris Orvostudományok Doktori Iskola vezetője látta el.

Az ülést a Sporttudományi Munkabizottság elnöke, *Lengyel Csaba* tanszékvezető egyetemi tanár, a Szent-Györgyi Albert Klinikai Központ (SZAKK) elnöke nyitotta meg, majd a házigazdák nevében *Dux László* rektor köszöntötte az egybegyűlteket. Ezt követően tisztújító szavazás következett, melynek során a tagság a következő akadémiai ciklusra megerősítette tisztségében *Lengyel Csaba* elnököt és *Györi Ferenc* titkárt.

A tudományos előadások sorát *Dux László* nyitotta meg, aki a szegedi izomkutatások több mint 85 éves múltját elevenítette fel (Dux, 2023). Az előadó a Nobel-díjas tudós, *Szent-Györgyi Albert* szellemi örökségét méltatva, kiemelte annak *Banga*

Ilonával közösen végzett munkásságát, akivel is az 1940-es évek elejére megfejtették az izomkontrakciós erő kifejtésért felelős két fehérje, az aktin és a miozin, illetve az energiaforrásként szolgáló ATP szerepét. Felidézte továbbá *Straub F. Brúnó* erőfejlesztéseit és figyelemreméltó eredményeit az aktin tisztítása és jellemzése terén, majd szólt az izom citoskeletális rendszerének egyik első felismerője, *Guba Ferenc* nevével fémjelzett folytatásról, ami a mozgáskorlátozás biokémiai hatásainak leírását jelentette. A múlt század nyolcvanas éveiben a kalcium transzportáló, szarkoplazmatikus retikulum ATPáz enzim kristályosítása és működésének jellemzése, majd a kilencvenes évektől, a sérült, beteg izom regenerációjának molekuláris háttere állt a kutatások középpontjában, már *Dux László* vezetésével. E munkákat jelenleg *Keller-Pintér Anikó* viszi tovább munkatársaival.

A következő előadó, *Keller-Pintér Anikó* (SZTE) a vázizmok regenerációjának, az izomméret szabályozásának és a vázizom-metabolizmusának mechanizmusairól értekezett (*Keller-Pintér, 2023*). A vázizom sérülését követően regenerációra képes és tömege dinamikusan változik testmozgás, öregedés hatására, illetve patológiás állapotokban (pl. tumoros cachexia, denerváció, immobilizáció esetén). A vázizomban jelen levő szatellita sejtek sérülést követően aktiválódnak, proliferálnak, myoblastokká differenciálódnak, a sérülés helyére, illetve egymás mellé migrálnak, majd multinukleáris miotubulusokká fuzionálnak. A vázizombetegségek, izomdisztófiák, az öregedéshez, vagy daganatos betegségekhez társuló izomtömeg-csökkenés kezeléséhez, valamint a sportsérüléseket követő regeneráció javításához elengedhetetlen a vázizomban jelenlevő szatellita sejtek (miogenikus őssejtek) aktivációjával képződő myoblastok proliferációját, differenciációját, és fúzióját befolyásoló jelátviteli folyamatok feltárása. Vizsgálataik kimutatták, hogy a syndecan-4 proteoglikán befolyásolja az izomsejtek osztódását, migrációját, differenciálódását és fúzióját a kis GTP-áz Rac1 által mediált jelátviteli útvonalon és aktinváz-átrendeződésen keresztül. Az izomméret szabályozásában a TGF- β /myostatin és a BMP-mediált SMAD1/5/8 útvonal kiemelkedő fontosságú. Eredményeik alapján a tiloron dihidroklorid aktiválja izomsejtekben a BMP útvonalat és megnöveli a denervált izom tömegét. Az előadó elmondta továbbá, hogy a vázizom jelentős tömegének köszönhetően fontos szerepet tölt be a szervezet anyagcseréjében, így az étkezést követően megemelkedett vércukorszint normalizálásáért is döntően a vázizom glükózfelvétele a felelős. A munkacsoport több molekula glükózanyagcserére gyakorolt hatását vizsgálta. A vázizomkutatások az öregedő társadalom életminőségének javításában, a népegészségügyi problémát jelentő diabétesz és inzulinrezisztencia leküzdésében, valamint a sportteljesítmény növelésében egyaránt kiemelkedő fontosságúak.

Folytatva a gondolatmenetet, *Köhler Zoltán Márton* (SZTE) a vázizom glükózfelvételének jelentőségét mutatta be a vércukorszint szabályozásában, s ezzel az egészség megőrzésében (*Köhler, 2023*). A glükózfelvételt vázizomban főképpen a 4-es típusú glükóz transzporter (GLUT4) biztosítja, aminek a transzlokációja a plazmamembránba – s általa a glükózfelvétel – összetett mechanizmusokat foglal magába.

Mivel hibás működése inzulinrezisztenciához, később diabetes mellitushoz vezethet, kutatócsoportja új lehetőségeket keresett a GLUT4 transzlokációjának szabályozására. Ekkor irányult a kutatók figyelme a syndecan-4 transzmembrán proteoglikánra, melynek mennyiségét csökkentve fokozható a glükóz felvételét szabályozó molekulák aktivitása, illetve a glükóz felvétele inzulin nélkül és inzulin mellett is a mioblasztokban. Ehhez nélkülözhetetlennek bizonyult a GLUT4 membránba való kihelyeződése, aminek kedvezett a syndecan-4 hiányában megváltozott sejtvezérlés. A fokozódó glükózfelvételt követte a mitokondriális légzés fokozódása is. Egy antivirális szer, a tiloron alkalmazásával sikerült növelni több csont morfogénikus fehérje (BMP) -szintjét, ami a Smad1/5/8 foszforilációjának növekedéséhez vezetett a mioblasztokban, amivel aktiválódtak a GLUT4 transzlokációjának fontos elemei, valamint nőtt a GLUT4 mennyisége is. Tiloron kezelés a mioblasztokat az inzulinra érzékenyítette, valamint a kísérleti állatok (egerek) vázizmának, májának és zsírszövetének glükózfelvételét fokozta. Megállapították továbbá, hogy egy természetes antioxidáns, az astaxanthin képes az állatok pectoralis és biceps femoris izmában a GLUT4 transzlokációjának kritikus eleme, az AS160 foszforilációját befolyásolni.

A diabetes mellitus (DM) ma a világ hatodik vezető halálójának tekinthető. *Tóth Éva* (SZTE) előadásában felhívta a figyelmet az anyagcsere-betegség komplexitására, miszerint annak középpontjában a szénhidrát-anyagcsere zavara áll, ám háttérben veleszületett és szerzett tényezők, a mitokondriális diszfunkció és a foszfolipid metabolizmus zavarai is állhatnak (Tóth, 2023). Elmondta, hogy a 2-es típusú cukorbetegség (2TDM) alapját leggyakrabban képező inzulinrezisztenciában az inzulin intracelluláris jelátvitelére károsodik. A glükóz a vázizomsejtekbe a 4-es típusú glükóztranszporter (GLUT4) segítségével jut be, mely stimulus hiányában citoszolikus vezikulák membránjában helyezkedik el. Inger hatására (inzulin- vagy AMP-aktivált kináz[AMPK]-tól függő mechanizmus) a GLUT4 egy szorosan szabályozott folyamat révén a plazmamembránba transzlokálódik. 2TDM kezelésében jelenleg csak a metformin érhető el, amely a GLUT4 vezikulák transzlokációjának fokozásával, AMPK-tól függő mechanizmuson keresztül képes a glükózfelvételt javítani. Mivel a DM érinti a lipidanyagcserét is és jellemző a betegek dyslipidaemias komorbiditása, a LDL-koleszterinszint optimalizálásának elérésére elsőként választandó szerek a statinok. A gyógyszeres compliance-t befolyásoló legjelentősebb mellékhatások a vázizomzatot érintő mialgia, miozitisz és rhabdomyolízis, továbbá emelkedhet a szérum glükóz-szint, a HgbA1c és esetenként újonnan kialakult DM is kialakulhat. A statinok a hidroximetil-glutaril-KoA (HMG-KoA) – mevalonát átalakulás gátlásával közvetett módon hatással vannak az elektrontranszportláncra és az oxidatív foszforilációra, az izoprenilált proteinek mennyiségének csökkenésével fokozódik az izomrostok apoptózisa, megváltozik a sejtorganellek biogenezise, a különböző szignál transzdukciós folyamatok, az intracelluláris sejtforgalom és a szarkolemma koleszterintartalma is. Azt azonban, hogy pontosan mik azok a mechanizmusok, amelyek közrejátszanak a statinkezelés okozta mellékhatások kialakulásá-

ban, illetve, hogy a metformin és statin kombinációs terápia milyen cukorháztartásbeli és molekuláris változásokra okoz, mindmáig homály fed.

Az izomláz kialakulásának okára és kezelésére vonatkozóan az utóbbi évek kutatásainak eredményeképpen többféle magyarázat is napvilágot látott. *Sonkodi Balázs* (MTSE) előadásában az izomlázelméletek bemutatását követően ismertette az izomláz legújabb, heveny kompressziós axonopáthia elméletét, amely az izomorsó proprioceptív idegvégén elhelyezkedő Piezo2 ion csatorna mikrosérülésével indulhat (Sonkodi, 2023). Ezt követően beszámolt kutatócsoportjának a fenti elméletet alátámasztani hivatott kísérletes eredményeiről, mint például az izomláz okozta középhossz válaszidőcsúszásról, vagy az “természetes gyilkos” T-sejtek (NKT) feletti kontroll egyensúlyának elvesztéséről. Említésre kerültek még további várható izomláz kutatási munkálatai, mint az izomláz okozta diszautonómia vizsgálata ortosztázis teszttel, vagy a szívfrekvencia-variabilitás (HRV) változásainak pontos azonosítása. Előadása zárásaként az új “idegláz”-elmélet azon jövőbeli kutatási lehetőségeire tért ki tágabb kontextusban, mint a genetikai vizsgálatok, videóelemzések mesterséges intelligenciával, vagy matematikai és számítógépes modellezéssel.

A tudományos ülés zárásaként *Lengyel Csaba* a munkabizottság elnöke kifejezte elismerését a színvonalas előadásokért, valamint köszönetet mondott a Gál Ferenc Egyetemnek a kifogástalan szervezésért.

A FIZIKAI AKTIVITÁS PSZICHOLÓGIAI, PEDAGÓGIAI, TÁRSADALMI ÖSSZEFÜGGÉSEI

A munkabizottság második, 2023. december 14-én megrendezett tudományos ülésének a SZAB székház adott otthont. “*A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései*” címet viselő szimpóziumon a Szegedi Tudományegyetem, a Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, a Gál Ferenc Egyetem, illetve a Pécsi Tudományegyetem képviseltette magát, összesen hét előadással (GFE, 2023c; MTA, 2023b). Az ülés 21 fő részvételével zajlott.

Az ülést a Sporttudományi Munkabizottság titkára, *Győri Ferenc* tudományos tanácsadó, egyetemi docens (GFE, PTE) üdvözölte, majd *Pikó Bettina* egyetemi tanár, (SZTE SZAOK Magatartástudományi Intézet) üléselnök köszöntő szavai hangzottak el.

A sportolónak számos oka lehet sporttevékenységének végzésére, vagyis a sportmotiváció külső és belső tényezők hatására kialakuló komplex jelenségként értelmezhető. Első előadóként *Balassa Levente* pszichológus (Balassa Life Balance) a 15-18 éves kor közötti versenysportoló fiatalok sportmotivációs bázisának kialakulásáról, a felnőtt élsporthoz elengedhetetlenül szükséges mély elköteleződés kialakulásáról beszélt (Balassa, 2023). Szakmai tapasztalatai szerint ebben nagyjából 14-15 éves korig segíti a sportoló serdülőt a szülő napi, őszinte érdeklődése, eredményeivel való foglalkozása – hiszen gyermek egzisztenciálisan és érzelmileg egyaránt függ szüleitől – innentől azonban sokszor már inkább nyomasztja annak korábban még jóleső tudakozódása, sporteredményeivel való napi szintű foglalkozása. Olyan sza-

bad (lelki) térre vágyik, amelyben sajátjaként élheti meg élményeit, illetve maga jelölheti ki közép- és hosszútávú céljait. A legtöbb mai szülő (többek között korunk teljes összezavartsága, érték-relativizmusa, illetve a 20. század közepétől megszakadó „egészséges konzervatív” nevelési szemlélet miatt) nem érti, hogy mivel tesz jót gyermekének, nem tudja, miként szeresse őt jól. Az előadó fontos feladatának tartja, hogy pszichológusi munkája során kiemelt figyelmet fordítson a serdülők szülőktől való „egészséges eltávolodásának” segítésére, a szülőket pedig abban a gyász munkában kívánja támogatni, amely során megélik és feldolgozzák gyermekük önállósodását, megértvén, hogy a tartós sportmotiváció kialakulásához elengedhetetlen bizonyos, jó értelemben vett magára hagyás.

Természetes, hogy a hosszan tartó, motivált sportoláshoz elengedhetetlen a tevékenység élvezete is, azaz a sport által elért pozitív érzelmi reakció, amelynek általános érzete az öröm. *Berki Tamás* (MTSE) legújabb vizsgálataiban arra keresett választ, hogy maga a fizikai aktivitás és a sport élvezetének két típusa hogyan hat a serdülők énképre (Berki, 2023). A fizikai aktivitást a nemzetközi fizikai aktivitás kérdőív rövidített változatával (International Physical Activity Questionnaire - Short Form), a sportélvezetet az ún. fizikai aktivitás élvezeti skálával (Physical Activity Enjoyment Scale) és a testnevelés élvezet skálával (Physical Education Enjoyment Scale), az énképet pedig az ún. Self-Description Questionnaire-I kérdőív segítségével mérték a kutatók (N=315, átlagéletkor: 12,63 év, fiú 33%). Eredményeik abba az irányba mutattak, hogy a fizikai aktivitás mennyisége és intenzitása önmagában nem gyakorol nagyobb hatást az énképre, míg a fizikai aktivitás és a testnevelés élvezete pozitív kapcsolatban áll azzal. Azok a serdülők ugyanis, akik magas élvezeti szinttel rendelkeztek a fizikai aktivitás és a testnevelés területén magasabb szintű fizikai képességeket és jobb társas kapcsolatokat észleltek. Érdekes eltérés a két típusú élvezet között, hogy a fizikai aktivitás élvezete az általános, míg a testnevelés élvezete inkább az iskolai énképet erősítette. Utóbbi megállapítás kiemeli a testnevelés tantárgy és a testnevelők szerepét a pozitív énkép kialakításában, élményszerű testnevelésórákkal, élvezetesebb iskolai környezet kialakításával.

A testedzésfüggőség a mentális betegségek közé tartozó kórforma, viselkedészavar, melyben a sportolást, edzést valaki kényszeres szükségletként éli meg, ami által zavart szenved, károsodik testi, lelki és szociális működése. *Pikó Bettina* előadásában a testedzésfüggőség pszichológiai háttértényezőit, veszélyeit boncolgatta (Pikó & Kun, 2023). Kifejtette, hogy a testedzésfüggőséget eleinte nem sorolták a viselkedési függőségek közé, hiszen a sport, a fizikai aktivitás egyértelműen kiemelt szerepet játszik a testi és lelki egészség megőrzésében. Mára azonban világossá vált, hogy az gyakran más függőséggel (pl. vásárlási, vagy munkafüggőséggel), illetve evészavarokkal, vagy akár szorongással, hangulatzavarokkal is társul. Mindezzel kapcsolatban az előadó és munkacsoportja egy pilot vizsgálat keretében rekreációs sportolók körében végzett online felmérést (N=138, életkori átlag: 30,5; szórás: 11,5 év; 20,3% férfi). A mintában a testedzésfüggőség 0,7%-ban, a veszélyeztetettség 17,4%-ban fordult elő, és legfon-

tosabb prediktorai az egészségesétel-függőség (orthorexia), illetve más evészavarok voltak. Körvonalazódott, hogy a testedzésfüggőség leginkább abban az esetben jelent veszélyt az egészségre, ha az egyidejűleg más pszichés és/vagy egyéb kórképpel együtt jelentkezik.

A hazai és nemzetközi sportesemények növekvő száma, az azokkal kapcsolatos globális és lokális kihívások egyre inkább a fókuszba állítják a sport társadalmi és gazdasági kérdéseit vizsgáló kutatásokat. *Polcsik Balázs* (SZTE, MTSE) bevezetőjében kifejtette, hogy az egyes sportesemények hatásairól az eseményt befogadó város lakosai eltérő véleményeket fogalmazhatnak meg, s a percepciók rendezvényenként és közösségenként különbözhetnek. A fiatal kutató előadásának fő részében a labdarúgó-Európa-bajnokság (Euro 2020) várt és ténylegesen észlelt hatásait vizsgáló elemzéseit, valamint doktori képzéséhez kapcsolódó aktuális kutatási eredményeit foglalta össze (*Polcsik & Perényi, 2023*). Az ismételt-keresztmetszeti adatgyűjtés a budapesti lakosok reprezentatív mintáin (esetenként $N=1000$, nem, életkor $[18 \leq]$ és lakóhely figyelembevételével) egy közvélemény-kutató cég bevonásával, kérdőív-alapú személyes, telefonos megkérdezéssel történt. Az észlelt hatások megítélésében az eredmények jelentős különbségeket mutattak az esemény előtt és után. A kutató megállapította, hogy mind a pozitív, mind a negatív hatások észlelése mérséklődött a sporteseményt követően. A hatásokkal kapcsolatos véleményekben az al csoportok között az esemény előtti és utáni időszakban szignifikáns különbségeket ($p < 0,05$) azonosított a nem, az életkor, a sportban és az eseményen való részvétel, valamint a rendezvény iránti érdeklődés tekintetében. A helyi lakosok véleményének megismerése tehát a rendezvény előtti, tervezési szakaszban, valamint az eseményt követően egyaránt fontos szempont, hiszen csak annak figyelembevételével lesznek képesek a szervezők a sportesemények látogatóinak, egyúttal a lakosság igényeinek érdeksérelmek nélkül kielégítésére, valamint azok aggodalmaira megoldásokat találni.

A fejlett országok társadalmainak mai életformája egyre kevésbé támogatja a fizikai aktivitást, ami jelentős hatást gyakorol a humán mozgásfejlődés és mozgástanulás folyamatára is. *Nagy Ágnes Virág* (SZTE, PTE) felhívta a figyelmet a mozgástanítás területén jelentkező paradigmaváltás szükségességére. Előadásában beszámolt azokról a vizsgálataikról, melyeket a fundamentális mozgások és a primitív reflexmaradványok felmérésére végeztek kisiskolások körében ($N=111$, 9-11 éves lányok) (*Nagy et al., 2023*). Ennek eredményeként megállapították, hogy a gyermekek közel kétharmadánál hiányosságok mutatkoznak a hossz tengely körüli gurulás, a kúszás és a futás végrehajtásában, továbbá a gyermekek közel fele 50%-ot meghaladó mértékű reflexmaradványt mutat az aszimmetrikus tónusos nyaki reflexnél (ATNR), valamint a szimmetrikus tónusos nyaki reflexnél (STNR). Ezek a hiányosságok nagyban befolyásolták gyermekek képességtesztekben nyújtott teljesítményét is. A helyváltoztató tesztfeladatoknál szignifikáns mértékben gyengébben teljesítettek azok a kisiskolások, akik ATNR ($p=0,09$), vagy/és STNR ($p=0,02$) maradvánnyal rendelkeztek. A fundamentális mozgásokban nyújtott összteljesítmény erős hatást gyakorolt az

agilitásra ($p=0,00$; $r=-0,32$) és a mozgásgyorsaságra ($p=0,01$; $r=0,24$). Amennyiben a gyermekek körében ilyen nagymértékben mutathatók ki perzisztáló reflexek és fundamentális mozgásdeficitok, az általános iskolai testnevelés és gyógytestnevelés mozgásanyagában, valamint a sportági utánpótlás-nevelés alapozó időszakában komoly szerepet kell kapnia a mozgásfejlesztésnek is. A kor egyik fő kihívása tehát az aktuális mozgáskészségek figyelembevétele a nevelés, oktatás, képzés, illetve a testkultúra valamennyi területén.

A helyesen kivitelezett, rendszeres testmozgás a gerincbetegségek minden típusával szemben preventív hatású lehet. A mozgásszegény, ülő életmód azonban nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a derékfájdalom (Low Back Pain, LBP) prevalenciája hosszú évek alatt az orvos- és egészség tudományok fejlődésének ellenére sem csökken, sőt, növekvő tendenciát mutat, egyre gyakrabban érintve a fiatal felnőtt korosztályt is. *Kasza Blanka Bernadett* (SZTE) a gerincfájdalmakkal kapcsolatos preventív gondolkodás kialakításának fontosságára hívta fel a figyelmet, melynek egyik fő eszköze a betegedukáció, ami képes csökkenteni a szorongás és a stressz mértékét, amennyiben a beteg birtokában van az állapotával kapcsolatos ismereteknek, megelőzési, kezelési lehetőségeknek (Kasza et al., 2023). A betegedukáció eleme lehet a kognitív célú mozgásterápia is, amely során a maladaptív fájdalomemlékek biztonságos, ellenőrzött körülmények között kivitelezett mozgásokkal kerülnek felülírásra, csökkentve ezzel a fájdalom következtében kialakult mozgáselkerülést. Az előadó munkatársaival azt vizsgálta, hogy egy tematizált előadás hogyan hat a résztvevők derékfájdalommal kapcsolatos ismereteire, egyúttal állapotára. A vizsgálatban az SZTE egészség- és orvostudományi karainak hallgatói ($N=172$, kor $20,33\pm 1,47$ év, férfi 9,9%) vettek részt (111 fő derékfájdalommal élő [LBP csop.] és 61 fő panaszmentes [non-LBP csop.]). Az LBP csoport kétszer annyi kérdésben mutatott jelentős javulást a betegség-specifikus tudásban az edukációt követően, mint a non-LBP csoport. Az eredmények arra utalnak, hogy a derékfájdalommal élők számára elengedhetetlenül szükséges a betegség-specifikus tudás gyakorlati átadása, illetve az arra való érzékenység kialakítása, erősítése.

A rendszeres testmozgás ösztönzése egyre nagyobb jelentőségre tesz szert napjaink inaktív életvitelt folytató társadalmában, ami fokozott felelősséget ró a sportszakemberekre (testnevelőkre, edzőkre, sport- és rekreációs szervezőkre), valamint az őket szakmai kompetenciákkal felruházó képzőhelyekre. A környezeti változásokhoz történő rugalmas és gyors reagálás természetesen nemcsak a sportszakmától várható el, így a Széchenyi Terv Plusz keretében megvalósult a Felsőoktatási képzések ágazati modernizációja (RRF-2.1.1-21-2022-00001) c. projekt keretében, a Magyar Rektori Konferencia (MRK) koordinálásában lezajlott valamennyi felsőoktatási alapképzési szak képzési és kimeneti követelményeinek (KKK) felülvizsgálata és megújítása. A KKK-k szövegezése ugyanis meglehetősen „túlírtnak” mutatkozott, azaz adekvát tartalmuk mellett is nehézkesnek bizonyult elvárásaikat a hétköznapi képzési gyakorlat operatív dilemmáira lefordítani. Ennek következtében valamennyi alapképzési szak,

így a sporttudományi szakok elvárt tanulási eredményeinek átdolgozására ugyancsak szükség mutatkozott. Erről számolt be záróelőadásában Győri Ferenc, aki részletesen ismertette az új, képzési és kimeneti követelmények strukturális átalakításának módszertanát, ezen belül elsőként a sporttudományi alapképzési szakok (Edző, Rekreáció és életmód, Sportszervezés) szövegesen megadott kimeneti kompetenciáinak (tudás, készség, attitűd, önállóság és felelősség) egymással történő horizontális és vertikális összehasonlítását, melyet az MRK Sporttudományi Bizottsága végzett el. Az elemzés eredményeként fény derült többek között arra, hogy a hatályos tantárgyleírásokban keverednek a sporttudományi képzési területre jellemző általános és az egyes szakokra jellemző speciális kompetenciaelemek. Gyakori jelenségként fordult elő az is, hogy egyes kompetenciák megfogalmazása többféle tanulási eredményt is involvált, vagy eltért a 6. szint (MKKR6, ISCED6, EFT-KKR First Cycle) szintleíró jellemzőitől. A fejlesztési folyamatban ezután került sor a képzési területi (sporttudományi) elvárt kompetenciák meghatározására, a szakokat definiáló szakspecifikus tanulási eredmények megállapítására, a képzési szintre jellemző transzverzális kompetenciák, valamint a munkapiaci elvárásokat tükröző, a szakmai területre jellemző ESCO kompetenciák beépítésére az egyes szakok elvárt tanulási eredményei közé. Összefoglalva, a három sporttudományi alapképzési szak megtartása, illetve működtetése a hazai képzőhelyeken megalapozottnak bizonyult, melyekhez – sikeres szaklétesítést követően – a jövőben egy új, a nemzetközi trendekhez igazodó „Sporttudomány” (Sport Science) BSc szak is társulhat.

A tudományos tanácskozás befejező részében lehetőség nyílt a menet közben felmerült kérdések megvitatására, új kutatási ötletek, elképzelések felvázolására. Végezetül Píkó Bettina üléselnök zárszavában kifejezte köszönetét és elismerését a Sporttudományi Munkabizottság számára a sokszínű programért és a színvonalas előadásokért.

Az ülések megszervezésében a Sporttudományi Munkabizottság mellett a Gál Ferenc Egyetem kutatóintézetének sporttudományi kutatócsoportja, valamint Hajdúné Petrovszki Zita főiskolai docens, intézetvezető koordinálásával az SZTE JGYPK Testnevelési és Sporttudományi Intézete vett részt.

Kapcsolattartó szerző:

Győri Ferenc
Gál Ferenc Egyetem Kutatóintézet
Sporttudományi Kutatócsoport
6720 Szeged
Dóm tér 6.
gyori.ferenc@gfe.hu

Corresponding author:

Ferenc Győri
Sports Science Group, Research Institute
Gál Ferenc University
Dóm square 6.
6720 Szeged, Hungary
gyori.ferenc@gfe.hu

Hivatkozás: Győri, F., & Lengyel, Cs. (2023). Beszámoló az MTA Szegedi Akadémiai Bizottság, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottságának 2023. évi üléséről. *Deliberationes*, 16(2), 5–16.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balassa, L. (2023). *A lélektani munka jelentősége a professzionális sportban* [Előadás]. A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. december 14., Szeged.
- Berki, T. (2023). *A fizikai aktivitás és a sportélvezet szerepe az énkép egyes tényezőire serdülő fiatalok körében* [Előadás]. A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. december 14., Szeged.
- Dux, L. (2023). *Az izomkutatás története Szegeden* [Előadás]. Izombiokémiai kutatások Szegeden. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. április 27., Szeged.
- GFE (2023a). *Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő c. tudományos ülés a Gál Ferenc Egyetemen*. <https://gfe.hu/2023/04/19/izombiokemiai-kutatasok/>
- GFE (2023b). *Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő címmel tartottak tudományos ülést a Gál Ferenc Egyetemen*. <https://gfe.hu/2023/05/04/izombiokemiai-kutatasok-szegeden-mult-jelen-jovo-cimmel-tartottak-tudomanyos-ulest-a-gal-ferenc-egyetemen/>
- GFE (2023c). *Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia, Szegedi Területi Bizottság, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság tudományos ülésére*. <https://gfe.hu/2023/12/04/meghivo-a-magyar-tudomanyos-akademia-szegedi-teruleti-bizottsag-orvostudomanyi-szakbizottsag-sporttudomanyi-munkabizottsag-tudomanyos-ulesere/>
- Györi, F. (2023). *A sporttudományi alapképzési szakok egységes tanulási eredményeinek átalakítása* [Előadás]. A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. december 14., Szeged.
- Kasza, B. B., Nákity, K., Finta, R., Sági, M., & Domján, A. (2023). *Egészségtudományi képzésben résztvevő egyetemisták derékfájdalommal kapcsolatos tudásának felmérése - egy egyszeri oktatás hatékonyságának vizsgálata* [Előadás]. A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. december 14., Szeged.
- Keller-Pintér, A. (2023). *Mechanizmusok a vázizmok regenerációjában, az izomméret szabályozásában és a vázizom-metabolizmusban* [Előadás]. Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. április 27., Szeged.
- Köhler, Z. M. (2023): *Lehetőségek a vázizom glükózfelvételének fokozására* [Előadás]. Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. április 27., Szeged.

- MTA (2023a). *Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő*. Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottsága. https://tab.mta.hu/files/9216/8189/1492/20230427_Izombiokemia_nyomat.pdf
- MTA (2023b). *A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései*. Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottsága. <https://tab.mta.hu/szegedi-teruleti-bizottsag/esemenyek/2023/fizikai-aktivitas-pszichologiai-pedagogiai-tarsadalmi-osszefuggesei>
- Nagy, Á. V., Domokos, M., & Wilhelm, M. (2023). *Primitív-reflexek és fundamentális mozgások helye és szerepe a mozgástanításban* [Előadás]. A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. december 14., Szeged.
- Pikó, B., & Kun, O. (2023). *A testedzésfüggőség pszichológiai háttértényezői* [Előadás]. A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. december 14., Szeged.
- Polcsik, B., & Perényi, Sz. (2023). *A sportesemények észlelt hatásai* [Előadás]. A fizikai aktivitás pszichológiai, pedagógiai, társadalmi összefüggései. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. december 14., Szeged.
- Sonkodi, B. (2023). *Propriocepció és lehetséges mikrosérülése* [Előadás]. Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. április 27., Szeged.
- Tóth, É. (2023). *Gyógyszerhatások a vázizomban* [Előadás]. Izombiokémiai kutatások Szegeden – múlt, jelen, jövő. MTA SZAB, Orvostudományi Szakbizottság, Sporttudományi Munkabizottság ülése, 2023. április 27., Szeged.

Deliberationes tudományos folyóirat
16. évfolyam 2. szám 2023/2, 17–33. oldal
Kézirat beérkezése: 2023.09.30.
Kézirat befogadása: 2024.04.24.
DOI: 10.54230/Delib.2023.2.17

Deliberationes Scientific Journal
Vol.16; Ed.No. 2/2023, pages: 17–33
Paper submitted: 30th September 2023
Paper accepted: 24th April 2024
DOI: 10.54230/Delib.2023.2.17

GERLA: APÁTSÁG A FEHÉR-KÖRÖS VIDÉKÉN

*Egy rejtélyes évszám és két azonos nevű helynév nyomában**

Halmágyi Miklós

Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára, Békési Fióklevegtár

Absztrakt

A gerlai apátot 1257. évre keltezett oklevél említi először. Az oklevél szövege azonban csak 15. századi másolatokban maradt ránk. Jelen tanulmány szakirodalmak alapján rámutat a keltezéssel kapcsolatos ellentmondásokra. A szakirodalom 1259-re teszi a gerlai apátot említő oklevél lehetséges keltezését, valószínűsítve, hogy kétes hitelű. Más írott forrással és régészeti emlékekkel együtt azonban állítható, hogy a 13. században, sőt, a 12. század végén is létezhetett már a gerlai apátság. Dusnoki-Draskovich József erős elmélete alapján valószínűsíthető, hogy a gerlai apátsággal azonosítható Iulamonustra-val, ahonnan 1313-ban Károly király keltezett oklevelet. Gerla nevét említő forrásokat vizsgálva érdemes megemlíteni, hogy az Ábránfyak tulajdonában két Gerla nevű jószág is volt a Magyar Királyság déli részén: a Békés megyei Algerla és a Zaránd megyei Felgerla.

Kulcsszavak: Középkori magyar egyháztörténet, Békés vármegye története, gerlai apátság, Anjou Károly király, Ábránfy család

ABBEY IN THE REGION OF THE RIVER WHITE-KÖRÖS

A mysterious date and two localities with the same name

Miklós Halmágyi

Hungarian National Archives Békés County Archives, Branch Archive of Békés

Abstract

Gerla is actually a district of the city Békéscsaba in the southern part of Hungary. In the Middle Ages, an abbey existed in Gerla, but not even the ruins remained above

the earth. The abbot of Gerla was mentioned for the first time in a charter dated in 1257. The text of this charter remained only in copies written in the 15th century. With the help of secondary literature, this study points at the controversies of the dating of this charter. According to the secondary literature the correct date-year of this charter was 1259, but we can agree with scholars, that the authenticity of this charter is doubtful. However, based on further written sources and archaeological evidences it is probable, that the abbey of Gerla existed in the 13th century, even at the end of the 12th century. According to the theory of József Dusnoki-Draskovich the abbey of Gerla is probable identical with *Iulamonustra*, where King Charles issued a charter in 1313. Studying the sources about Gerla it is worth mentioning, that the family Ábrányfó owned two estates named Gerla in the southern part of the southern part of the Hungarian Kingdom: Algerla (Down-Gerla) existed in Békés County and Felgerla (Up-Gerla) in Zaránd County.

Keywords: Church-History of the Medieval Hungarian Kingdom, History of Békés County, Abbey of Gerla, monastery, King Charles Anjou, family Ábrányfó

Akik napjainkban Békéscsaba VIII. kerületére, Gerlára látogatnak,¹ leginkább a Wenckheim család² hajdani, romladozó állapotú kastélyára és annak parkjára figyelhetnek föl. Érdekes azonban észben tartanunk, hogy Gerla történelme egy középkori apátság emlékével is ékeskedik. A föld felszíne fölött sajnos nem maradt meg, pedig Békés megye egyik legjelentősebb Árpád-kori épülete állhatott az egykori Gerlán. Mikorra tehető az apátság első biztos említése? Milyen szöveggörnyezetben tűnik fel a neve az oklevelekben? Ezekre a kérdésekre keresünk választ az alábbiakban.³

EGY REJTÉLYES ÉV SZÁM NYOMÁBAN

A gerlai apátság történetének korai forrásai a 13. századba vezetnek, IV. Béla király idejébe. Béla király nádora, Roland, valamint Móric, a királyné udvarbírája 120 márkáért birtokot vásároltak Vata fia Vata és Dénes fia Pósa nevű személyektől. A birtok Kraszna megyében feküdt, Vatasomlyója volt a neve. (Ez a mai Szilágysomlyó.)⁴ Később Roland nádor és Móric ispán arra kérték IV. Béla királyt, hogy erősítse meg a birtokvásárlásról szóló szerződést. Mivel a király nem ismerte a birtok pontos fekvését, arra utasította a váradi káptalant, hogy járják körül Vatasomlyó határát. Az elkészült határleírásban említik a gerlai apát Kirisföldje (Kerestelek) nevű birtokát

1 *Köszönet Dr. Szöcs Tibornak (HUN-REN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) és Dr. Juhász Péternek (HUN-REN-DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport) a cikk lektorálásáért, tanácsaikért!

Lásd a Gerlai Wenckheim Társaság Egyesület honlapját: <https://gwte.hu/index.php?q=content/Bemutakozas>

2 A családról lásd: Hankó, 2000.

3 Tanulmányom a Csabai Mérlegben megjelent cikkeim jegyzetekkel ellátott, bővített változata.

4 Szabó, 1876, VI. 60–61. (43. szám.)

(„*terra Kyrys Abbatis de Gwrla*”). Az adásvételről szóló oklevelet is belemásolták a határjárásról szóló dokumentumba.⁵ Mikor keletkezett ez az oklevél, mely a gerlai apátot is említi, és hogyan maradt fenn a szövege?

Sem a vásárlásról, sem a határjárásról szóló okirat nem maradt ránk eredetiben. Zsigmond király országbírója, Bebek Imre azonban átíratta ezeket 1390. március 23-án. A másolatokat tartalmazó oklevélről Pálóczi László országbíró készítettett átiratokat: 1454. december 14-én,⁶ majd 1466. március 22-én.⁷ II. Ulászló király szintén lemásoltatta Bebek oklevelét, 1494. február 17-én.⁸ Ez a három középkori átirat maradt tehát ránk a Gerla nevét tartalmazó, IV. Béla kori oklevélről: Pálóczié és II. Ulászlóé. Érthető, hogy a másolatokban előfordulnak elírások, azonban az oklevél hitelességét is fontos ellenőriznünk.

Az átiratok szerint a Vatasomlyó megvásárlásáról szóló oklevél 1251. november 10-én kelt,⁹ a Gerla nevét is említő határjárás pedig 1257. június 10-én. Az évszámokat betűvel írták ki. Az utóbbi oklevelet Béla uralkodási éve szerint is datálták: uralma 23-évében kelt.¹⁰ IV. Bélát 1235 őszén koronázták királlyá,¹¹ tehát 1257 júniusa még csak uralma 22. évére esett, 1258 júniusában járt uralmának 23. évében. Még további ellenmondásokra is rámutathatunk. Segítségünkre lesz a korábbi szakirodalom – Fejérpataky László¹² és Zsoldos Attila¹³ könyvei – valamint Kertész Balázs munkája, melyet a székesfehérvári káptalan méltóságviselőiről jelentetett meg 2022-ben.¹⁴

A vatasomlyói birtok vásárlásáról a székesfehérvári káptalan állította ki az oklevelet. A végén olvassuk a káptalan néhány tagjának nevét: Saul a káptalan dékánja, Gergely az éneklőkanonok, Felicián az örkanonok, Fülöp pedig a fehérvári káptalan

5 Szabó, 1876, VI. 89–93. 91. (58. szám.); A birtok bizonyára a Szilágysomlyó közelében levő Kerestelekkel azonosítható, lásd Dusnoki, 2015, 18. valamint Google Maps; A Kiris (Kóris) feltehetőleg a kórisfárol kapta a nevét. Köszönet Juhász Péternek az adatért!

6 DL 351. A gerlai apát a 31. sorban: „*terra kyrys Abbatis de Gwrla*”; Marsina, 1987, 436.; Kertész, 2022, 40–41. 242.

7 DL 72008. A gerlai apát a 32. sorban, lásd fent. Kertész, 2022.41, 242.

8 DL 31054. A gerlai apát a 46. sorban, lásd fent. Kertész, 2022. 41., 242.

9 „Anno Domini Millesimo ducentesimo quinquagesimo primo quarto Idus Novembris” Szabó, 1876, VI. 60–61.

10 „Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo septimo quarto Idus Juny regni aitem nostri anno vicesimo tercio.” Szabó, 1876, VI. 89–93.

11 A krónikáshagyomány szerint október 14-én, vasárnap koronázták királlyá Bélát, amikor „*Da pecem Domine*” az introitus imádság. Október 14. 1235-ben valóban vasárnapra esett, a „*Da pacem Domine*” azonban pünkösd utáni 18. vasárnapon volt introitus imádság, vagyis 1235-ben szeptember 30-án. Domanovszky (ed.), *Chronica*, cap. 176., 466–467. o.; Bollók (ford.), *Képes Krónika*, (2004) 113.; Szovák Kornél jegyzete Bollók fordításához, *Képes Krónika*, 2002, 222.; Szentpétery, *Chronologia*; Szentpétery, *Oklevéltani naptár*, 166–167.

12 Fejérpataky, 1885. 107.

13 Zsoldos, 2011, 111.

14 Kertész, 2022, Köszönet Szócs Tibornak, aki a könyvre figyelmem felhívta, és a kronológiai kérdésekben konzultált velem.

választott prépostja és a királyi udvar alkancellárja.¹⁵ 1251-ben azonban mások viselték a fehérvári káptalan tisztségeit.¹⁶ Fülöpöt 1258-ban és 1259-ben kelt oklevelek említik választott prépostként és alkancellárként. Kétséges tehát, hogy a Vatasomlyó adásvételéről szóló, Fülöp és Saul nevét említő oklevél 1251-ben keletkezett volna.¹⁷ 1258-ban sem igen készülhetett, mert abban az évben kelt oklevelek szerint Ambrus volt a fehérvári káptalan dékánja, nem pedig Saul. Ambrust még 1259. július elsején is dékánként említik!¹⁸

A vatasomlyói birtok határait azután írták össze, hogy Roland és Móric már megvették azt, így a Gerla nevét is említő határjárásról sem írhattak 1257-ben, esetleg 1259-ben. Több kutató – a bizonytalanság éreztetésével – 1259-re keltezi a határjárást, mely Gerla nevét is említi.¹⁹ Ha a vásárlásról szóló dokumentum keltezését 1251-ről 1259. november 10-ére módosítjuk, a határjárásról szóló oklevél sem helyezhető 1257 júniusára, de 1259 júniusára sem...²⁰ További ellentmondás, hogy 1259 június IV. Béla uralmának 24. évét jelenti, nem pedig a 23-at. A Gerlát említő oklevél keltét tehát ellenmondások terhelik. Felvethető annak a lehetősége, hogy hamisítvány:²¹ ez estben 1390-nél nem későbbi, mert Bebek Imre 1390-ben másoltatta le. Ha hamis, akkor is készülhetett valós adatok alapján.

A gerlai apátság létrejele egy 14. század második feléből való oklevél is utal. Az Ábránfy család tagjai 1383. július 13-án megosztották egymás közt birtokaikat. Az osztozkodás során magukat „de Gerla” megnevezéssel illették, és felsorolták birtokaikat. Az *ol Gerla* – Algerla – néven említett birtok minden bizonnyal a Békés megyei Gerla. Az oklevél többes számban ír *monostorokról*. Ezeknek a kegyúri jogát (*ius patronatus monasteriorum*) közösen birtokolta Ábránfy László, Elek, Dénes és Miklós. Az egyik monostor a mai Vésztő közelében levő Csolt, a másik minden bizonnyal Gerla apátsága volt. Sajnálatos módon ez utóbbi oklevél nem maradt ránk. Haan Lajos a Károlyi

15 „Magistro Philipo, ecclesie nostre electo, aule regie vicecancellario, Gregorio cantore, Feliciano custode, Saulo decano existentibus.” Szabó, 1876, VI. 61.;

Sajátos jelenség, hogy Fülöpöt a fehérvári káptalan által kiadott oklevelek említik királyi alkancellárként, a királyi oklevelek nem. Ettől még lehetnek valódiak a Fülöpöt alkancellárként említő oklevelek.

16 1251. jan. 28-án Achilles prépost, Jakab éneklőkanonok, Ákos örkanonok, Mihály dékán. 1251. június 25-én a préposti hivatal üresedésben van, de Jakab éneklőkanonok, Ákos örkanonok, Mihály dékán. 1251. november 5-én Jób a prépost, Jakab éneklőkanonok, Ákos örkanonok, Mihály dékán. Kertész, 2022, 41. 274.

17 Zsoldos, 2011, 111.; Kertész 2022. 41. 275

18 Kertész, 2022, 275. 41; Karácsonyi János és Györffy György 1258-ra pontosítják az adásvételre vonatkozó oklevél dátumát. (Karácsonyi, 1901. 438.; Györffy, 1987. III. 519.); Fejérpataky, 1885, 107.; Kertész szerint a Bebek Imre féle átiratban ronthaták el a káptalani oklevél dátumát. Kertész, 2022, 41.

19 Kertész, 2022, 242.; Györffy megcsillagozza az 1259 évszámot. Györffy, 1963/1987. I. kötet, 507.; Csillag nélkül: Györffy, 1987, III. 1987. 519–521; Marsina kérdőjellel (1259 ?) hozza az évszámot. Zárójelben felveti a hitelesség kétséges voltát („Dubiae fidei?”). Marsina, 1987, II. 436. (630. sz.)

20 Kertész, 2022, 41.

21 Marsina, 1987, II. 436.; A három 15. századi másolatban a IV. Béla korára keltezett oklevelek datálása azonos, hisz Pálóczi László és II. Ulászló átiratai egyaránt Bebek Imre átirata alapján készültek.

család oklevéltárában levő másolat alapján adta ki a szövegét.²²

Történészeken kívül régészek is kutatták a gerlai apátságot, és feltárásokat végeztek Gerlán: Bálint Alajos, Kovalovszki Júlia és Jankovich B. Dénes munkáját említhetjük. Jankovich eredményei alapján mondható: a régészek kéttornyú, háromhajós templom nyomára találtak, mely belül 34 m hosszú, 15 m széles volt, külméretét tekintve pedig 44 m hosszú, 19 m széles.²³ Jankovich 1991-ben publikált művében templom a tornyaitól nyugatra lelt, 180 cm széles téglafal alapján lehetségesnek tartotta, hogy az a „kolostorépület része lehetett”. 1998-ben közzétett munkájában állítja, hogy „a kolostorépületek a templomtól északra, és részben esetleg nyugatra voltak.”²⁴ Nem tudjuk biztosan, melyik szerzetesrend tagjai éltek itt, de feltételezhető, hogy Szent Benedek rendje, vagyis a bencések,²⁵ akik az „imádkozzál és dolgozzál” (*ora et labora*) jelszó alapján rendezték be életüket. Napjainkban is működik bencés lelkiségű imacsoport Békéscsabán.

Gerla egyháztörténetéhez tartozik, hogy a ferencesek az 1530-as évek elején szerzeteseket küldenek Gerlára, az Ábránfy család egyik tagjának kérésére. Valószínűleg a régi apátság épületébe költöztek, gerlai jelenlétük azonban csupán néhány évig tartott.²⁶

KÁROLY KIRÁLY GERLÁN?

A helytörténet emlékei fölött töprengve fölmerül a kérdés: Volt-e olyan országos jelentőségű esemény, mely összefügg a gerlai apátsággal? Járt-e király a falai között?

Jankovich B. Dénes, régész szerint az apátság a 12–13. század fordulóján épült.²⁷ Dusnoki-Draskovich József, tudós történész-levéltáros az írott források alapján vetítette vissza az apátság történetét a 12. század végére. 2000-ben, majd 2015-ben kiadott tanulmányaiban Anjou Károly királlyal (1301–1342) is összekapcsolta a Körös menti egyházi intézmény múltját.²⁸

Dusnoki-Draskovich arra mutat rá, hogy egy 1214. évre keltezett oklevél szerint Boleszló, váci püspök (1188?/1193–1212)²⁹ adományokkal gazdagította a felvidéki Le-

22 Haan, 1870, II. 31-33. (Haan a Károlyiak levéltárában levő másolatból dolgozott.) Regesza, fordításrészlet: Kristó, 1981, 50–52. (31. szám); A birtokok felsorolását lásd alább, jelen cikk „A békési Gerla” fejezetében.

23 Jankovich, 1991, 183–190.; Jankovich, 1998, 405–427.; Lásd még: Erdős, 2020 c.;

24 Jankovich, 1991, 188.; Jankovich, 1998, 424. Dénes, 2019, 11.

25 F. Romhányi, 2000, 27.; a bencés apátságokról szóló kötetben Hervay Ferenc Gerlát az „Apátos” monostorok sorában tartja számon, „amelyeknek rendi hovatarozását egyszer sem jelölik meg a források”. Hervay, 2001, 531. (Köszönet Vajda Tamásnak és Boros Zoltánnak, akik e kötetre figyelmem föl hívták.)

26 Karácsonyi, 1924, II. 58.; Krisztik, 1891, 77–80.; Dénes Attila: A gerlai monostor. https://csabaihazak.blog.hu/2016/02/11/a_gerlai_monostor; Dénes, 2019. 10–11.

27 Jankovich, 1991, 189.

28 Dusnoki-Draskovich, 2000, 15–69.; Dusnoki-Draskovich, 2015. 7–70.

29 Dusnoki-Draskovich könyvében 1188–1212 közti évekre teszi Boleszló váci püspökségét. Az időrendről lásd Zsoldos, 2011, 96., valamint jelen cikk későbbi részét.

lesz premontrei prépostságát. Az oklevelet a történészek hamisnak tekintik, de lehetnek benne valós adatok. Az 1214-re keltezett oklevél megemlíti egy *Iula* nevű káptalant (*capitulum Iulense*). *Iula* nevét hallva természetes, hogy először Gyulára gondolunk. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy oklevelekben felbukkanó helynevekről nem mindig egyértelmű, hogy melyik településsel azonosíthatók: a történésznek mérlegelnie kell a különböző lehetőségeket. *Iula* tulajdonában volt egy Kanar (Kanyár) nevű, Tisza közelében fekvő birtok, melyet Boleszló – *Iula* káptalan és Lőrinc apát kérésére – elcserélt egy viszonylag közeli, Árpa nevű faluval, mely a mai Nagyszalonta tájékán lehetett. Kanar-t a leleszi apátságnak adta Boleszló, Árpa birtok pedig *Iula* káptalanának jutott kárpótlásul.³⁰

Az oklevélben *Iula* káptalanként szerepel. A káptalan nem szerzetesek, hanem egyházi renden lévő személyek, klerikusok közössége. A mai Gyulán nem volt káptalan. A középkorban azonban apátságot is neveztek káptalannak. Itt is erről lehet szó, hisz Lőrinc apátról is megemlékezett a forrás. Ám Gyulán annak sincs egyértelmű nyoma, hogy ott a 13. században, vagy akár később apátság állt volna. Hol feküdt hasonló nevű település? Miként arra Dusnoki-Draskovich rámutat, az 1332. és 1337. évi pápai tizedjegyzék két *Gula* nevű helységet is említ: az egyiket a váradi püspökség köleséri, a másikat a váradi püspökség békési főesperességében. A köleséri főesperességben levő *Gula* a mai Gyulával lehet azonos. Mi lehet a békési főesperességben levő *Gula*? Gerlát *Gwrla*, *Gyarla*, *Gyéla*, *Gella*, *Gela* néven is említették. Márpedig Gerlán volt apátság, erről a régészet és írott forrás is tanúskodik. Fennáll tehát a lehetősége, hogy az 1214-ben említett *Iula capitulum* is Gerlára vonatkozott. A fent említett, Kanar-Árpa birtokcsere Wasca (*Vata*), váradi püspök (1186–1189) beleegyezésével történt. A gerlai apátság eszerint a 12. század végén már létezett.³¹

Dusnoki-Draskovich József elmélete szerint 1313-ban Anjou Károly király is járt Gerlán. A király 1313. június 20-án, a Fehér Körös partján *Iulamoustra* nevű helyen adott ki oklevelet. A forrás szerint az előző évben – vagyis 1312-ben – felkelés tört ki Károly király ellen, melyben Csák Máté és Aba Amádé fiai is részt vettek. A lázadók elleni harcban elesett Gutkeled nemzetség béli Kis Kozma fia. Ezért a király kiváltsággal vigasztalta Kis Kozmát. Az oklevélben említett harc minden bizonnyal a rozgonyi csata, melyet 1312. június 15-én, Kassa közelében vívtak. Erre utalhat tehát Károly király a Fehér Körös mellett kiadott oklevelében.³²

1313. június 22-én újabb oklevelet adott ki a király, ugyanott: ez a forrás *Iulamoustra* néven adja meg a helyszínt. A helységet korábban Gyulamoustra-ként

30 Érszegi, 2003, 13–28.; Dusnoki-Draskovich, 2015, 14–15.

31 Dusnoki-Draskovich, 2015, 15–19.

32 DL 1828. Nagy, 1878, I. 312–313. (281. szám); Kristó, 1994, III. 243. (542. szám); Dusnoki-Draskovich, 2015, 7–23.

értelmezték. Azonban Gerla is a Fehér Körös közelében volt! Eszerint 1313-ban Gerlán járhatott Károly király.³³

Dusnoki-Draskovich elméletét jeles középkortörténészek – Almási Tibor,³⁴ Rácz György³⁵ – meggyőzőnek tekintik. Szatmári Imre, régész 2005-ben megjelent könyvében azonban külön említi Gerlamonostorát és Gyulamonostorát. „A gyulai Törökzugban előkerült — esetleg Gyulamonostorával azonosítható — legkésőbbi templomépület falai mellett csak az északi oldalon kerültek elő támpillérek, viszont a déli oldalon a támpillérek hiánya ellenére sem kerültek elő olyan, a templomhoz közvetlenül csatlakozó épületek, amelyek esetleg kolostor létére utalnának.”³⁶ Véleménye szerint a gyulai Törökzugban 1971-ben feltárt, több periódusú templomról egyelőre nem lehet eldönteni, hogy „Gyulamonostorával vagy a plébániatemplommal azonosítható-e.”³⁷ Magam úgy vélem: amíg nem kerül elő egyértelmű bizonyíték arra, hogy Gyulán volt apátság, addig Dusnoki-Draskovich adatokkal alátámasztott, logikus levezetése erős elméletként fogadható el.

Apróságoknak tűnhet, de az időrend tisztázása végett érdemes hozzátennünk Dusnoki tanulmányához: a Boleszló váci püspököt említő, 1188. évre datált oklevelet a kutatók hamisnak tartják.³⁸ Boleszlót 1193-ban említi először hiteles oklevél váci püspökként.³⁹ Az 1188. évi, hamis oklevél végén olvasható egyházi és világi méltóságviselők egy része azonban – 1188-ban, majd 1192-ben és 1193-ban kelt oklevelekkel egybevetve – valóban hivatalban volt abban az időben.⁴⁰ Így fennáll a lehetősége, hogy Boleszló

33 DL 1830.; Nagy, 1878, I. 314. (283. szám); Kristó, 1994, III. 245–246. (547. szám); Dusnoki-Draskovich, 2015. 7–24.

34 „Dusnoki-Draskovich József... új névazonosítási felvetésében lehetséges megoldásként Gerlamonostorra irányította a figyelmet. Az addigi közvélekedéssel szembeni aggályait, illetve az új elképzelés mellett szóló érveit - sokoldalú, alapos és meggyőző bizonyítással - kitűnő színvonalú nagy tanulmányban fejtette ki.” Almási, 2015, 169–170.

35 „Dusnoki-Draskovich József 2000-ben megjelent, rendkívül alapos tanulmányában bebizonyította, hogy mind az 1214-es, mind az 1313-as adatok Gyula helyett a közeli Gerlára vonatkoznak.” Rácz, 2015, 71–97. 71–72.; Timár Péter is hivatkozik Dusnoki-Draskovich elméletére könyvsorozatának Gerláról szóló részében. Timár, 2019, II. 266–268.; Dénes Attila blogján és kötetében: https://csabaihazak.blog.hu/2016/02/11/a_gerlai_monostor; Dénes, 2019, 10.

36 Szatmári, 2005, 88.

37 Szatmári, 2005, 120.; Halmos Béla 1960-ban az akkori II. számú általános iskola alatt, az akkori Dózsa György téren, vélte a hajdani apátságot. Halmos, 1960, 54.; Timár, 2019, II. 267. (1945-től Dózsa György, 1963-tól Petőfi tér. Czeglédi, 2008, 179–180. Köszönet Sáfár Gyulának, az MNL BÉVL igazgatójának az információért.)

38 DF 236274.; Zsoldos, 2011, 96.; Szentpétery, 1923, 48. o. (148. sz.); Erdélyi, 1916, 39–63. 44. Erdélyi, 1917, 162–163.

39 Zsoldos, 2011, 96.; Szentpétery, 1923, 155. sz.

40 1188. máj. 6-án: Pál kalocsai választott érsek, István zalai, Moch nyitrai ispán, Domokos (udvar) ispán, Damian zarái ispán, Lampredius Vitache, Bogdanus Zizonis, Detrizus, Balázs nótárius, Lukács presbiter, Slauogost iupanus, Slouinia iupanus;

1188. évi hamis oklevélben: Jób esztergomi, Pál kalocsai választott érsek, Péter egri, Boleszló váci, Ugrin győri, János veszprémi választott püspök, Mogy nádor, Domokos udvarispán; István bodrogi ispán, Saul választott csanádi püspök;

1188-ban már valóban betöltötte a váci püspöki méltóságot. Ebben az esetben pedig megvolt az elvi lehetősége annak is, hogy 1188–1189 táján olyan birtokcserét ajánljon, melyet Wasca (Vata), váradi püspök (1186–1189) elfogadhatott.

Érdeemes arra is kitérnünk, hogy a *Iulamonustra*-t említő oklevél nádorként emlékezik meg Csák Mátéről. Anjou Károly uralmának elején 7 személy viselte a nádori címet egy időben: Csák Máté; Kőszegi János; Aba Amádé; Pécs nembeli Apor; Rátót nembeli Roland; Ákos nembeli István. Ők már III. András uralmának végén is nádorok voltak. 1306-ban Károly király nádorrá nevezi ki Borsa Jakabot, akit Kopasznak neveztek.⁴¹ Engel Pál szerint 1310-től már csak Borsa Kopaszt fogadta el nádornak Károly király.⁴² A *Iulamonustra*-n, 1313-ban kelt oklevélben azonban Károly király Csák Mátét is nádornak nevezte. Ez az említés persze minden bizonnyal nem tükröz különösebb politikai meggyűződést az uralkodó részéről, inkább értékelhető a levél megfogalmazójának „hibájaként”.⁴³ Károly király később Borsa Kopasszal is összekülönbözött: Kopaszt 1317-ben győzte le Károly király hadvezére, Debreceni Dózsa a debreceni csatában.⁴⁴

A TÉRKÉP TANÚSÁGA

Az írott források vizsgálatán túl érdemes a régi térképek által nyújtott adatokra is figyelni, ha a gerlai apátság emlékét kutatjuk.

Vertics József 1799-ben készült térképe részletesen szemlélteti Gerla környékét. A Fehér-Körös folyó (*Fl. Chrisius Albus*) vonalától keletre, a vadászház (*Domus venatoris*), őrház (*Domus custodis*), fogadó (*Diversorium*) épületekről ugyancsak keletre feltüntet egy „*Monostor Fok*” nevű vízfolyást.⁴⁵ Nyilván az egykori apátság emlékét őrizte. Haan Lajos 1870-ben közreadott a *Békés vármegye hajdana* című könyvében, víznevek sorában megemlíti a „*Monostor ere*” vízfolyást, az alábbi megjegyzéssel: „itt volt hajdan a gerlai ferenczrendűek zárdája”.⁴⁶ Könyvének más pontján arról ír, hogy a ferencesek zárdája állt a „*monostorere*” szigetén.⁴⁷ Fentebb már említettük,

1192. évi oklevélben: Jób esztergomi érsek, Saul kalocsai érsek, Péter egri, Ugrin győri, Adorján erdélyi, Krispin csanádi püspök, Balázs pannonhalmi apát, Mog nádor bácsi ispán, Domonkos udvarispán és bodrogi ispán, András soproni, Both bihari, Kornél győri ispán. Szentpétery, 1923, (47–50. o., 147. és 152. sz. Lásd még az 1193. évit, 155. szám.); A hamis 1188. évi oklevélben feltűnő Saul csanádi püspökségét Zsoldos Attila biztosra veszi, Zsoldos, 2011, 86.

41 Szócs, 2014, 101–103.

42 Engel, 1988, 94.; lásd még Szócs, 2014, 103.

43 „*Matheus palatinus*”. Nagy, 1878, I. 312–313.; Szócs, 2014, 106. 486. jegyzet.

44 Engel, 1988, 116–117.

45 Vertics, 1799.

46 Haan, 1870., I. 193. Az 53. oldalon: „*Monostorere*”; Haan Lajos könyvének 52–55. oldalát idézve, Dóka, 1997, 253.

47 Haan, 1870, I. 183.

hogy a 16. században rövid ideig ferencesek is éltek Gerlán, valószínűleg a régi apátság épületében. Az apátság romjait a 19. században hordták szét.⁴⁸

A ZARÁNDI GERLA

Amikor a Békés megyei Gerláról szólunk, arra is fontos emlékeznünk, hogy a középkori Magyar Királyság déli részén – legalább – két helyen volt Gerla nevű település: az egyik Békés megyében, a másik Zaránd megyében. A zarándi Gerláról Nagy Lajos király idejében folyó, elhúzódó per iratai szólnak.

Lajos király 1347-ben kelt oklevele szerint nézeteltérés támadt egy bizonyos Ferenc – Pankota és Dézna várnagya – és Dénes fia Ábrahám között. Jenő, Gerla és Mortunteluke birtokok határai fölött pereskedtek. Azt állították, hogy Jenő és Gerla között volt Szent Lélek apátság birtoka. Lajos király utasítást adott, hogy a szomszédok megkérdezésével válasszák szét a Szent Lélek-apátság birtokát Jenőtől és Gerlától. A király az ügyről a váradi káptalantól várt jelentést.⁴⁹ Pünkösöd utáni kedden – 1347. május 22-én – megtörtént a határjárás. A király megbízottai és a váradi kanonok a helybeliekkel új határjeleket emeltek, hogy a Szent Lélek-apátság, más néven Dénesmonostora birtokát elkülönítsék Jenőtől és Mortunteluke-től, valamint Ábrahámnak Gerla nevű birtokától. A határjárás a Körös folyót is említi. Ferenc várnagy elküldte ugyan embereit, de ők nem vettek részt a határjárásban. Minderről Szentháromság vasárnapján, 1347. május 27-én állított ki oklevelet a váradi káptalan.⁵⁰

A vizsály azonban ezzel nem csitult el. 1347 augusztusában Gilétfi Miklós nádor gyűlést tartott a Békés és Zaránd megyék nemesei számára Nadab falu mellett. Dénes fia Ábrahám ügyvédje ezen a gyűlésen a nádor elé járult, és felmutatta Lajos király 1347. július 23-án kiadott oklevelét. Eszerint megvádolták előtte a jenőieket a határjelek lerombolásával. A király ezután arra utasította nádort, hogy vegye maga mellé Moruchuk zarándi ispán alispánját, vizsgálják meg a birtokhatárokat, és emeljenek jog szerinti határjeleket. Ezek után – ha nem is maga a nádor, hanem az ő megbízottja – a zarándi alispánnal ellátogattak a szóban forgó birtokok határaihoz. Zarándi nemesek, Ábrahám ügyvédje, valamint Ferenc, a pankotai és déznai várnagy is jelen voltak. A vizsgálat igazolta, hogy a jenői népek valóban lerombolták a jog szerinti határokat, és Ábrahám határain belül hat nyíllövésnyire emeltek újakat.⁵¹

1352-ben Dénes fia Ábrahám megjelent Lajos király előtt, bemutatta a váradi káp-

48 Haan, 1870, I. 183–184.; Gerla apátságának környezetéről, történeti áttekintéssel együtt lásd Erdős, 2020. a. b.; König Frigyes könyvében alaprajzot láthatunk a szigetről, ahol a monostor állt. König, 2021, 1360. kép. Köszönet Jakab Zsuzsannának, aki erre a könyvre figyelmem felhívta.

49 1347. május. 12. Varjú, 1908, 142–143. Sebők, 2007, 228–229. (409. sz.); Ebben a témában ösztönző volt számomra Alexandru Dănuț CRĂCIUNAȘ alábbi előadása: The historical evolution of Dezna fortress during the Middle Ages. Elhangzott: Politics and Society in Central and South-Eastern Europe. Temesvár, 2023. május 20-án, West University of Timișoara és a Temesvári Nemzeti Múzeum szervezésében.

50 1347. május 27. Varjú, 1908, 143–145.; Sebők, 2007, 267–268. (482. sz.).

51 1347. aug. 11. Varjú, 1908, 151–153.; Sebők, 2007, 406–407, (791. sz.), 375–376. (718. sz.)

talán 1347-ben, és Gilét fia Miklós nádor 1349-ben kelt oklevelét Ábrahám birtokai – Gerla, és Mortunteluke – Szent Lélek egyháza, valamint Dézna várához tartozó Jenő birtokának elkülönítéséről. Lajos király lemásoltatta a fenti két oklevelet, és megerősítette Dénes fia Ábrahámot a birtokaiban, 1352. április 28-án.⁵² Jenő minden bizonnyal Borosjenőre vonatkozhat. Amennyiben Gerlát és Mortunteluke-t (Mártontelkét) Jenőtől és a Szent Lélek egyházától kellett elkülöníteni, akkor ezek a források Borosjenő közelében, Zaránd megyében levő Gerláról tanúskodnak. Juhász Péter az 1347. évi oklevél helynevei és Dénesmonostóáról való ismeretek alapján a Fehér-Körös északi oldalára lokalizálja ezt Zaránd megyei Gerlát.⁵³ Mint látni fogjuk, ezt a helységet Felgerlának is nevezték.⁵⁴

Felgerla névvel találkozunk Nagy Lajos király 1365. május 16-án, Aradon kelt oklevelében. Itt is a Zaránd megyei helységről lehet szó. Érdekességét növeli, hogy aranylelőhelyről is szó esik benne. Lajos király arra utasította Felgerlai Tamás fiait, Abychot és Ábrahámot, hogy adják át a Kuzund pataknál levő aranymosó helyet (*montana auri lavatorii*) János fia Györgynek, pankotai polgárnak.⁵⁵

Ugyanaznap Lajos király az aradi káptalant is utasította, hogy küldjön ki tanút, akinek jelenlétében a királyi ember bemutatja a királyi és királynéi leveleket Felgerlai Tamás fia Abychnak és Ábrahámnak. Az uralkodó parancsa szerint, ha kell, a királyi embernek kell Tamás fiait a király jelenléte bírósága elé idézni. A káptalant arra uta-

52 1352. április 28.; DF 260634.; Varjú, 1908, 151–153. 179–181.; Sebők, 2007, 406–407, (791. sz.); Sebők, 2018, 121–122. (297. sz.)

53 Dénesmonostora a Fehér-Körös mellett lehetett, annak déli oldalán. Márki Sándor Borosjenő közelében, annak déli része és Bokszeg között, a „balukányi malom” környékén talált romokkal azonosította. A környéket Márki idejében „Barátok réjtjének (Ritu Kalugyeri)” nevezte a nép. Gerlát (Felgerlát) Juhász Péter az 1347. évi oklevél helynevei és a monostorról való ismeretek alapján a Fehér-Körös északi oldalára lokalizálja, tehát Dénesmonostorával átellenben levő oldalra. (Márki, 1892, 85–87.; F: Romhányi, 2000, 20–21.) Köszönet Juhász Péternek az információkért, térképvázlatért! Dénesmonostorának a Becse-Gergely nemzetség tagjai voltak kegyurai a 12–14. században. Karácsonyi, 1900, 217–219.

54 Köszönet Juhász Péternek az információkért! Lásd még Karácsonyi, 1896. I. 40. 217.; Karácsonyi, 1896. II. 123; Karácsonyi, 1896. III. 10.; Szamosújvár korábbi nevééről – Gerlahida – és Magas Tátrában levő Gerlahfalváról lásd Dusnoki-Draskovich, 2015, 25, Karácsonyi, 1896, I. 40.; Bars megyei Gerláról lásd Marsina 1987, 112; Weisz, 176.; Zsoldos, 2022, 101.

55 DL 5395.; Piti, 2020, 143. (261. sz.); A Borosjenő közelében levő Felgerláról tud Dusnoki-Draskovich is, Dusnoki-Draskovich, 2000, 25; Dusnoki-Draskovich, 2015, 22.; Az oklevél 1365-ös keltezési évét és levéltári számát (DL 5395.) ismeri Timár, 2019, II. 267.;

Az oklevél keltezése rövidítve, betűvel kiírva M^oCCC^oLX^o quinto, vagyis 1365. Fejér György bizonyára tévedésből keltezte 1363. évre, Karácsonyi János pedig Fejérre hivatkozva írt 1363. évet. Lásd Fejér, 1834, IX/3. 352–353.; Karácsonyi, 1896, III. 10.; Az oklevél a dies rogationis előtti szombatot jelöli meg keltként. A dies rogatio (keresztjáró napok) Áldozócsütörtök előtti hétfő, kedd, szerda (Dömötör, 2004; Szentpétery, Chronologia; Pallas lexikona) Előtte levő szombat 1363-ban május 5. Ezért írhatta be valaki tollal „máj. 5.” dátumot Fejér idézett kötetének azon példányába, melyet Hungaricana oldalán közzé tettek. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanyarak_Codex_Diplomaticus_Tom_9_vol_3/?pg=0&layout=s (2023. 11. 24.) 1365-ben azonban a keresztjáró nap előtti szombat május 16. (Szentpétery, Oklevéltani naptár, 176.)

sítja Lajos király, hogy állítson ki oklevelet az ügyről. Az aradi káptalan ki is állította az oklevelet, 1365. június 24-én. Ebből kiderül, hogy Felgerla faluban a király embere bemutatta a királyi és királynéi okleveleket Tamás fia Ábrahámnak. Az iratok szerint a király megparancsolta Tamás fiainak, hogy *Kezeuch* patakban levő, *Karulbanaya* nevű aranybányát (*aurifodina*) adják vissza János fia Györgynek. Azt is megtudjuk, hogy a Tamás fiai korábban éves járadékért átadták a bányát Syke főesperesnek, akitől az fivéréhez, János fia Györgyhez került. Tamás fiai azonban elvették tőle.⁵⁶ Az Ábránfyak aranybányáját és a Kuzund nevű birtokot egyébként az alább idézendő, 1355-ben kelt oklevél is említi. Az abban említett bányának négy lejárata volt.⁵⁷ Karácsonyi Kiszinidával, azonosítja,⁵⁸ ez mai Keszend (Chisindia).⁵⁹

A BÉKÉSI GERLA

A zarándi Gerla tárgyalása után térjünk rá békésire, hogy aztán elkülönítsük egymástól a kettőt.

Algerla nevével egy 1350-ben kelt, 1355. évi átiratban ránk maradt oklevélben találkozunk. A forrás egészen pontosan az Olgerla alakot hozza: Olgerla-i Dénes fia Ábrahám mester nevét említve (*magister Abraham filius Dyonisij de Olgerla*). Az 1350-ben kelt oklevél leánynegyed ügyében történt megegyezésről szól. Dénes fia Ábrahám 1355-ben lemásoltatta a váradi káptalannal, hogy örökösei hathatósabban tudják igazolni az őket illető javakat.⁶⁰

Az oklevél említi *Faas*, *Magur*, *Feyerem*, *Mortunusylese*, *Kaproncha*, *Kuzep-seumonyros*, *Kuzund*, *Murtunuskyzyndy* birtokokat, sőt, Kőszendnél (*Kuzund*) aranybányát is Ábrahám birtokrészében.⁶¹ Az oklevél elején, az 1355-ben fogalmazott átíró részben *Gerlai* Dénes fia Ábrahámról olvasunk, lentebb, az 1350-ben fogalmazott oklevél másolata említi az *Olgerla* nevet, mint Dénes fia Ábrahám származási helyét.⁶² Nem szól azokról a megyékről, ahol a fenti helységek feküdtek, de Fás, Mágor, Fejérem Békés megyei birtokok, Kapronca Arad megyébe, Kőszend (Kuzund) aranybányáival Zaránd megyébe lokalizálható.⁶³ Az oklevél arról sem szól, hogy *Olgerla* melyik me-

56 DF 262340.; Piti, 2020, 143. (262. sz.), 170. (319. sz.); Az eredeti irat az Erdődy-levéltár része. Az Erdődy-levéltárat korábbi őrzési helyéről, a Vas megyei Vépről 1986-ban a Pannonhalmi Főapátság Levéltárába szállították. Köszönet Kóta Péternek az információért.

57 „... in montanis Kuzund in aurifodinis, ubi sunt quatuor descensus aurifodinarum...”; DL 30299.; Haan, 1870, I. kötet, 20–23.; Kenéz Győző kéziratban lévő fordítását Almási Tibor gondozta, digitalizálta.

58 Karácsonyi, 1896, III. 10.; Csánki, 1890, 719, 737.

59 Engel, 2020.

60 1350. március 3. > 1355. június 17. DL 30299.; Haan, 1870, I. kötet, 20–23.; Kenéz Győző kéziratban lévő fordítását Almási Tibor gondozta, digitalizálta.

61 *Kuzund* Kőszend. Lásd Csánki, 1890. I. kötet, 719. 737–738.

62 DL 30299. Abraham filius Dyonisij de Gerla (2. sor.); magister Abraham filius Dyonisij de Olgerla (5. sor).

63 Csánki, 1890, I. kötet, 650. 652. 719. 737–738. 764.

gyében feküdt. A későbbiek során azonban látni fogjuk, hogy a Békés megyei Gerlára kell, hogy vonatkozzék az adat.

Dénes fia Ábrahám fiai 1383. július 13-án felosztották egymás közt birtokaikat. Az osztozkodás során magukat „de Gerla” megnevezéssel illették, és megemlítették *ol Gerla*, *Vesze*,⁶⁴ *Chaba*⁶⁵, *Murul*⁶⁶, *Tarcsa*⁶⁷, *Faas*, *Magor*⁶⁸, *Mortunus teleke*, *Vesztheü*⁶⁹ birtokokat. Ezek Békés megyei helynevek. *Mortunus teleke* esetében felmerül, hogy a Zaránd megyei, hasonló nevű hellyel – *Mortunteluke*-vel – volna azonos, melyről az előző fejezetben szóltunk, az 1383. évi oklevél azonban Magor mellé helyezi. Az *ol Gerla* – *Algerla* – néven említett birtok minden bizonnyal a Békés megyei Gerla.⁷⁰

Amikor Ábránfy János 1508-ban Békés, Arad és Zaránd megyei birtokokat zálogosított el Haraszty Gergelynek 8000 aranyforintért, a nagy üzletről szóló oklevél több olyan helységnevet is felsorolt, melyeket az 1350-ben és 1383-ban kelt oklevelek is említettek. Gerla, Chaba, Wezhew, Magor, Fas birtokokat Békés megyébe sorolták 1508-ban. Kaproncza és Monyoros Arad megyékbe soroltnak, Cholt és Felgerla pedig Zaránd megyébe. A zálogos birtokok között szerepel tehát a Békés megyei Gerla és a Zaránd megyei Felgerla. Ez az 1508-ból való oklevél bizonyosság a két Gerla egyidejű létezésére. Ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy a 16. században a Békés megyei Gerlát előtag nélkül említik, a Zaránd megyei Gerla neve elé pedig szükségesnek tartják odailleszteni a *Fel* előtagot.⁷¹

A Békés megyei (Al)Gerla és a Zaránd megyei (Fel)Gerla között nem olyan nagy a tengerszint feletti magasságkülönbség. Algerla azonban a Fehér-Körös alsóbb, míg Felgerla a felsőbb folyása mellett feküdt, és ehhez bizonyára középkor embere is képes volt viszonyítani. Szabó István kutatása szerint a településnevekben felbukkanó Alsó-

64 Veszej, Békéscsaba és Gyula között.

65 Békéscsaba.

66 Murony, Békés közelében.

67 Köröstarcsa.

68 Vésztő mellett.

69 Vésztő.

70 Karácsonyi, 1896. I. 40. 217.; Karácsonyi, 1896. II. 123; Karácsonyi, 1896. III. 10.; Haan, 1870, II. 31–33. Kristó, 1981. 50–51.

71 A zálogba adásról a garamszentbenedeki apátság állított ki oklevelet 1508-ban, Szent Péter székfoglalása – febr. 22. – előtti vasárnapon, vagyis 1508. február 20-án. Az eredeti oklevél hollétééről nincs tudomásom, de az átirata ránk maradt. Haraszty Gergely fia, Ferenc ugyanis átiratot szeretett volna kapni a zálogüggyről, és szólt ez ügyben II. Lajos királynak. Az uralkodó 1519-ben, Szent István király ünnepe utáni hétfőn – 1519. aug. 22-én – kért átiratot a garamszentbenedeki apátságtól. Az apátság el is készítette az átiratot Haraszty Ferenc számára: 1519-ben, Szent Egyed ünnepén, vagyis szeptember 1-jén keltezték. DF 261323. (Eredetije: Slovenský národný archív, Garamszentbenedeki konvent hiteleshelyi levéltára, Oklevelek (U 404). Gerla és Csaba felülről a 27. sorban, Felgerla a 35. sorban. (Létezik 1560-ból való átirat is: DF 261322.);

Kiadása: Haan, 1870. II., 135–137.; Kristó, 1970, 29; Kristó, 1981, 76.; Kristó, 2003, 63; Jankovich, 1991, 171., Jankovich, 1998, 244–245.

és Felső- előtagok „általában” a földrajzilag lentebb és fentebb fekvő településeket különböztettek meg. A lentebb fekvő volt „rendszerint régebbi”.⁷²

Említést érdemel, hogy a két Gerlán túl két Csoltról is beszélhetünk: egy Békés és egy Zaránd megyeiről. 1271-ben kelt oklevél szól a Zaránd megyei Csoltról. Eszerint az egri egyházmegye szabadságjogainak megerősítése érdekében kiválasztottak 25 öreget az egyházmegye nemesei közül, hogy tanúskodjanak. Köztük volt Csolti Ábrahám, Zaránd megyéből.⁷³ 14. századi forrásokból azonban tudunk a Békés megyei Csolt helységről és az ottani monostorról.⁷⁴ Az azonos nevű települések minden bizonnyal összefüggenek azzal, hogy egyazon család tagjai, az Ábránfyak kezében voltak. Karácsonyi a Békés megyei Gerlát tekinti ősinék.⁷⁵ Régiségét igazolja, hogy ott állt a család monostora, és kései forrás szerint kastélya is.

ÖSSZEZÉS

A gerlai apátot említő, 1257-re datált oklevél hitele ugyan kétséges, más írott forrással és régészeti emlékekkel együtt azonban állítható, hogy a 13. században, sőt, a 12. század végén is létezhetett már a gerlai apátság. Dusnoki-Draskovich József erős elmélete alapján valószínűsíthető, hogy a gerlai apátsággal azonosítható *Iulamonustra*, ahonnan 1313-ban Károly király keltezett oklevelet. Gerla nevét említő forrásokat vizsgálva érdemes megemlíteni, hogy az Ábránfyak tulajdonában két Gerla nevű jószág is volt a Magyar Királyság déli részén: a Békés megyei Algerla és a Zaránd megyei Felgerla. A Szeged-Csanádi Egyházmegye területén azért is érdemes minderről megemlékezni, mert több évig Gyulán, majd Békéscsabán teljesített szolgálatot Bielek Gábor atya, aki Gyulamonostora címzetes apátja volt.⁷⁶

72 Békéscsaba 85-90 m, Borosjenő 116 m a tengerszint felett, lásd a Google Maps adatait. Szabó, 1971, 123.; Köszönet Szőcs Tibornak a helynevek Alsó- és Felső- előtagja terén nyújtott konzultációért, ötletekért!

73 „... ac comite Abraham de Cholth, de comitatu de Zarand...” Kondorné, 1997. 34–38. (14. szám.) Csánki, 1890, I. 649. (Békés); 768. (Arad megye.); Karácsonyi, 1896, I. 217.

74 A Pál országbíró (1328–1349) idején írt, DL 48027. jelzetű oklevél hátoldali jegyzete említi László cholti apátot. A keltezés nem látszik, de a hátoldalra később azt írta valaki: „1330 körül”. (Lásd Kenéz Győző kéziratban levő fordítását, jegyzetét, Almási T. által gondozva és digitalizálva. Az oklevélhez írt jegyzet a Pál országbíró (1328–1349) idején írt oklevelet az íráskép alapján teszi Pál hivatali idejének elejére.; Szőcs Tibor – nyilván a keltezés bizonytalansága miatt – 1328–1349 időhatáron belülre teszi az oklevél keltét, július 1. előttre. Szőcs, 2023, 366–367. 530. sz.); Köszönet Almási Tibornak a konzultációért!

1341. május 16. *Cholthmonustura*-i *Mortunus* fia *Gelerth*. DF 285426.; A fent már elemzett, 1383. évi oklevél is említi monostort Cholta birtoknál;

1395. április 24. Cholt falubeli, Mindenszettek tiszteletére szentelt templomot említi, de apátságot nem. DL 4913. Haan – Zsilinszky, 1877, 11.; (Fentiekhez lásd Kenéz, ford.); Az apátságról lásd Juhász, 2008, 87–135.

75 Karácsonyi, 1896, I. 217.

76 Lásd a Magyar Kurír megemlékező cikkét 2017. március 27-én. <https://www.magyardkurir.hu/hazai/elhunyt-bielek-gabor> (2024. 01.19.)

Kapcsolattartó szerző:
Halmágyi Miklós
Magyar Nemzeti Levéltár Békés
Vármegyei Levéltára, Békési Fiókleveletár
5630 Békés
Verseny utca 3.
miklos8012@gmail.com

Corresponding author:
Miklós Halmágyi
Hungarian National Archives Békés
County Archives, Branch Archive of
Békés
Verseny str. 3
5630 Békés, Hungary
miklos8012@gmail.com

Hivatkozás: Halmágyi, M. (2023). Gerla: Apátság a Fehér-Körös vidékén, *Deliberationes*, 16(2), 17–33.

IRODALOMJEGYZÉK

- Almási, T. (2015). Gyula és uradalma a XIV–XV. századi okleveles adatok tükrében. In Erdész, Á. (Ed.). *Gyula város történetének kezdetei*. (pp. 169–183). Gyula Város Önkormányzata és a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára.
- Bollók, J. (ford.) (2004). *Képes krónika*. A jegyzeteket Szovák K és Veszprémy L. írták. Osiris.
- Czeglédi, I. (2008.) *Gyula város utca nevei*. Gyula Város Önkormányzata.
- Csánki, D. (1890). *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia.
- DF = Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteménye.
- DL = Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltára.
- Dénes, A. (2019). *Csabai házak almanachja*. Szakál V., Ando Gy. (Eds.). Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve VII. (44.).
- Dénes, A.: A gerlai monostor. https://csabaihazak.blog.hu/2016/02/11/a_gerlai_monostor (Letöltés időpontja: 2023. 11.12.)
- Dóka, K. (1957). *A Körös és Berettyó vízrendszer szabályozása a 18–19. században. (Egy táj átalakulása.)*. Békés Megyei Levéltár.
- Domanovszky, A. (Ed.) (1937/1999). *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. In Szentpétery, E. (Ed.) *Scriptores rerum Hungaricarum*. I. (pp. 217–505.) Nap Kiadó.
- Dusnoki-Draskovich, J. (2000). Hol volt „Julamonustra” és Vata földvára? A középkori Gyula kezdetei. In Dusnoki-Draskovich, J. (Ed.) *Nyitott múlt. Tanulmányok, történetek Guláról, Békés vármegyéről és a fordított világról*. (pp. 15–69.) Békés Megyei Levéltár.
- Dusnoki-Draskovich, J. (2015). Gyula város településtörténetének kezdetei. In Erdész, Á. (Ed.) *Gyula város történetének kezdetei*. (pp. 7–70). Gyula Város Önkormányzata és a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára.
- Dömötör, T. (2004). *Naptári ünnepek, népi színjátszás*. Neumann Kht.
- Engel, P. (1988). Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). *Századok*, 122(1–2), 89–147.

- Engel, P. (2020). *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont. <https://tti.abtk.hu/9-egyeb-hirek/4304-megujult-engel-pal-adatbazisa-a-kozepekori-magyarorszag-digitalis-atlasza> (Letöltés időpontja: 2024. 05.14.)
- Erdélyi, L. (1916). Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései (VI. és utolsó közlemény), *Történelmi Szemle*, 5(1), 39–63.
- Erdélyi, L. (1917). *A tizenkét legkritikusabb kérdés*. Szent Bonaventura Könyvnyomda.
- Erdős, D. (2020) a.: Gerlamososora. A Gerlamosostora és környezetének felmérése. <https://korosvidek.blog.hu/2020/07/19/gerlamosostora> (Letöltés időpontja: 2024. 01.26.)
- Erdős, D. (2020) b.: Gerlamososora. A Gerlamosostora és környezetének felmérése (2. rész.) https://korosvidek.blog.hu/2020/09/06/gerlamosostora_898 (Letöltés időpontja: 2024. 01.26.)
- Erdős, D. (2020) c.: Gerlamososora. A Gerlamosostora és környezetének felmérése (3. rész.) https://korosvidek.blog.hu/2021/01/31/gerlamosostora_146 (Letöltés időpontja: 2024. 01.26.)
- Érszegi, G. (2003). A leleszi monostor alapítóleveléről (1214). In Henzsel, Á. (Ed.) *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 16*. (pp. 13–28). Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára.
- F. Romhányi, B. (2000). *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Pytheas.
- Fejér, G (1834). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi IX. Vol. 3. Regia Universitas Uncarica.
- Fejérpataky, L. (1885). *A királyi kancellária az Árpádok korában*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Györffy, Gy. (1963/1987). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–III. kötet. Akadémiai Kiadó.
- Haan, L. (1870). *Békés vármegye hajdana. I. Történelmi rész*. Lauffer Vilmos kiadása.
- Haan, L. (1870). *Békés vármegye hajdana II. (Oklevéltári rész.) Diplomatarium Békessiensense*, Lauffer Vilmos kiadása.
- Haan, L., Zsilinszky, M. (1877). *Békésmegyei oklevéltár*. Tettey Nándor és Társa kiadása.
- Halmos, B (1960). Településrégészeti feladatok Gyula városban és környékén. In Dankó Imre (Ed.). *A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Jubileumi Évkönyve Erkel Ferenc születésének 150. évfordulójára*. (pp. 51–58). Gyulai Erkel Ferenc Múzeum.
- Hankó, J. (2000). *Két évszázad a Wenckheim családdal*. Linotype Betéti Társaság.
- Hervay, F. L (2001). A Bencések és apátságai története a középkori Magyarországon. Történeti katalógus. In Takács I. (Ed.). *Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. (pp. 461–547). Pannonhalmi Bencés Főapátság.
- Jankovich, B. D. (1991). A magyar honfoglalástól a török kiűzéséig. In Jankovich B. D., Erdmann Gy. (Eds.) *Békécsaba története*. I. (pp. 147–206). Békécsaba Megyei Jogú Város.

- Jankovich, B. D. (1998). Gerla, In Jankovich B. D. (Ed.). *Magyarország régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke*. Akadémiai Kiadó.
- Juhász, I. (2008). Vésztfő a középkorban. In Ladányi K. (Ed.). *Vésztfő története. Kezdetektől a várossá válásig*. (pp. 87–138). Vésztfő Város Önkormányzata.
- Karácsonyi, J. (1896). *Békésvármegye története*, I–III. Békésvármegye Közönsége.
- Karácsonyi, J. (1900). *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 1. kötet. Magyar Tudományos Akadémia.
- Karácsonyi, J. (1901). *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 2. kötet. Magyar Tudományos Akadémia.
- Karácsonyi, J. (1924). *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. 2. kötet. Magyar Tudományos Akadémia.
- Kenéz, Gy. fordításai, regesztáinak őrzési helye: Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára, XV. 3. (A hagyatékot már az Országos Levéltárban gondozták. Almási Tibor ezt az anyagot gondozta, digitalizálta. Kiadása előkészületben.)
- Kertész, B. (2022). *A székesfehérvári káptalan archontológiája és oklevéladó tevékenysége az Árpád-korban*. Városi Levéltár és Kutatóintézet.
- Kondorné Látkóczki, E. (1997). *Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban*. Heves Megyei Levéltár.
- König, F. (2021). *Várak, erődítmények a Kárpát-medencében*. Helikon.
- Kristó, Gy. (1970). A középkori Csaba. In Kristó Gy., Székely L., (Eds.) *Tanulmányok Békéscsaba történetéből*. (pp. 19–36). Békéscsaba Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága.
- Kristó, Gy. (1981). *Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében*. Békés megyei Tanács V. B. Műv. Oszt.
- Kristó, Gy. (1990). *Anjou-kori Oklevéltár. I. 1301–1305*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Kristó, Gy. (1994). *Anjou-kori Oklevéltár III*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Kristó, G. (2003). *Fejezetek az Alföld középkori történetéből - Dél-Alföldi évszázadok* 20. Blazovich, L. (Ed.) Csongrád Megyei Levéltár.
- Krisztik, J. (1891). A békésmegyei régi kolostorok. In *A Békésvármegyei Régészeti és Mivelődéstörténelmi Társulat Évkönyve* 15. (pp. 66–82). A Békésvármegyei Régészeti és Mivelődéstörténelmi Társulat.
- Márki, S. (1892). *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monográfiája. II/1*. Monographia Bizottság.
- Marsina, R. (1987). *Codex Diplomaticus et Epistolaris Slovaciae*. Tomus II. Sumpt. Academiae Scientiarum Slovacae.
- Nagy, I. (1878). *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. (1301–1321)*, A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala.
- A Pallas Nagy Lexikona*. <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/057/pc005718.html> (Letöltés időpontja: 2024. 05.14.)
- Piti, F. (2020). *Anjou-kori Oklevéltár, XLIX*. Szegedi Középkorász Műhely.

- Rácz, Gy. (2015). *Gyula az Árpád-korban*. In Erdész, Á. (Ed.) *Gyula város történetének kezdetei*. (pp. 71–97). Gyula Város Önkormányzata és a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára.
- Sebők, F. (2007). *Anjou-kori Oklevéltár, XXXI*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Sebők, F. (2018). *Anjou-kori Oklevéltár, XXXVI*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Szabó, I. (1971). *A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század*. Akadémiai Kiadó.
- Szabó, K. (1876). In Ipolyi A., Nagy I., Véghely D. (Eds.). *Hazai okmánytár, VI. kötet*, (pp. 60–61., 89–93.). Magyar Tudományos Akadémia.
- Szatmári, I. (2005). *Békés megye középkori templomai*. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Szentpétery, I. (1923). *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, I. (1001–1270)*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Szentpétery, I. (é. n.). *Chronologia. A közép- és újkori időszámítás vázlatja. Az 1923-ban kiadott munka javított és bővített változata*. http://real-eod.mtak.hu/4151/1/chronologia_000872127.pdf (Letöltés időpontja:2024. 05.14.)
- Szentpétery I. (é. n.). *Oklevéltani naptár. Táblázatok a chronológiához*. <https://mek.oszk.hu/05400/05442/pdf/okleveltani.pdf> (Letöltés időpontja:2024. 05.14.)
- Szovák, K. (2004). *Jegyzetek, 164–209. fejezetekhez*. In Bollók J. (Ford.) *Képes Krónika. Osiris*.
- Szőcs, T. (2014). *A nádori intézmény korai története. 1000–1342*. MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája.
- Szőcs, T. (2023). *Anjou-kori oklevéltár. Supplementum. I. Keltezetlen és hiányos keltezésű oklevelek 1301–1342*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Timár, P. (2019). *Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára*. Magánkiadás.
- Varjú, E. (1908). *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez. I. 1214–1457*. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája.
- Vertics J. (1799). *Mappa in ... Comitatu Békésiensi.... Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, S 12 Div. XIII. – No. 335. Helytartótanácsi térképek (1738–1875), S Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.), S – Térképtár* <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/5369/view/?bbox=4097%2C-3301%2C6976%2C-2062> (2024. 07.05.)
- Weisz, B. (2013). *A királyketteje és az ispán harmada*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Zsoldos, A. (2011). *Magyarország világi archontológiája, 1000–1301*. História, MTA Történettudományi Intézete.
- Zsoldos, A. (2022). *Az Aranybulla királya*. Városi Levéltár és Kutatóintézet.

Deliberationes tudományos folyóirat
16. évfolyam 2. szám 2023/2, 34–68. oldal
Kézirat beérkezése: 2023.12.23.
Kézirat befogadása: 2024.04.24.
[DOI: 10.54230/Delib.2023.2.34](https://doi.org/10.54230/Delib.2023.2.34)

Deliberationes Scientific Journal
Vol.16; Ed.No. 2/2023, pages: 34–68
Paper submitted: 23th December 2023
Paper accepted: 24th April 2024
[DOI: 10.54230/Delib.2023.2.34](https://doi.org/10.54230/Delib.2023.2.34)

SAULBÓL PAULUS: PÁGER ANTAL

Irsai Farkas László

Gál Ferenc Egyetem, Teológiai Kar
Kosztá József Múzeum
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola

Absztrakt

Páger Antal magyar színművész 1944-ben politikai szerepet vállalt, ezért elmenekült Argentínába. Emigrációja után, 1956-ban újra visszatért Budapestre. Ám az eddig ismert történet a hazatérésről igencsak kibővül, ha elolvassuk ezt az írást.

Kulcsszavak: Páger Antal, Rákosi Mátyás, ÁVH, Állambiztonság, Emigráció, 1956

PAULUS FROM SAUL: ANTAL PÁGER

László Irsai Farkas

Gál Ferenc University, Faculty of Theology
Kosztá József Museum
Pázmány Péter Catholic University, Doctoral School of History

Abstract

Hungarian actor Antal Páger took a political role in 1944 and fled to Argentina. After his emigration, he returned to Budapest in 1956. However, the story of his return home that we know so far will be expanded, if we read this article.

Keywords: Antal Páger, Mátyás Rákosi, ÁVH, State Security, Emigration, 1956

BEVEZETŐ

Szinte a Kádár-korszak hajnalán érkezett haza Magyarországra Páger Antal színművész dél-amerikai emigrációjából. Egészen pontosan 1956. augusztus 31-én, tehát két hónappal a kádári diktatúra november 4-i beköszönte előtt.

12 évet élt külföldön. Valójában bujkált a megmérettetés, a kommunista hatalom terrorja elől. Nem végzett akadémiát, ösztönösen, maga alakította ki egyedülálló, máig érvényes, időtálló, rendkívüli karakterszínészetét. Östehetség volt. Jókor volt jó helyen, a csillaga gyorsan és magasra ívelt. A politikai szereplését tekintve pedig megállapíthatjuk, hogy abban viszont nem volt szerencsés sorsú. Rosszkor volt rossz helyen. Tehetsége, zseniális szakmai teljesítménye alapján, ahogyan a politika is megbocsájtott neki, úgy magunk is, a nézők csak kevéssé sikeres periódusnak tekinthetjük a második világháború időszakában megélt éveit. Ha a Duna-parton lévő „cipőkre” gondolunk például, hogy színészként segítette a rémuralom, az egészségtelen nacionalizmus propagandáját, nem felejthető, hogy milyen oldalon állt Páger. Bár ennek megítélése máig kérdéses, hogy egyáltalán volt-e köze Szálasi rémuralmához. Életútját erősen árnyalja ez a periódus. Maradandó alakításai mellett azért a mai társadalom indokolt érzékenységgel tekint emlékére.

Számos médium tárgyalta, bemutatta, feldolgozta Páger hazatérését. De azt mutatták csak be, hogy az erősen jobbra tolódó belügyi és politikai rendszerben, hogyan létezett színészként, milyen szerepeket vállalt, valamint, hogy karját lendítve ott volt Szálasi Ferenc 1944 novemberi kultúrpolitikai ismertetőjén Szelezcki Zitával együtt. És számos fórumon tárgyalták már visszatérésének eredményét, művészi főnix madárszerű újjászületését, illetve, hogy visszakapta a villáját és, hogy a Vígszínházban folytatta félig abbaagyott karrierjét.

Jelen dolgozatban a másik oldalt kívánom bemutatni, az állambiztonság és a belügy mechanizmusait, konspirációit, levelezéseit, egyéb olyan intézkedéseket, amelyek a közvélemény számára még ismeretlenek. Ezt különösen kihangsúlyozom, mert a rendelkezésemre álló, immáron új források alapján, mindenféle kutatói túlbuzgóság nélkül: a végeredmény ismert volt eddig, viszont az odáig vezető út homályos. Remélem, ez a publikáció segíteni fogja az 1952 és 1956 közötti időszak áttekintését, hogyan jutott véglegesen haza Páger Antal.

A következőkben azt kívánom bemutatni, hogyan regnált az államhatalmi gépezet a történet mögött. A téma feldolgozását az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának releváns, 346 oldalas dossziéja segítette¹. A témában horizontálisabb kitekintést biztosítottak a Nemzeti Levéltárban elérhető dokumentumok, továbbá egyéb napilapok archívumai. S ahhoz, hogy a témában mélyebb „fúrást” végezzek, külön köszönetem Ablonczy László Úrnak, aki a témát elsőként feldolgozó könyvének²

1 ÁBTL. 3.2.4. K-587. számú dosszié. Továbbiakban: Páger-dosszié.

2 Ablonczy László: Réгимódi színháztörténet (Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.) In.: Honát-és színpadot vágyta hontalanságában... Páger érkezett, sokan pedig távoztak. 254-308. (Továbbiakban: Ablonczy, 2012.)

olvasása közben megmutatkoztak olyan események és részletek, amelyek további kifejtésre, kutatásra várnak. Ebben a tanulmányban azok a részletek szerepelnek, amelyek Ablonczy könyvében³ nem találhatóak, és eddig azok még nem kerültek publikálásra. Továbbá, köszönetet kell mondanom Aczél György hagyatékát máig őrző alapítványi kuratóriumnak, illetve az akadémiai kézikönyvtárnak, akik segítségével olyan új forráshoz jutottam – Aczél-hagyaték –, amely által a fenti megállapításaim objektívnek tekinthetők.

Az ÁVH

Páger Antal 1956. augusztus 31-én érkezik Ferihegyre, közel 12 éves száműzetése, emigrációja után. Konspiráció útján hozzák haza, az ÁBTL releváns dossziéja⁴ arról árulkodik, hogy az ÁVH széles spektrumon, mindenféle oldalról, számtalan fórum és kapcsolat dolgozott azon, hogy „hazacsalogassa” a nagynevű színészt. Két fontos ember játszik szerepet ebben a dosszié szerint: Perényi László⁵, a II. világháború előtti filmes és színházi világ amorózója (Jávor volt a dúvad, a „ripityom”, Szilassy László mellett Perényi volt az amerikai stílusú, csillogó fogsorú, tökéletes férfi megformálója a vásznanon). Továbbá, Apáti Imre⁶ a másik – egyes helyeken így szerepelt: Apáthy -, aki szerepet játszik ebben a történetben. Az az ember, aki Várkonyi Zoltán mellett a Művész Színház vezető egyénisége 1949-ig, s aki utána haláláig, 1960-ig meghatározója a fővárosi színházi világnak. Halála előtt az új médium, a Magyar Televízió első művészeti vezetője volt.

3 Uo.

4 Páger-dosszié.

5 Perényi - Predics - László (1910 – 1993): színész. 1930-ban végezte a Színiakadémiát. A Nemzeti Színház szerződöttette. 1935-től 1941-ig a Vígszínházban, 1941-től 1944-ig az Új Magyar Színházban szerepelt, de fellépett a Márkus Parkszínpadon és a Szegedi Szabadtéri Játékokon is. 1945 után vidéken, 1951–1953 között Szolnokon, majd az Országos Filharmónia rendezvényein, 1956–1958 között a Madách Színházban játszott. 1960-tól 1963-ig a békéscsabai, 1963-tól 1973-ig a kecskeméti színház tagja volt. A Nemzeti Színházban jobbra jellem szerepeket, a Vígszínházban fiatal szerelmeseket alakított, de bemutatkozott drámai hősként is. Tiszta beszédét, kivételes megjelenését megőrizve pályája végén operettek és drámai művek vezető szerepeiben bizonyította jellemformáló erejét, mesterségbeli tudását. Az 1930–1940-es évek m. filmjeinek egyik sztárja volt. Forrás: Színházművészeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/177.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 12.

6 Apáti Imre (1909 - 1960): színész, rendező. A Színiakadémiát 1931-ben végezte el. A Fővárosi Operettszínházhoz, 1932-ben a Belvárosi Színházhoz szerződött. 1935–1945 között és 1955-től haláláig a Nemzeti Színház tagja volt. 1945-ben az Arizona Irodalmi Varietében, majd a Népvarietében, 1945–46-ban a Vígszínházban játszott. 1945-ben a Nemzeti, 1946-ban a Magyar, 1947–48-ban a Fővárosi Operettszínházban rendezett. 1945–1949 között a Művész Színházban szerepelt, rendezett, de igazgatóhelyettes is volt. 1949-ben a Vidám Színház színésze és rendezője, valamint a Kis Komédia tagja volt. 1950–52-ben a Fővárosi Operettszínház színésze és főrendezője, 1952-től 1955-ig az Ifjúsági Színház színésze, rendezője, majd főrendezője. Később a Magyar Televízió művészeti vezetője haláláig, 1958 és 1960 között. Forrás: Színházművészeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/177.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 12.

Haladjunk sorrendben. Tekintsük át röviden, összefoglalás jelleggel, mit tartalmaz az ÁBTL Páger-dosszié:

Az állambiztonsági történet egy 1954. szeptember 15-i feljegyzéssel indul. „Szegedi” fedőnevű ügynök jelenti Budapestről – idézi Herman István ÁVH. százados -, hogy Perényi László színművész levelet kapott Páger Antaltól. Az idézet szerint Páger annak ellenére, hogy „Dél-Amerikában⁷ jól megy sora”, van lakása, autója, fényképész laboratóriuma⁸, haza szeretne jönni, és színházban szeretne dolgozni. Vágya, hogy színpadra kerülhessen, azért még arra is képes lenne, hogy fizikai munkásként dolgozzon valamelyik gyárban.⁹ A szigorúan titkos jelzésű irat alján ceruzával ez a megjegyzés: „Tisztázni, hogy Perényi kapott e levelet¹⁰ Páger-től! Ha igen akkor tanulmányozni kell Perényit.”¹¹ Még ugyanezen a napon, 1954. szeptember 15-én Nyisztor István ÁVH. alhadnagy a következő feljegyzést készíti: „Lehel” fedőnevű ügynök jelenti, hogy Békeffi István¹² dramaturg, író, dalszövegíró elmondotta számára a Filmgyárban, hogy Apáthy Imre azzal a „bizalmas megbízatással” utazott Buenos Airesbe, egy filmfesztiválra, hogy Argentínában keresse fel Páger Antalt, és folytasson vele tárgyalásokat a hazatéréséről.¹³ Az ügynök még megjegyzi, Békeffi szerint a célszemély nem fog hazajönni, bár szükség lenne rá a hazai színpadokon. Nyisztor István újabb jelentése ezen a napon: „Lehel” jegyzi, hogy Kállai Ferenc szerint a jelzett célszemély nyomorog. Kállai beszélt Gábor Miklóssal, aki Apáthyval együtt a dél-amerikai filmfesztiválon találkozott Págerrel. Apáthy viszont pozitív véleménnyel van, szerinte Páger a körülményekhez képest jól él.¹⁴ Másfél hónappal később, november 1-jei keltezéssel fenti, azonos állambiztonsági tiszt a következő feljegyzést készíti el, amely nagyban mutatja a konspirációra való hatalmi törekvést: „Szegedi” jelentése alapján megerősíti, hogy a színészek közötti pletykák-hírek szerint a régi filmsztár haza akar térni. Sőt, Apáthy Imre,¹⁵ a Jókai Színház főrendezője különös megbízást kapott – így jelzi -, hogy a tavaszi filmfesztiválon, Buenos Airesben találkozzon vele és tárgyaljon. Az ügynök jelentése szerint, a színház művészeti

7 A pontos országot nem írják a dosszié ezen oldalán.

8 Páger hobbija a festészet mellett a fotózás volt.

9 Páger-dosszié 24.

10 Grammatikailag eredeti az idézet, változtatás nélkül.

11 Páger-dosszié 24.

12 Békeffy István (1901-1977) író. Katonai középiskolába járt, majd bölcsészetet tanult. Első sikerét 1926-ban Hol jártál az éjszaka? c. bohózatával aratta. Számos színművet, egyfelvonásost, operettlibrettót, filmforgatókönyvet írt. Több klasszikus operett átdolgozása is a nevéhez fűződik. 1957-től 1971-ig külföldön élt és dolgozott. Haláláig Turay Ida férje volt. – Magyar Színházművészeti Lexikon alapján. Link itt: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/328.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 16.

13 Uo. 26.

14 Uo. 27.

15 A személy névhasználatával ellentétben (Apáthy) így szerepel a feljegyzésben, hogy Apáthy, a Színházművészeti Lexikonban Apáthy-ként szerepel.

vezetője nem tudott találkozni a Művésszel, mert Páger éppen Brazíliában vendégszerepelt. Többen megerősítették „Szegedinek”, hogy Perényi levelet kapott a célszemélytől, miszerint haza akar térni. Az ügynök ellenőrizte az információt, Perényi nem tudott semmiféle levélről. Annyit lehet tudni, hogy a Szeleccki Zita által alapított, kinn működő magyar színtársulattól Páger kilépett, és „nem valami fényesen él”. „Szegedi” szerint a jelölt színész édesanyja még Makón él, ott lehetne érdeklődni Páger felől.¹⁶ Nyisztor a lap alján megjegyzést ír, és feladatot jelöl: „Páger Antal személyével az 5. osztály foglalkozik, így a jelentés egy példányát illetékességből megküldjük.” Nyisztor utasítja „Szegedit”, hogy a következőkben sűrűn tartsa a kapcsolatot Perényi László színésszel, tudjon meg tőle pontosabb adatokat, és térképezze fel Páger magyarországi családi és baráti kapcsolatait. A lap hátoldalán kézzel írva: Nyugtázta Palotás István.¹⁷ A következőkben a hírhedt és rettegett Farkas Vladimir¹⁸ aláírásával olvasható egy feljegyzés, miszerint megállapítja, Páger külföldön van, édesanyja Makón él. Feladatkielölés: „Kérjük megállapítani Páger édesanyjának személyadatait és róla 1954. XII. 5-ig konspirált körülmények között környezettanulmányt készíteni és a II. osztálynak megküldeni. Csongrád-megyei Főosztály vezetőjének!”¹⁹ A megadottak szerint dolgoztak a megyei szervek, már december 1-én feljegyezték a környezettanulmány eredményeit. Páger Sándor, a színész apja 1928-ban meghalt, anyját, aki Makón él, fia és lánya tartja el. Időközönként levelet szokott kapni a fiától, aki rendszeresen panaszlik. Színpadra nem tud lépni, festményeiből tartja el magát és családját.²⁰ A következő lényeges összefoglalóban, január 7-i dátummal a megyei ügyfelelős, Bakó József hadnagy a következőket összegzi: „Páger Antallal azzal a céllal foglalkozunk, hogy önkéntes hazatérésre bírjuk. Páger Antal Magyarországon igen közismert személy volt. A

¹⁶ Páger-dosszié 28.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Farkas Vladimir (1925-2022), eredetileg Löwy. Farkas Mihály honvédelmi miniszter fia, az ÁVH alezredese. Kihallgatásairól máig olyan emlékek élnek, amelyek által nem túlzás a hírhedt és a rettegett jelző. 1950–1953 között tagja volt az ÁVH kollégiumának, 1951-ben alezredesi rangot kapott. 1955 februárjában a saját kérésére leszerelték. Beiskolázták a Lenin Intézetbe, miközben az előző munkahelyéről kapott fizetést; egyúttal folytatta korábban megkezdett bölcsészeti tanulmányait is. 1956 tavaszán párthatározatban fogalmazták meg felelősségét az ÁVH-n elkövetett törvénytelenésekben, ezért visszahívták az intézetből, és a telefongyárba helyezték. Augusztusban kizárták az MDP-ből, majd október 5-én a törvénytértek miatt letartóztatták. 1957. április 13-án 11 rendbeli hamis vád és halált okozó testi sértés vádjával Faludi Ervinnel közös perben 12 évi börtönrre ítélték. 1960. április 1-jén kiszabadult, kezdetben bérelszámoló volt a Kölcsonzó Vállalatnál, később statisztikus, majd üzemgazdász lett. 1976-tól 1985. évi nyugdíjazásáig a Volán Tröszt tanácsadójaként dolgozott. 1990-ben jelent meg *Nincs mentség* címmel visszaemlékezése, amely egy 133 órás interjúsorozat feldolgozása. 1990-től tíz éven át levéltári kutatásokat folytatott Moszkvában, illetve Budapesten. Kutatásait és az átélt eseményeket egy 2500 oldalas kéziratban foglalta össze. - Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány összefoglalása alapján. Link: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/farkas.htm> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 16.

¹⁹ Páger-dosszié 30.

²⁰ Uo. 32.

hazatérése és a megfelelő formában való szerepeltetése jó propaganda volna számunkra a külföldön élő fasiszta emigráció elleni harcban.”²¹ Összefoglalásul: A következő több tucat oldalon javaslatalmazok szerepelnek, konspirációs céllal, kit, hogyan kellene megkeresni, hogy a családhoz – Páger anyjához és húgához - közel kerüljenek. Írnak tisztviselőről, aki iskolatársa volt Págernek, húgának régi barátjáról, a célszemély gyermekkori barátjáról, hogy érdemes őket felkeresni, melegítsék fel a kapcsolatokat, bírák rá a családtagokat, hogy leveleikben hívják vissza Páger, amellyel önkéntes hazatérésre lehetne bírni. Ezek az oldalakon titkosított fedőnévvel illetik a „P” kezdőbetűt meghagyva. Innentől a neve: „Pécsi”.²² A következő vastkos oldalak már a külképviselet munkájáról beszélnek. Palotás Péter, az argentinai magyar külképviselet illetékese összefoglalót küld Budapestre, az ÁVH-nak. „Pécsivel” kapcsolatban kiemeli, körültekintően kell vizsgálni, hogy célszemélynek milyen a kapcsolata az ottani fasisztának mondott emigrációval. Valamint, hogyan reagálnának a hazatérésre a kinti, politikai ellenségesnek jelzett magyar emigránsok. Lehetséges-e, hogy éppen ellentétes eredményt szülne, ha abból a közezből kiemelik Páger? A követségi összefoglalóban egy roppant izgalmas megállapítás szerepel, amellyel később még bővebben foglalkozom a dolgozatban. Palotás így ír „Pécsiről”, amelynek kapcsán a következő nevek közül Jávor Pál egy furcsa kontextusban szerepel: „(...) Szoros kapcsolatot tartott olyan színészekkel, akik tagjai voltak a nyilas pártnak, Krecsendy Kiss Mártonnal²³, Szeleczy Zitával, Jávor Pállal és Szilassy Lászlóval. Ezek a személyek szintén tevékenyen résztvettek²⁴ a nácibarát háborús propaganda terjesztésében. (...) <Pécsi> emigrációs életéről és politikai tevékenységéről ellenőrzött adataink nincsenek. Ezzel kapcsolatban az argentin sajtó egyik 1949 évi orgánuma közölt adatokat, mely szerint <Pécsi> önálló színtársulat megszervezésén fáradozik. Ebből a célból magaköré gyűjtötte gyűjtötte a vele egyidőben nyugatra szökött, fasiszta beállítottságu magyar színészeket, Krecsendy Kiss Márton, aki ebben az időben egy fasiszta hangú, magyar-nyelvű emigráns lapot a <Magyar Út>-at szerkesztette, Szeleczy Zitát és Jávor Pált.” Az utolsó oldalon Palotás Péter bizonyos „Benedek elvtársat” jelöli ki ügyfelelősnek a követségben. A Buenos Airesben működő apparátus

21 Uo. 36.

22 Uo. 37-63.

23 Krecsendy Kiss Márton (1917-1990) eredeti neve: Kis Márton István. Győrben és Egerben diákoskodott, a budapesti tanítóképző intézetben szerzett oklevelet, majd a gánti bányatelep, később Bicske tanítója. Verseit és elbeszéléseit az 1940-es években folyóiratok közölték (Új Idők, Magyar Csillag, Híd). 1945-ben emigrált, Németországban, Olaszországban, 1947-től Argentínában, majd 1957-től Kanadában élt. A II. világháború után ő alapította meg 1946-ban Genovában az első emigráns újságot (Magyar Harangok), közben Magyarországon az új hatalom háborús bűnösnek kiáltotta ki. 1948- 1957 között Buenos Airesben a Magyarok útja és a Magyar Út, 1957-től 1965-ig Torontóban a Magyar Élet szerkesztője. Clevelandben városi tisztviselő volt. Bicske Város Önkormányzata 2006. március 15-én posztumusz díszpolgári címmel tüntette ki. 2014-ben Bicskén emlékházat avattak tiszteletére abban az épületben, ahol 1938-tól Magyarország első cigányiskoláját működtette. Link: <https://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/krecsendy-kiss-marton> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 17.

24 Grammatikailag eredeti az idézet, változtatás nélkül.

dolgozójáról, Benedekről további információk nincsenek a dossziében. Annyit tudni, hogy utasítják, további információszerzés érdekében vegye fel a kapcsolatot a hálózattal szoros kapcsolatban álló, emigráns baloldali magyarokból álló „Törekvés” című argentinai magyar lap szerkesztőségével.²⁵ Közben a Csongrád megyei illetékesek is gyorsan dolgoztak. A barátokat, a család régi ismerőseit kikérdezték, a makói kapcsolatokat feltérképezték, ki és hogyan tartja a viszonyt Págerrel.²⁶ A sorok között homály, közvetlen kapcsolatokat nem mutatnak a személyek. Mindenki túlzóan együttműködő, szervilis. Az irodában gépelt jegyzőkönyvek arról árulkodnak, hogy minden személy az ÁVH irodájában vallomásszerű nyilatkozatokat tett.²⁷ Ezekkel ellentétben a következő jelentés – mely az akcióba lépett „Benedek elvtárstól” származik – már tartalmaz konkrétumokat. A kinti rezidentúra²⁸ jelenti, felvették a kapcsolatot Kollár Bélával²⁹, a „Törekvés” című lap főszerkesztőjével, aki már több évtizede kinn él, de jó kapcsolatot tart fenn a Páger-családdal. Páger és felesége, Komár Júlia együtt játszottak Kollár Béla darabjában, az „Egymillió pengő”-ben. Sűrűn vacsoravendégei egymásnak, a munkakapcsolat óta tehát baráti a szövetség. Kolláron keresztül lehet tudni tehát, hogy Páger minden szélsőséges csoporttal megszakította a kapcsolatot, és „nyilas bandának” nevezi őket, elhatárolódik tőlük, még Szilassy Lászlóval is megszakította a kontaktusokat. Páger hajlandó lenne hazamenni, amennyiben biztosított a megélhetése Magyarországon és színpadra léphet.³⁰ A rezidentúra, ahogyan érzékeli Páger hazatérési hajlandóságát, kérvényezi a budapesti központot Palotás Péter, engedélyezzék, hogy utasíthassák „Benedeket” arra, hogy Kollár Béla érje el „Pécsinél” a hazautazási kérelem beadását. Ez történhet levélen keresztül is, amelyet az argentinai magyar követségnek kell címeznie, vagy személyesen is megteheti ugyanott, amely információt azonnal küldenének a budapesti Külügyminisztériumhoz.³¹ Erre a Belügyminisztérium már engedélyt kér, hogy Palotásnak igen-választ küldhessenek. Ebben a levélben összefoglalja az ÁVH, miért fontos a hatalomnak Páger hazautaztatása. Egyszerű politikai függvény: Páger Antal hazahozatalának célja – írják – bomlasztani az emigrációt. A pontosítás érdekében még két alpont szerepel a bomlasztási célhoz rendelve:

25 Páger-dosszié 64-68.

26 Uo. 69-73.

27 Uo.

28 Akkoriban is volt diplomáciai képviselete Magyarországnak Argentínában. A rezidentúra nem követséget, vagy konzulátus jelent. Magyarország államvédelmi célokkal hivatalt állított fel a dél-amerikai fővárosban, a magyar nagykövetség épületében, amely gyakorlatban egy argentinai magyar ÁVH képviseletként működött, kihallgatási jogok nélkül, csakis nyomozati és konspirációs körök álltak birtokukban.

29 Kollár Béla (1901-1990) író, bővebben a publikációban írok róla, a további idézet források segítik majd életrajzát.

30 Páger-dosszié 74-75.

31 Uo. 75-86.

- „a.) Nyilvánosság előtt szerepeltetjük a színház és filmművészet vonalán, könyvet iratunk vele, amelyben leleplezi a fasiszta emigrációt és a közöttük álló amerikai-angol hirszerzőszerveket, azok háborus, agresszív tevékenységét.
- b.) Felhasználni a nyugati „kultúra” csődjének és hanyatlásának bizonyítására. Ismertetni a nyugaton élő magyar művészek súlyos anyagi helyzetét, erkölcsi züllöttséget, művészi pályafutásuk hanyatlását.”³²

1955. június 2-án, tehát fél évvel később, ahogyan az ügy elindult, a Belügyminisztérium levelet küld Buenos Airesbe, engedélyezve a fenti akciót, továbbá, utasítja a dél-alföldi hálózati osztályt, hogy vegyék fel a kapcsolatot közvetetten, összekötőn keresztül Páger Antal húgával és sugalmazzák, vagy bírják rá, hogy levelet írjon testvérének, az újonnan meghozott amnesztia-törvényre hivatkozva³³, írja meg neki, hogy immáron büntetlenül élhet Magyarországon. Ezzel is erősítve Páger hazatérési szándékát. Levelük végén megerősítik továbbá az argentin külképviseletnek, juttassák el az információt, teljes anyagi támogatással vannak Páger utazásához, és családjának – két lányának és feleségének – is finanszírozzák a hazatérést.³⁴ Az elvi jelentések és utasítások után beindul a gyakorlati megvalósítás: 1955 őszén jelentés születik Budapestnek, miszerint október 14-én lakásán felkereste Páger „Egerszegi” fedőnevű ügynök. Délután két órán keresztül beszélgettek. „Pécsivel” közölte az ügynök, felhatalmazása van rá, hogy felajánlja számára a hazatérést, szóba hozta az amnesztiát, és megerősítette, a magyar népnek szüksége van a színészi művészetére. Ezután a beszélgetés vázlatos lejegyzése olvasható. A dialógusként kiválóan leírt és az érdemi részeket pontosan hangsúlyozó jelentés-részletet a következőkben közlöm. A jegyzet ezen részéből tökéletesen lehet érzékelni Páger Antal hazatérésről és politikai, társadalmi ügyekről alkotott véleményét és természetesen a vívódásait is:

„Egerszegi” felvetéseire reagálva Páger: „Higyje el, hogy vágyok Magyarországra. De a mostani körülmények között mégsem tudnám magam elhatározni, hogy hazamenjek, mert nem vagyok biztos abban, hogy az egész világon és így Magyarországon is már most konszolidált viszonyok vannak, Én pedig nemcsak művész vagyok, hanem apa is, aki nem reszkirozhatja, hogy családját oda vigye ahol még van kapkodás, és egy tűzfészek közepe. <De azért sem mert ő művész és nem akarja, hogy ő úgy szerepeljen, hogy a művészet párosulva legyen propagandával amit nyilvánvalóan elvárnak tőle. Egerszegi elvtárs kifejtette, hogy részben megérti, hogy a magyarországi helyzetet nem látja konszolidáltnak, mert a kapitalista újságokat olvassa és a nyugati rádió adásait hallgatja, amit természetes, hogy befolyással van rá. A magyar népköztársaság pedig

32 Uo. 88.

33 1948 és 1950 után, amikor Rákosiék csak a kommunistákat segítő börtönraboknak adtak amnesztiát, 1953. júniusában a Nagy Imre által vezetett kormány a politikai rabosítottaknak adtak törvénybe foglaltan kegyelmet. Ez a Sztálin halála utáni óvatos olvadás, enyhítés egyik eredménye volt. Az év augusztusától indultak a szabadulások.

34 Uo. 91-92.

úgy gazdaságilag, mint politikailag szilárd alapokon áll, amit bizonyít számos tény. Többek között az amnesztia rendelet is. Magyarországon nem az érzelmek hatnak és nem a bosszú irányít, hanem meggondolt vezetés és a békés cél. Pécsi megkérdezte, hogy <maga hiszi hogy a kormány a nép érdekében cselekszik?> Egerszegi azt válaszolta hogy nem csak hiszi, hanem erről szilárddal meg is van győződve. Pécsi azt válaszolta, persze, hogy ilyen választ adott, mert ha nem így gondolkodna, akkor ma nem lenne ott ahol van. Egerszegi kifejtette Pécsinek, hogy mi nem politikai szereplést várunk tőle, hanem művészeti munkát. Hiszen ezen a téren ő elismert a magyar művészi körökben és a magyar nép előtt is. Magyarországon számos művész és tudós él, akik nem pártosodnak, de a művészet és a tudomány a haza javára adják. Ma pedig Magyarországon egyedüli hely az ahol sorban állnak és ez a mozik és a színházak. A magyar nép vágyik a művészet és a kultúra után ezért Pécsi megtalálhatná a helyét a mai Magyarországon is. Pécsi azt fejtegette, hogy ő mindig a népért harcolt és a nép mögötte áll. Ezért ért egyet a mai Magyarországgal, aki zászlajára a népet írta Bár ő sokat a kommunista eszmékről nem tud, csak azt, hogy a nép szerepel benne ezért egyetért vele. Persze, ha Önök ezzel az ajánlattal még ausztriai tartózkodásom alatt jöttek volna, ma már otthon lennék. Higye el, abban az időben nagyon vártam, hogy haza hívnak. Ott Ausztriában nagyon meggyűlöltem az amerikaiakat akik elrabolták az automat majd a C.I.C. letartóztatott³⁵ - szóval gyűlölöm őket - ezért nem is megyek az USA-ba. Pedig az újságban azt olvastam - mondotta Egerszegi - hogy ön most Kanadában készül utazni - igaz ez? <Nem, nem igaz.> <Nekem itt megvan a lakásom, megélhetésem, kocsim és nem megyek. Igaz kép festéssel foglalkozom és jól keresek, de ez nem a művészet az a formája, amit én szeretek, pedig már 58 éves vagyok.> Látja ezért kell elhatározni a magát - mondotta Egerszegi -, hogy hazamenjen, ahol az ön nagy művészi képességeit egy szabad országban tovább tudja gyümölcösztetni, úgy a nép, mint az ön saját javára. Magyarországon megbecsülik a művészeket. <Pécsi közbeszölt, hogy ő ezt tudja, sokat foglalkozik a művészet helyzetével, tudja, hogy fejedelmi gázsit kapnak de ennek ellenére nem tud úgy dönteni, hogy most hazatérjen. <Azért nem politizálok, hogy nehogy tápot adjanak kifogásra. Tudom, hogy az a rendszer, ami Magyarországon van nem fog megváltozni, ezt valamennyire migráns tudja - de egyszer a magyar politikai helyzet nyugvópontra tér, és akkor majd haza megyek, mert tudom, hogy itt az emigrációban csak éldegélni, megöregedni és elpusztulni lehet.> De ennek ellenére ultimátumra nem megyek haza.> Egerszegi elmondotta, hogy téves felfogás azt gondolni, hogy ez ultimátum. Ez egy olyan nagyszerű lépés, amelyet azok az országok tehetnek, akik stabil helyzetükből kiindulva képesek arra, hogy baráti kezüket nyújtják a félrevezetett emigránsoknak, akik belátják, hogy hibát követtek el. Módot ad, hogy testvéreikkel, a rokonaikkal egyesülve visszatérhessenek hazájukba, és bebizonyítsák, hogy jó hazafiak. Mi nem veszekedni és ellenségeskedni

35 C. I. C. (mozaikszó) = Counter Intelligence Corps: A második világháború alatt és a hidegháború korai szakaszában (1961-ig) az USA katonai hírszerző hivatala.

akarunk, mi békében akarunk élni építeni, alkotni, és tanulni. A rendelet kibocsátása³⁶ módot ad, hogy ön könnyebben hazatérhessen hazájába és a kormány gondoskodik az ottani elhelyezkedési lehetőségekről is. <Lehetséges, hogy Tamás utcai házamat visszakapjam? - Egerszegi pozitívan válaszolt. Pécsi kifejtette, hogy ő nem volt nyilas és nem fogadta el a film kormánybiztosságot sem. Nem is értett egyet Szálasival, pedig ezzel vádolták. Ezek miatt tartóztatta le a C.I.C. is, de sikerült magát tisztázni. Itt is támadta a sajtó sok esetben, és ezért vonult vissza a művészi szerepléstől, hogy ne legyen ok a támadásra. <Képzelve el hogy milyen nagy propaganda lenne abból hogy én hazamennék.> Egerszegi kijelentette hogy mi nem kérjük semmiféle nyilatkozattételre. Lehet - mondotta - de az újságok hoznák és akkor már az egész világ művészi élete tudná ezt. Ezt akarja elkerülni. Egerszegi azt válaszolta, hogy ezek a kérdés érzelmi részei és az érdeki résznek úgy véli, hogy ezeket alá kell rendelni, ha igazán magyar - mondotta Egerszegi - amihez biztos nem fér kétség és ha vágyik haza akkor ezt a soha vissza nem térő alkalmat ne mulassza el. Pécsi azt mondotta, hogy ez Egerszegi véleménye, ő pedig azt gondolja, hogy mégis nem mehet most haza. Végül is Egerszegi javasolta, hogy ezt a beszélgetést helyes lesz később folytatni, és e célból felkeresné Pécsit újra. Pécsi kijelentette, hogy az az elhatározásra, hogy most nem fog hazamenni és ez megmásíthatatlan, ezért nem is szeretné, ha ebben a kérdésben újra felkeresné. Egerszegi kijelentette, hogy ez esetben pedig csak a kapott választ közzlése végett keresi fel Pécsit. Pécsi nagy nehezen elfogadta, de kijelentette, hogy a beszélgetést nem szeretné, ha nyilvánosságra hoznánk, mert ő is nyilvánosság elé lépne és megírná, hogy a válasz az negatív volt. Ez Pedig a részünkre kedvezőtlen lenne. Egerszegi kérte, hogy gondolkodjon az elmondottakon, és ha más elhatározása lesz keresse meg, vagy ha Egerszegi ujabbat tud ő fogja felkeresni. Bucsuzáskor Egerszegi Munkácsi képeket adott Pécsinek. Pécsi barátságosan az ajtóig kísérte és elbúcsúzott.³⁷ Egerszegi jelentésében érdekes még, hogy a továbbiakban összegzi a találkozót, miszerint, ha Páger vágyik haza és érdeklí, hogy a budapesti, Tamás utcai villáját visszakaphatja-e, akkor esély van arra, hogy hazatérjen, még ha – Egerszegi szerint – nagyon befolyásolja „Pécsit” a kinti „fasiszta emigráció”, a hatásuk alatt áll. A manipulatív jellegű befolyásolást választja a továbbiakban, a levele végén, kézzel írva megjegyzi, hogy a találkozó után, még az év november 16-án ajándékokat küldött postán a célszemély lakására, újságokat, folyóiratokat, amelyekben cikkeket jelölt meg, a rendszer „olvadását” és az amnesztiát bizonyítva (Szabad Nép napilap, Művelt Nép folyóirat, és Színház és filmművészet folyóirat több számát), illetve megpróbál hatni a művészeti érzékenységére, nagynevű, komoly festőművészek reprodukciót küldeni meg neki: Rippl-Rónai József, Paál László, Székely Bertalan. Majd a kézzel

36 Itt az 1953-as amnesztiára gondol, törvénybe foglalva.

37 Páger-dosszié 111-113.

írott megjegyzésben javasolja, egy éppen készülő budapesti filmben szerepet kellene ajánlani Págernek, amivel haza lehet hívni.³⁸

Ezután tudjuk, hogy mi történt. Páger hazatért, hónapokig a Gellért Szállóban lakott, ellátását a magyar állam finanszírozta, amíg vissza nem kapta budai villáját, ahol a második világháború előtt élt. Majd csillaga felfelé ívelt és tartósan az 1980-as évek utolsó harmadáig a hazai színeszet egyik tartós oszlopa volt.

ÉLETSZERŰ, ÉS JOGOS KÉRDÉSEK

De vannak részletek, amelyek máig homályban vannak, és várnak az értelmezésre, a történeti feldolgozásra:

- 1./ Életszerű-e az, hogy Perényi László színésztől indul az egész történet, az ÁVH a belügy felé jelenti, miszerint Páger haza akarna térni, és egy súlytalannak mutatkozó filmfesztivál az ügy origója?
- 2./ Miért, hogyan szerepel az akcióban a „Törekvés” című argentin lap magyar emigránsokból álló szerkesztősége?
- 3.) Lehet-e tudni bármit is Perényi László háború utáni működéséről, és miért működött együtt az állambiztonsággal az a személy, aki állítólag, az iratok alapján főszereppel bírt Páger hazatérésében?
- 4.) Ugyanez a kérdés Apáti Imrével kapcsolatban.

1-4 kérdésekre megpróbálok a következőkben válaszokat keresni: Primer forrásaim alapján állítom és kíséreltet teszek annak bizonyítására, hogy Páger Antal hazatérésében nem a „Perényi-jelenség” volt az ügydöntő.

Az állambiztonsági dosszié 1954. szeptemberi dátummal kezdődik és 1956-ig tart benne a történet. Az eddig ismert források szerint nagyobb vonalakban másfél éves intervallum előzi meg Páger budapesti utazását. 1954 nyarán levél érkezik Perényihez, kora ősszel már tud erről az állambiztonság, majd a belügy is. Nem hagyott nyugodni ez a „habkönnyű história”, miszerint a politikai hatalom biztonsági szerve egy baráti levél által offenzívába lendült. Hezitálás nélkül működésbe lépett a gépezet. Több olvasatra is meseszerű, lírikus volt ez a történet számomra. Kutatásaim eredményre vezettek, amely a „mese” valós minőséget és műfaját igazolta.

PÁGER, EDDIG NEM ISMERT SZABADEGYETEMI ELŐADÁSA

Egy kósza levél komolyan vétele helyett addig jutottam, amíg Aczél György kutatható hagyatékában kezem ügyébe került egy eredeti, sárga papiros, egy újságcikk. Négy kitépelt oldal, amely eddig sosem került napvilágra egészében, az 1991-ben elhunyt politikus iratai között árválkodott mostanáig. Páger Antal brazíliai, szabadegyetemi

38 Uo. 113-114.

előadása 1953. március 8-i keltezéssel.³⁹ Ebből egyetlen részletet, pár mondatot néhol már publikáltak, de teljes terjedelmében eddig nem volt ismeretes.

A négyoldalas előadás leirata szerkesztett minőségű. Nehezen hinni, hogy rögtönzés lett volna, ami nyomtatva megjelent. Az előbeszéd után bizonyosan sajtó alá rendezték a szöveget, néhol belenyúltak, hozzátettek, mert a textus irodalmi jellegű, nem rögzített szónoklat. Ha ez március elején került kiadásra, nyilvánvalóan előbb hangzott el, és nyilván erre az előadásra Págernek készülnie kellett. Alább teljes egészében közlöm az előadást, az Aczél-hagyatékból. Tapasztalni lehet, hogy mivel komoly politikai állásfoglalásokat tartalmaz, erre a színésznek fel kellett készülnie, jegyzeteket írni, rendezni a gondolatait. Ha tavasz elején került az olvasók kezébe a cikk, nagy biztonsággal állítható, hogy a kezdetek 1952-be vezetnek, év végére, netalán nyárra. Na, de a történéseket tovább fejtve és rögzítve, először olvassuk el a Sao Paulóban előadottakat, majd folytassuk az elemzést:

PÁGER ANTAL:

A NÉPI IRÁNYZAT A MAGYAR SZÍNPADON ÉS FILMEN
A SÁO PAULOI KÖNYVES KÁLMÁN SZABADEGYETEMEN
ELHANGZOTT ELŐADÁS

Úgy tűnik fel, mintha romok alól kaparnék elő rég elvesztett ruhadarabot, amelyet még úgyszólván nem is viseltünk és máris elvesztettünk. Még akkor, amikor megrendült a föld és összeomlott minden. Itt fekszik előttem a kikapart ruha: — a téma. Avult, foszlott, javításra sem nagyon alkalmas már. Nézem, forgatom, s bizony úgy látom, hogy e helyett valamikor talán másikat, újat kell csinálni. A romok alatt elhagyta színét és kiment egy kissé a divatból is.

A téma itt időn és Hetedhétországon túl, szinte már a mesébe való. Így is kezdem: Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy gyönyörű ország. A népe dolgoz, becsületes, szorgalmas volt. Vetettek, arattak, kacagtak, daloltak. Daluk, nevetésük áthallatszott idegen országokba is. Egyszer aztán Jégország királya megsokalta a dolgot és rátört erre a tejjel-mézzel folyó országra és elvette azt.

A nép ajkáról leszedte a dalt és még csak egy kis mosolyt sem hagyott azon. Elűzte a napot és az Istent is, mert a fény, a melegség csak zavarja a munkaütemet. A nép azóta boldogtalan és várja, hogy majd csak jön valaki, aki elűzi a zsarnokot és újra visszaadja neki a mosolyt, a derűt, a fényt, az Istent.

Valóban ma itt emigrációnkban, az Óperenciás tenger partjain csak mesét szöhetünk a régi világról, a múlttól. Méricskélünk, összehasonlítunk. Mérlegre dobjuk egyik oldalon a múltat, másikon a jelent. A mérleg nyelve még nem tud megállani. Még nincs

39 Aczél György hagyatéka. MTA Kézirattár. Páger Antal sao pauloi előadása. - Ms 6184/42. Továbbiakban: Páger 1953.

egyensúlyban, még hiányzik egy kevéske: vagy innen, vagy onnan. A jövő még mindig nem látjuk tisztán.

A népi gondolat, az első világháború utáni nehéz, szociális megoldásokat követelő időkben indult el. A kis, egyszerű parasztnak és a küzdelmes életű magyar munkásnak égető problémáit egymásután dobják fel a "népi írók"? — Ezek a népi írók — nem véletlen, — de kivétel nélkül mind a nép legalacsonyabb rétegéből törtek elő. Ezért is voltak ezek az írások annyira hitelesek, helyenként kemények, sőt izgatók, forradalmiak. A politikusok állandóan szociális megoldásokat ígérnek (főleg választási harcok során). A népi írók napról-napra terjedelmesebb táborra pedig szünet nélkül döngeti a politikai kapukat. A nincstelenek részére jobb életet, földet, a javak igazságosabb elosztását, a társadalmi rétegződések kirívó hézagainak szorosabbra vonását, a nivellációt⁴⁰ sürgetik. Szinte naponta jelentek meg különböző műfajban ezek az írások.

1936-ig ezek a problémák nem kaphattak helyet a magyar színpadon és a filmekben. Az akkori színházi és filmvilágban ez a kérdés gusztustalan volt, Ilyeneket hallottam: "Hogy jön ahhoz a piszkos munkás — vagy a paraszt, hogy hős legyen az én színpadomon, vagy az én filmemben?"

Szegény magyar parasztjainkat a kabarékba utaltak és bizony imitt- amott jól elbántak vele. Ő volt az, akin durva és ízléstelen vicceket lehetett elsütöni, aki bután viselkedett, akit ravasznak és gyakran aljasnak lehetett odaállítani az irodalmi „brettlire”. Az igazi problémák így sikkadtak el színházaink világában.

Most pedig engedelmet kell kérnem kedves olvasómtól, hogy szerény személyemet is beleszőhessen ebbe a kis írásomba. Elkerülni nem is lenne könnyű, mert úgy hiszem, hogy a népi színdarabok és filmek létrejöttében volt valami részem.

Csodálatos, hogy az első népi színdarab az én kizárólagos és mondhatnám kissé erőszakos követelésemre a fényes és Európaszerte ismert Vígszínházban került bemutatásra. Részükről egy kis engedékeny kiruccanás volt de nekem ez a bemutató jelölte ki további utamat. Akkor 1936-ot irtunk és én a Vígszínház tagja voltam. A színház vezetői szokatlanul magas gázsival szerződtettek át a Belvárosi Színháztól. Nevemet nagyobbra ütötték és én mégis elégedetlen voltam. A szezon közepén ezt be is jelentettem igazgatóimnak. Kértem szerződésem felbontását, mert műsorukon egyetlen olyan darab sem szerepelt, amelyért érdemes lenne ottmaradnom. Ez a bejelentés bomba- ként hatott. Minden kívánságomat teljesíteni kívánták. Íratnak nekem ízlésemnek megfelelő darabot. Meg is állapodtunk, hogy az új Páger-darab szerzője Hunyady Sándor lesz. Másnap reggel mar együtt reggeliztem Hunyadyval a Belvárosi kávéházban.

- Mi a kívánságod? Mit szeretnél játszani? — kérdezte.

- Nézd, - mondtam - talán bevezetőül mondhatok el valamit magamról.
Valamit,

40 Nivelláció – elsimít, elegyenget

ami már régóta mardos. — Én egészen alacsony sorból, kerültem ebbe a nagy karrierbe. Aztán meséltem neki a makói Bárányutcai földesszobáról, ahol születtem; — szüleimről, nagyanyámról Gilice Pannáról. Küzdelmes gyermekorról, — gimnazista évekről, nyarokról, amikor aratásokon és cséplőgépek mellett, mint summás — vagy ahogy mifelénk mondták, - részes dolgoztam, hogy végre letehessem az érettségit és egyetemre mehessek. Megismertem a kicsinyek, a nincstelének életét. Egyszer csak itt találom magamat Veled szemben és Te azt kérdezed, mit szeretnék? — mi a kívánságom?

Hiába a pénz, a legfelsőbb elismerés és mindez ami körülöttem van, mert rajtakaptam magamat valamin: Eltávolodtam azoktól, akik lennt maradtak, akik között küzdött apám, nagyapám, dédapám és a többiek.

Mintha egy kompon ülnék, amelyik visz el tőlük. Még néha látom a partot, őket, amint integetnek, de a kép már homályos, mert a komp nem áll meg, visz, — visz el, — tőlük.

- Szép darab! — mondta Hunyady miután elgondolkodott kissé. És gondolod, hogy ez a probléma érdekelni fogja a Vígszínház közönségét?

- Ha te szívből írod, — én szívből játszom, — nem kell félnünk.

Szünet után megszólalt: Bors István. Jó lesz? — Érdekes név- Bors, az erős; — István szép, férfias. magyar név. Így született meg Bors István, az uradalmi béres és a siker. Amit a kompról mondtam, — szinte szószerint belekerült a darabba.

Mikor a szégyenében kutba ugrott kis cselédlányt megvédelmeztem, mindig egy dacos érzés kísért játékomban: most visszاسzerzem a kabarékban kicsufolt paraszt és az összes Bors Istvánok becsületét. És a parkettek szőnyegei közé került csetlő-botló Bors Istvánból darabhős lett. A téma bekerült a színházba. A darab csak 50-szer mehetett, mert a színház bérletrendszere miatt nem lehetett tovább műsoron tartani. Sebj, — gondoltam — mégis megtaláltam az utat. Röviddel utána film lett a Bors Istvánból. A Rákóczi út lámpaoszlopai mellett, hónapokon át ott állott Bors István életnagyságú alakja kezében a zöld katonaládával. Többé nem szerződtem színházhoz. Majd talállok én írókat, fiatalokat, lelkeseket. Színház is van elég. Ott játszom, ahol szívesen látják a népi gondolatot, ahol a kismember is lehet hős. Így lett.

Fekete István, az ajkai gazdatiszt akkoriban adta ki Zsellérek című regényét. Elolvastam, s egy hét múlva már a Royal-szálló egyik szobájában írta a Hajnalodik című darabot. A Magyar Színházban hoztam színre. Utána szintén Fekete Istvánnal film jön: Dr. Kovács István. Színpadon befut Kodolányi Földindulása. Sorra következnek: András, — Szép Csillag, — Aranypáva stb. Új író kell még, újabb színek. Felhoztam a bicskei cigány-iskola 120 pengős havifizetésű tanítóját, Kerecsendi Kiss Martont. Megszületett a Harmincadik. Talán a legjobban szívemhez nőtt munkám ez volt. A magyar tanító, aki iskolát épít, aki nem is tanít, hanem magot vet a kis magyarok lelkébe. Még ma is zokogás szorítja össze a torkomat, ha vissza-émlékezem, ahogyan énekeltük a kis magyarokkal az új iskola megnyitását a Veni Sancté-t, Jöjj, el Szentlélek Úristen!

Azután jöttek a munkásokért készült filmek. Ügyszólván le sem jött rólam a munkás és a paraszt napszámos ruhája: Szerető fia, Péter, — és végül egy újabb közös munkám Kerecsendivel: Az Első. A darab még írás alatt állott, amikor a Hunnia filmgyárban titkos ülésen figyelmeztette a filmgyártókat az akkori kormány képviselőjében jelenlévő báró Wlassits Gyula, hogy Páger Antalnak többé nem szabad azt a szót kiejtenie a szerepeiben, hogy: Földreform.

Így az Elsőben, a falubolondja, aki mániájában földet akar szerezni a falu szegényeinek, már csak Holdreformról beszélhetett. Ezt ugyanis elfelejtették megtiltani.

Bevallom: hogy boldog voltam ezekben az időkben. Adhattam valamit azoknak, akiket elvitt a komp. És a komp már visszafelé úszott az elhagyott part felé. Aztán jött a vég. A komédiással megállt a komp akkor, amikor már újra látta az integetőket. Összeomlott a világ. A komédiást egy óriáskomp áthozta ide Hetedhétországon túlra, az Óperenciás tengeren át.

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegény nép, akitől elszedték a mosolyt, a hazát, az Istent. De hirtelen valami nagy forgószél kerekedett és a zsarnokokat elsöpörte a Duna-Tisza mellől. Fény tört át a rongyos felhőkön, kisütött újra a nap, a nép megtanult újra mosolyogni.

Felhangzott a kis magyarok ajkán a Veni Sancte, Jöjj el, Szentlélek Úristen !

A sarló ismét csak a dalosszájú magyar lányok kezében villogott, és a hazatért komédiás is eljátszhatta életének legnagyobb szerepét: az öreg magyar munkást, aki a harmadik felvonás végén leteszi fáradt kezéből a kalapácsot és imára kulcsolt kézzel rebeg hálát a fényes ég felé:

Köszönöm Istenem, hogy ezt
megérhettem”

Sao Paulo, 1953. március 8.⁴¹

Kiolvasni egyszerű a megjelent cikk soraiból: Hiába a címben, hogy ez a szöveg Páger szabadegyetemi előadása volt, nyomtatásban nem leiratként, hanem írásként, újságcikkszerűen jelent meg. Tehát biztosak lehetünk abban, hogy ez tényleg egy szerkesztett, több lektoron átfuttatott anyag. Így abban is biztosak lehetünk, hogy az előadás élőben jóval korábban hangozhatott el, amely igencsak azt jelenti, hogy az 1952-es évet mutatta a naptár, amikor előadására készült Páger Antal, Argentínából a szomszédos Brazília fővárosába utazva, Sao Paulo-ba.

A KÖRNYEZET, AHOL HAT ÉVIG ÉLT PÁGER

A Délamerikai Magyar Hírlap periodikáiból is jól látni - amely 1948-tól tudósított a magyar eseményekről külhonba -, hogy kinn élő, emigráns magyar művészek,

41 Páger 1953.

tudományos szakemberek rendszeresen tartottak előadásokat a Sao Paulóban működő Könyves Kálmán Szabadegyetemen.⁴²

Mi tudható még a történeti és társadalmi környezetről? Buenos Airesben neves menekült magyar színészek által 1947-ben alapított (és 1955-ig működött) Magyar Színjász Társaság, amelynek legnevesebb tagja Páger Antal volt. Sao Paulóban működött 1929 óta a Szent Benedek rendi magyar szerzetesek által alapított Szent Gellért Kolostor, amely jelentős magyar művelődési feladatokat is ellátott. Ugyancsak Sao Paulóban indult 1949-ben a Könyves Kálmán Szabadegyetem, amely a város bencés papjai hathatós közreműködésével évtizedeken át magas színvonalú előadásokkal iparkodott a város magyar lakói műveltségét gazdagítani. Buenos Airesben működött 1952-től a Mindszenty Akadémia, amelyből később magyar kulturális központ lett, valamint 1950-től a Kárpát Könyvkiadó. Amerikánál maradva, 1951-ben alakult, New Yorkban és Torontóban kulturális műsorokat szervezett a Magyar Helikon Társaság. 1954-ben kezdett el működni az Amerikai Magyar Kulturális Alapítvány, 1955-ben az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat.⁴³

1947 és 1951 között is sok magyar érkezett Argentínába. Ők magukat gyűjtőnévvel '48-asoknak szokták nevezni. Jelentősen különböztek a korábbi magyar bevándorlótól. Az összeomlott Magyarország szellemi elitjét képviselték. Többnyire a Horthy-rendszerhez, kisebb részben a nyilasokhoz kötődő közigazgatási tisztviselők, orvosok, művészek, mérnökök, katonatisztek, csendőrök, volt földbirtokosok, diplomaták, jogászok alkották ezt a csoportot.

Argentína – más tengerentúli országokkal ellentétben – nem állított egyéb követelményt a bevándorlók elé, mint az ország építésében való közreműködést. A '48-asok és a régi, baloldali érzelmű vagy zsidó származású magyar emigránsok között esetenként ellenséges viszonyok alakultak ki, hiszen ez utóbbiak a két világháború között éppen az újonnan érkezettek rendszere elől menekültek az Újvilágba. Ráadásul maguk a '48-asok sem alkottak egységes csoportot. Tagjaik pontos érkezési idejük ('45 előtt, '45 és '47 között, '47-'48-ban) alapján különböztették meg egymást. Páger közük tartozott, 1948-ban érkezett meg Argentínába. Ezek az új magyar közösségek megegyeztek antikommunista nézeteikben: évtizedeken át semmilyen kapcsolatot nem tartottak fenn a kommunista Magyarországgal, illetve annak helyi külképviseletével. Feltűntek közöttük a herceg Hohenlohe és Windischgräetz, a báró Vay, a Széchenyi és Wenckheim, valamint a Semsey családok leszármazottai.

A különböző emigrációs hullámokkal – többnyire koldusszegényen – Argentínába érkezett magyarok közös vonása volt, hogy egyikük sem kerülhette el a Buenos Aires kikötőjében, Puerto Maderóban álló épületet, a Bevándorlók Szállóját (Hotel de Inmigrantes). Az intézményt a XX. század elején hozták létre a különböző országokból,

42 Példaként itt az 1958-as évkönyv: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarHirlapEvkonyve_1958/?pg=0&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 30.

43 Borbándi Gyula: Nyugati magyar lap- és könyvkiadás Link: <https://epa.oszk.hu/00000/00007/00020/pdf/00020.pdf> 67. Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 1.

töbnyire Európából bevándoroltak fogadására, elszállásolására és elosztására. Az Argentínába érkező emigránsok a hajóról leszállva legelőször ide léptek be, itt regisztrálták őket. A regisztráció során sok magyar család- és keresztnévet elírtak az itt dolgozók, akik a spanyol nyelvben nem létező hangokat önkényesen, fonetikusán vetették papírra, vagy helyettesítették számukra érthetőbb nevekkel. A bevándorlók fogadását és regisztrációját 1953-ban szüntették meg a kultikus épületben, melyet 1995-ben nemzeti történeti emlékhellyé nyilvánították.

Argentínában minden év szeptember 4-én megünneplik a Bevándorló Napját (Día del Inmigrante). Ez az ünnep 1949-ben, Juan Domingo Perón elnöklete alatt hozott rendelet alapján (Decreto N. 21.430) jött létre. A dátum azért fontos, mert 1812-ben ezen a napon (szeptember 4-én) született az első Argentin Triumvirátus bevándorlókra vonatkozó rendelete, mely biztosította az országban letelepedni kívánó, bármely nemzetből származó személynek és családjának az emberi jogokat, amennyiben a köznyugalmat nem zavarják és az ország törvényeit tiszteletben tartják. 1853 óta az Argentin Nemzet Alkotmányának preambuluma is megerősíti a bevándorlók támogatását: „A szövetségi kormány támogatja az európai bevándorlókat és nem kívánja sem szabályozni, sem korlátozni, sem bármilyen adóval sújtani az argentin földre lépni szándékozó külföldieket, akik földműveléssel kívánnak foglalkozni; akiknek az ipar fejlesztése, a tudományok és művészetek ápolása, terjesztése és tanítása áll szándékában.”

Argentína szívesen fogadta az európai bevándorlókat. Már 1824-ben alapítottak egy Bevándorlási Bizottságot, mely az 1876-os bevándorlási törvényig biztosította a bevándorlók jogait. 1857-ben menhelyet építettek a fővárosi kikötő közelében a rászoruló bevándorlóknak. Az 1876-ban hozott bevándorlási és kolonizációs törvény (Ley Avellaneda) értelmében létrejött Információs és Propaganda Hivatal különös figyelmet fordított az Osztrák-Magyar Monarchia területére. Részben ezeknek a kedvező intézkedéseknek is köszönhető az évek során állandósuló magyar bevándorlás, melynek utolsó nagy hulláma, mintegy 14 000 fő, a '48-as magyar emigránsoké volt. Az 1956-os forradalom leverését követően, az ún. '56-osok viszonylag kis számban érkeztek Argentínába, és vegyes érzelmeket keltettek a helyi kolónia tagjaiban.

Az argentinai magyar egyesületek magas száma nem az ide irányuló magyar emigránsok magas számával magyarázható, hanem igen rétegezett voltával, az egyes csoportok származási, felekezeti és politikai hovatartozásával. Megoszlanak a vélemények arról, melyik volt az első argentinai magyar intézmény. Egyesek állítása szerint az 1901. december 28-án megalakult Osztrák-Magyar Segélyegylet, míg mások szerint az 1907-ben létrejött Magyar Munkás Egyesület tekinthető az első magyar szervezetnek. 1924-ben Magyary Vilmos szerkesztésében megjelent Argentína első magyar nyelvű hetilapja, a *Magyar Szó*. 1929-ben megjelent a már említett Faragó Rezső szerkesztette Délamerikai Magyarság, mely a *Dél-amerikai Magyar Hírlap*, és a napjainkban internetes formában is megjelenő Buenos Aires-i Híradó elődje volt. A főváros déli iparnegyedeiben főként baloldali beállítottságú

magyar munkásegyletek alakultak, mint például az 1924-ben alapított Dock Sud-i Magyar Egyesület. Ezzel szemben a városközpontban és egyes északi kerületekben középosztálybeli magyarok hoztak létre klubokat. A magyar zsidók – mint azt korábban említettem – saját, különálló szervezeteket alapítottak, amelyeket az 1939-ben alakult Argentínai Magyar Ajkú Zsidók Egyesülete fogott össze. A '48-asok érkezésének következtében sok új szervezet jött létre.⁴⁴

Ennyit a háttérről. Nézzük az állambiztonsági dosszié és az Aczél-hagyatékban talált Páger előadásának konkrétumait. Mi tudható meg ezekből, milyen eredményeket tudunk ezekből kinyerni?

Az tudható, hogy Dél-Amerikában nemcsak Páger az egyetlen magyar híresség, Vaszary Piri kiváló egykori komika mellett ott lakik még Brazíliában 1945 után Hajmássy Miklós is, aki a maga korában a legmagasabb (190 cm felett) filmszínész volt. Az ő sorsáról ezt tudjuk az emigráns híradásokból:

„Hajmássy Miklóst nem tudták hazacsábítani

Brazíliai tudósítónk jelenti

Brazíliában néhány hét előtt olyan hírek terjedtek el, hogy Hajmássy Miklós, a Vígszínház egykori művésze, aki Sao Paulóban él, a buenosairesi kommunista követség ügynökeinek ígéreteitől és zsarolásától megtévesztve, hazakészül Magyarországra. Egyes verziók szerint Hajmássy kijelentette a követség ügynökeinek, hogy Bécsbe utazik és ott, a határ közelében folytatja le végleg a “tárgyalásokat”, amelyek sora meghatározza, hogy milyen biztosíték ellenében tér vissza Magyarországra.

Ez utóbbi verzió széles körökben terjedt és Rio de Janeiroban sokan már azt is beszélték, hogy Hajmássy már elutazott Bécsbe. Mint kiderült, erre az a körülmény szolgáltatott alapot, hogy Hajmássy és felesége egy idő óta visszavonultan élnek Sao Paulóban s régi ismerőseikkel megszakították a kapcsolatot.

Hajmássy Miklós két évvel ezelőtt költözött át Buenos Airesből Sao Paulóba. A nagy brazíliai városban állandó jellegű színházat szervezett, amelynek előadásain általában tehetséges fiatal léptetett fel. A brazíliai magyar kolóniában épp ezekben az időkben került egymással ellentétbe több emigráns frakció s ez a létkör nem használt Hajmássy színházának sem.

A Hajmássy-féle színház hónapok óta nem rendezelőadást és Hajmássy azóta ritkán mutatkozik a saopauloi magyar kolóniában. Kisebbségi penziót rendezett be Sao Paulóban és ezt vezeti. Nem tudni, hogy kis színháza végleg megszűnt-e, vagy később tovább szervezi.

Értesülésünk szerint Hajmássy Miklós kombinációba került a brazíliai magyar filmesek terveivel is. Brazíliában két ismert magyar filmoperatőr, Fekete Ferenc és Icsey Rudolf dolgozik, szép sikerrel. Fekete és Icsey, több magyar szakember és

44 H. Kakucska Mária: Magyarok és Argentína kézirat. 67-69. Link: https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/NPKI_folyoiratok/kisebbségi_szemle/2016_01/ksz201601_08hkakucska.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 1.

pénzember bevonásával önálló filmeket is produkál. A tervek szerint ezekben a filmekben esetleg szerepet biztosítanak Hajmássy Miklósnak is.

Hajmássy Miklós tehát nem tér vissza Magyarországra a kommunista rezsim végleges felszámolása előtt. Tudomásunk van viszont arról, hogy a Hajmássy ellen intézett követségi ostrom nem újkeletű. Már évekkel ezelőtt, az „amnesziarendelet” lanszírozását⁴⁵ megelőzőleg többször megkeresték Buenos Airesben Hajmássyt és megpróbálták rábeszélni, hogy menjen vissza Budapestre. Akcióik éppoly sikertelenek voltak, mint a legutóbbi, amikor Sao Paulóból próbálták hazacsalogatni Hajmássyt.⁴⁶

A cikk dátuma: 1956 májusa, amikor Páger már készült a hosszú budapesti repülőútjára, és eldöntötte, hogy hazamegy. Az ÁVH dossziéja szerint hosszú győzködés állt az elvtársak mögött, mire sikert értek el. Ám a színész sajtóban megjelent előadása sokkal hamarabb, már 1953 elején tartalmazta metaforisztikusan a hazajöveteli szándékát, az áhított célt. A „sarló” és „kalapács” költői képek. Az, hogy „elfújta a szél a zsarnokot” - a sor mögött egyértelműen ott van az irányított üzenet.

A ma is elérhető bevándorlási kartonok szerint a Páger család csak 1954-ben kapta meg a végleges letelepedési engedélyt Buenos Airesben. Tehát 1948-tól hat éven keresztül ideiglenesen, kiszolgáltatott körülmények között éltek.⁴⁷ Amikor a szabadegyetemi előadást megtartotta a családfő, még nem is volt véglegesítve az ott tartózkodásuk, vagyis „Pécsi” négy év után – ha 1952-ben már tudvalévő volt, hogy előadást fog tartani – már hazakívánkozott.

Akkoriban a Sao Paulo-ban működő Könyves Kálmán Szabadegyetem vezetője Dr. Kögl Szeverin bencés tanár, egykori pannonhalmi teológus. Az egyházüldözés elől menekült el Magyarországról, széleskörű iskolateremtő és kulturális szervező volt kinn, 1948-tól 1994-ig, haláláig⁴⁸. Házfőnöke, tartományi vezetője a Brazília fővárosában működő magyar bencés szerzetesrendnek. Vezetésével gimnáziumot alapítottak, a Szent Imre Kollégiumot 1952-ben, onnantól ennek dísztermében rendezték a szabadegyetemi előadásokat.⁴⁹ Ott tartotta meg előadását Páger Antal is.

45 Lanszíroz – javaslatot tesz, kijelöli a tevékenységet.

46 Délamerikai Magyarság újság. 1956. május 25. 5. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=164&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

47 A Páger család (Páger Antal, Komár Júlia feleség, Judit és Júlia, mint gyerekeik) diplomáciai, ideiglenes igazolványai itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9G22-ZK5?view=index&action=view> itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GG22-ZZ7?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-ZNW&action=view> itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GG22-Z9Y?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-JM7&action=view> és itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9G22-Z7W?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-ZNF&action=view> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

48 <http://www.jmvp.papa.hu/node/6153> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

49 Ezen információk alapján – itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/KatolikusMagyarokVasarnapja_1955/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=61&layout=s és itt: <https://>

A kinti kolóniában a magyar sztárok igen összetartóan működtek. Ezt bizonyítja az egyik színlap is. 1953. április 21-én ez olvasható a kinti újságban: Gárdonyi Géza *A bor* című háromfelvonás színművét adta elő a Délamerikai Magyar Színjátszó Társaság Páger Antallal, Komár Júliával, Vaszari Pirivel és Hajmássy Miklóssal a főbb szerepekben.⁵⁰ De ugyanezen társulat júniusi műsorán a *Te csak pipáld Ladányi* című vígjátékban az előbbi sztárok mellett ott van Szilassy László is.⁵¹ Ezzel a darabbal búcsúzott Hajmássy az argentin-magyar közönségtől. Egészsége nem bírta a fülledt klímát, trombórist kapott, ezért átköltözött Brazília fővárosába.

A FILMFESZTIVÁL

Ezen sajnálatos esemény az, Hajmássy betegsége, amelynek kapcsán összeérnek a forrásaink. A következő dél-amerikai tudósítás összecseng az állambiztonsági kartoték első momentumával, miszerint a kinti filmfesztiválon történetekre hivatkozva indul el a belügyes konspiráció. Olvassuk:

„Helyzettudósítás a mardelplatai filmfesztiválról - Kiss Ferenc kiszabadult - Apáthy Imre nyilatkozata

Két Buenos Airesben élő, ismert magyar filmszakember, Balogh István, és Gernedás Antal a chilei delegáció meghívására utazott le a mardelplatai filmfesztiválra. Beszéltek a magyar delegáció tagjaival is. Mivel Apáthy Imre és Gábor Miklós nem adtak interjút a Délamerikai Magyarorságnak, kérdezzük meg Gerendás Antalt mit mond a két pesti színész? - Kollegális formában üldözöltek bennünket. Elmondták, hogy a pesti művészek igen jól keresnek. Kiemelték Latabár Kálmánt, akinek gázsija felmegy a havi harmincezer forintra is. - Milyen hazai színházi hírt hallott Gábor Miklóstól? - Megkérdeztem tőlük, igaz-e az a hír, amely szerint Kiss Ferenc meghalt a börtönben. Kiss Péter erői ugyanis ellentmondó hírek érkeztek külföldre. Erre nevetni kezdtek és azt mondták, hogy Kiss Ferenc kiszabadult és jelenleg a székesfehérvári színház igazgatója. Azt is elmondták, hogy Juhász József a szegedi színház főrendezője. - Politikáról nem beszéltek? - Nem. Ők sem kérdeztek semmit, én se tértem ki politikára. Kérdezzük meg most Balogh István filmrendezőt, hogy mi a véleménye a <Rákóczi hadnagya> című filmről, amit bemutattak a fesztivál keretében. - A film rendezője Bán Frigyes, régi, komoly szakember. Nem rajta múlt, hogy a filmen nem állapítható meg fejlődés a tíz év előtti magyar filmgyártással szemben. A filmen erősen meglátszik a szláv, nyilvánvalóan az orosz hatás. - Mit tart a film legnagyobb értékének? - A

www.kulhonimagyarok.hu/kulhoni-magyarok/a-sao-paulo-i-szent-imre-kollegium/ Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

50 Délamerikai Magyarország című lap 1953. április 21. száma. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=208&layou=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.

51 Délamerikai Magyarország című lap 1953. június 2-i száma. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=285&layou=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.

színezést. Valószínűleg valami orosz eljárásról van szó, mert az Agfacolor alapszíne a barna, a technikoloré a kék, ennek a filmnek pedig egy sötétzöldes tónus van az alapszíne. Jók a tömegjelenetek is, különösen az a kép, amelyen ezernyi lovas ront egymásnak. Gerendás Antal most közbeszól: — Megemlítettem, hogy politikáról nem beszélt Apáthy Imre és Gábor Miklós, sőt a külföldi magyarokról és az emigrációról sem kérdeztek semmit. Egyetlen kérdést tettek fel külföldi magyarral kapcsolatban: megkérdezték, hogy Hajmássy Miklósnak valóban levágták-e lábát, mert olyan hírek érkeztek Pestre, hogy Hajmássy szerencsétlenül járt. Elmondtam nekik, hogy Hajmássynak egy régi betegségéből kifolyólag trombózisa támadt és le kellett vágni egyik lábát. Jelenleg Sao Paulóban, Brazíliában él és egészségileg teljesen jól van.⁵²

AZ EDDIG MEGISMERT ÉS ÚJ INFORMÁCIÓINK

Összefoglalva: Megtaláltuk az állambiztonság egyik fókuszába került terepét, a filmfesztivált. És azt is tudjuk, hogy nem ekkor indultak be a folyamatok, hiszen 1952 végén már felkérést kap Páger az előadásának megtartására. Tudja, hogy mit akar közölni, azt is tudja, hogy ezt az üzenetbe burkolt szabadegyetemi előadást, mint cikket sokan el fogják olvasni, és biztosan azzal is tisztában volt, hogy az állambiztonság asztalára is odakerül. Nem véletlenül találtam meg az egyik példányt Aczél György hagyatékában.

Feltűnő, és egyáltalán nem véletlen, amikor egy médium jelzi tudósításában, hogy nem adtak interjút nekik. Még egyszer olvassuk el a fontos részletet az 1954. március 19-i tudósításból: „Mivel Apáthy Imre és Gábor Miklós nem adtak interjút a Délamerikai Magyarorságnak, kérdezzük meg Gerendás Antalt mit mond a két pesti színész?” Ezzel kezdték a tudósítást.⁵³ Tehát nem azt írták, hogy Gerendás Antalt kérdezik, mit mond a két pesti színész, hanem azt, hogy nem adtak interjút a budapesti ismert emberek. Vagyis, kértek tőlük időpontot, de nem álltak le interjút adni. Mi ez, ha nem egy erős jelzés? Nem véletlenül. Mi lenne hát a megfejtés? A kinti emigráció a politikai hatások miatt kettészakadt. Voltak baloldali érzelműek, és voltak a jobboldaliak, akik ilyen-olyan okokból, leginkább menekülve a szovjet blokktól, Argentínában, vagy Brazíliában építették tovább a jövőjüket.

POLITIKAI HATÁRVONALAK A KINTI MAGYAR EMIGRÁNS KÖZÖSSÉGBEN

Mindegyik oldalnak megvolt a saját maga médiuma. A *Délamerikai Magyarorság* éppen a jobboldal újságja volt, a baloldalé egy másik, amely az állambiztonsági dossziében *Törekvésként* szerepel. Az elsőt a kinti emigránsok támogatásával jelentették meg havonta két alkalommal, a másodikat konkrétan a hazai kommunista

52 Délamerikai Magyarorság 1954. március 19-i száma. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarosag_1954_01-06/?query=Hajm%C3%A1Issy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=153&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.

53 Uo.

párt tartotta el, amely havi folyóirat volt. Ez onnan tudható, hogy a kinti szocialista kolónia, vagy inkább a hazai kommunisták által támogatott réteg üzemeltette a Törekvés Sport- és Társadalmi Egyesületet. Az ő kiadásukban jelent meg a folyóirat is. A két említett lap, és annak szerkesztősége feszült viszonyt ápolt, a sajtón keresztül kifejezetten támadták egymást. A Törekvés szorosan együttműködött a magyar államvédelemmel. Hihetetlen, de azt hinnénk, hogy az '50-es évek elején zárt kolóniát alkotott az argentinai magyar közösség, békében éltek és Budapest alig tudott a kinti eseményekről, csak újságokból értesültek a kinti helyzetről. Ezzel ellentétben a hivatalos diplomáciai képviselő mellett létezett egy másik vonal is: a Törekvés Egyesület fedőszervként szolgált.

1932-ben alakították meg kinn élő magyar kommunista emigránsok. Civil szervezet céggel, és sport, valamint kulturális célokkal működtek, de tulajdonképpen vezetősége informátorokból állt, és aktív vonalat alkotott Budapest és Buenos Aires között. Így Rákosiék mindig mindenről tudtak, 1945-től folyamatosan. Ekkoriban a Buenos Airesben élő magyarok száma 3-5.000 körül volt. A Törekvés több száz taggal működött, míg más magyar egyesületek létszáma alig érte a százas nagyságrendet. A „Dél-Amerika” vagy „banánköztársaság” jelző nemcsak ma, akkor is jellemző volt az ottani közállapotokra. Sokan továbbálltak a magyar emigránsok közül Peron diktatúrájának gazdasági és jogi bizonytalanságai miatt. A magyar hírszerzés Buenos Aires-i rezidentúrájának feljegyzései alapján tudható, hogy ez idő tájt az Argentin Kommunista Párt vezetése kizárt két magyar tagot például. Állítólag a pártmunka szándékos akadályozásával és az argentin rendőrség javára végzett kémkedéssel vádolták meg őket. A jobboldali és nacionalista Peron természetesen nem tekintett barátilag a kommunista szervezkedésekre. A második világháború utáni években a Törekvés Sport- és Társadalmi Egyesület virágkorát élte, mint a legnagyobb és legtevékenyebb Buenos Aires-i magyar egyesület. A magyar Külügyminisztérium korabeli becslése alapján 800 taggal rendelkezett a Törekvés, és így 1949-ben a legnagyobb argentinai magyar egyesület volt. Ám Kuti Jenő, a Külügyminisztérium tanácsosa azt is jelezte vele kapcsolatban, hogy a peróni állam alaposan megnehezíti a baloldali kötődésű szervezetek működését. 1961-ben be is tiltották az egyesületet. Az utolsó vezetőség, akiről tudni lehet: elnök - Schwartz Károly autóalkatrész-kereskedő, ügyvezető-elnök - Goldman József vízvezeték-szerelő-kisiparos, titkár - Grünberger Izidor hangszerkészítő, főpénztáros - Oppermann József női fodrász, jegyző - Goldberger Ármán szobafestő, ellenőr - Grünberger Sámuel férfiszabó. További vezetőségi tagok: Jovin Károly szobafestő, ifj. Lendvai Ferenc fényképészségéd, Elek János szerszámkészítő, Neuspiller Miklós ügynök, Szocsor Lajos kereskedő, Schwartz György kereskedő, Treuer Lajos szücsmester, Weinberger Cecília textilipari szakszervezeti funkcionárius.⁵⁴

⁵⁴ Szilágyi Ágnes Judit - Pál István: Amikor az argentin politikában már más irányú „törekvés” érvényesült. 276. Kézirat. Link: https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/12/szilagyiaj_

A kommunista vonal és kapcsolattartás kiválóan működött. Ismeretes például, hogy az említett filmfesztivál idején, tehát Páger Antal szabadegyetemi előadása utáni évben, Schwartz Károlyt hazarendelték a Külügyminisztériumba. Beszámolóit kellett tartania 1954 áprilisában. Az egyesület állandó tagjainak létszáma ekkoriban 180 fő körül járt, ez a szimpatizánsokkal együtt 230-240 főre ment fel, és a főváros legkülönbözőbb részeiről verbuválódott. Anyagi téren is rendeződött a Törekvés helyzete - szólt a személyes beszámoló -, költségvetésük évi 12. 000 peso volt⁵⁵. Az egyesület könyvtárának állománya ezer kötet volt, azonban ennek bővítése és az új könyvek beszerzése elmaradt a várakozásoktól. Az elnök elengedhetetlennek vélte, hogy nagyobb mennyiségű sajtóanyag érkezzon Budapestről az egyesülethez, különösen egy színházzal és filmmel foglalkozó lap kiküldését várták, például a *Művelt Nép* vagy a *Színház és Mozi* példányait, ugyanakkor a *Szabad Népre* is igény mutatkozott. Igaz, a rendes posta átfutási ideje öt-hat hét körül mozgott, a légiposta azonban hat-nyolc nap alatt odaért Argentínába. Schwartz maga is elismerte: a Törekvés tagságának is nagyobb áldozatot kellene hoznia az előfizetések terén, mert másként a napi sajtó elveszti aktualitását, mire odaér hozzájuk. A Törekvés éppen ekkoriban megkísérelte átvenni a *Délamerikai Magyarság* című argentinai magyar orgánomot, azonban a tulajdonos özvegyének rendkívül szigorú feltételei és a jobboldali emigráció által kínált magasabb összeg meghiúsította az elképzelést. Ezért egy új lap megjelentetését fontolgatták, a várható komoly anyagi terhek ellenére. A tervek szerint az újság 500 példányban jelent volna meg, havi 12-13. 000 peso kiadással, amit részben az előfizetésekből, részben a hirdetésekből terveztek finanszírozni. Még így is 5-6. 000 peso lett volna a deficit, amelyet néhány jobb módú magyar vállalt volna magára. A lap felelős szerkesztőjének Kollár Béla író-t szerkesztő ki, aki már az 1940-es években is szerkesztett lapot Buenos Airesben - *Új Világ* című hetilap, 1941-1943 -, és a Törekvés elnökségének szerkesztőbizottsági részvételét is biztosítani kívánták. Azonban nem találtak olyan magyar szedőt, aki politikailag megbízható lett volna, ezért egy argentin kommunistára tervezték rábízni ezt a munkát, míg a tördelést a Törekvés vezetőségéből vállalta volna valaki eleinte, az egyik megbízható tagtársat betanítva a szedésre. A megjelenést május elsejére irányozták elő, ám Schwartz jelezte, hogy az inkább csak a nyárra várható. Az újságot olvasmányossá szerették volna tenni, amely foglalkozik az argentinai magyarság életével és az otthoni eseményekkel, ugyanakkor riportokat, elbeszéléseket, regényrészleteket és egyéb könnyű olvasmányokat is tartalmaz. A magyar Külügyminisztérium segítségét várták abban, hogy rendszeresen küldjön publikálni való hazai irodalmat. A lap végül *Argentínai Magyar Élet* címmel meg is indult.⁵⁶

pali_18_1.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 4. (Továbbiakban: Szilágyi-Pál)

55 Argentínában egy irodai dolgozó átlag, kezdőfizetése 1. 000 peso volt. Forrás linkje, apróhirdetés: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1952/?query=havi+fizet%C3%A9s&pg=26&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 5.

56 Szilágyi-Pál. 255-259. alapján.

A fenti beszámoló két fontos eleme: A Törekvés lapja *Argentínai Magyar Élet*⁵⁷ címmel jelent meg, a neve nem Törekvés volt, ahogyan az állambiztonsági iratban szerepel. Nyilvánvalóan a tiszt urak összemosták a kiadó nevével a médiumot. És megérkeztünk Kollár Béla főszerkesztőhöz, aki összekötőkapocs volt a Páger-históriában.

A DIKTATÚRA PROPAGANDÁJA

Az *Argentínai Magyar Élet* lapszámait egyelőre nehezen lehet kutatni, nem is tudható fennmaradt-e belőle itthon legalább néhány lapszám. De mégis, egy utalás vagy hivatkozás megtalálható a sajtóadatbázisban, amely egyértelműen egy „rendszerhű” propaganda cikk volt. Biztosak lehetünk a médium politikai beállítottságában. A Magyarok Világszövetségének budapesti szerkesztésű és kormányzati támogatású *Magyar Hírek* című 1955. évi, február havi kiadványa hivatkozik erre az újságra:

„*Rákóczi hadnagya — Buenos Airesben*

Az *Argentínai Magyar Élet* írja: <Nemcsak magyar, de általános művészi szempontból is nagyjelentőségű esemény színhelye volt e hó 19-én a Gran Ciné Libertador és a Palacie del Cine. A két moziban bemutatásra került a Mar del Plata-i⁵⁸ filmfesztiválon óriási sikerrel bemutatott magyar film, a *Rákóczi hadnagya*. A két mozi közönsége meggyőződhetett arról, hogy a film sikere több mint megérdemelt volt. Döntő bizonyítéka ennek az, hogy nemcsak a magyar nézőknek tetszett, hanem az argentinoknak is. S nemcsak a szórakozni vágyó közönségnek, hanem a hozzáértő filmkritikusoknak is, mint azt a *Prensa*, a *La Nación*, az *El Munde*, a *Clarín* és a többi fővárosi lap kritikái igazolják... Nagy öröm és (büszkeség ez a siker nekünk, magyaroknak; újabb bizonyítéka népünk tudásának, népünk tehetségének... A műsorban még egy rövid magyar filmet mutattak be, Liszt II. rapszódiját. Remekmű. Kár, hogy nem derül ki a zenekar neve. > (1955. január 25.)”

Milyen érdekes, Schwartz Károly 1954-ben, itthon panaszkodott a fenti beszámoló szerint, hogy nagyon lassan érkeznek, több hetes-hónapos csúszásokkal jönnek-mennek a sajtóanyagok a két ország között, lám a hazai szerkesztésű 1955 februári újságban már hír volt egy január utolsó napjaiban megjelent sajtóanyag. Itt újra találkozhatunk a cikkben a filmfesztivállal és a *Rákóczi hadnagya* című filmmel. Míg a jobboldali *Délamerikai Magyarságban* a megszólaltatott filmszakemberek nem voltak elalélva az alkotástól, a baloldali sajtóban már ódákat zengtek róla.

Nagyon érdekes, hogy a *Délamerikai Magyarság* hasábjain – amely egyetlen hiteles forrás Argentínából a vizsgált időszakban – egyetlen releváns hír jelenik meg Páger Antalról. Nem is akármilyen. 1948 és 1956 között semmi olyan információt nem találunk, amely a politikával összefüggésben lenne, csak néhány színlap a kint játszott

57 A médium fennmaradt lapszámait nem ismertek, legalább is a tanulmány írásának időpontjában azok nem fellelhetőek.

előadásokról és partnereiről – Komár Júlia, Vaszari Piri, Hajmássy, Szilassy -, ám 1956. március 30-án ezzel a címmel jelent meg öles, majdnem másfél oldalas riport Fercsey Ferenc tollából „Páger Antalt káprázatos ígéretekkel akarták hazacsábítani Magyarországra” címmel. Cikksorozat volt, mert a következő lapszámában, április 6-án folytatták az ügy boncolását. Itt találkozunk, ebben a sorozatban Páger mellett Kollár Bélával is⁵⁹. Nézzük, a március 30-án induló sorozat „fülszövege” a következő:

„Néhány héttel ezelőtt suttogni kezdték a buenosairesi magyar kolóniában, hogy Páger Antal, aki nyolc év óta Argentínában él, Budapestre utazik. Páger egyik barátja ismerte az ügy részleteit is. Elmondta, hogy a buenosairesi magyar kommunista követség egyik vezetője felkereste Páger és arra próbálta rábeszélni, hogy térjen vissza Magyarországra, ahol rábízzák a filmügyek legfőbb irányítását. A kommunista követség embere, a hírek szerint, hangsúlyozta, hogy Páger teljesen rehabilitálják a háborús bűnösséggel és egyéb vádakkal kapcsolatban. Ugyanakkor a kommunista ügynök, kormánya nevében, káprázatos ígéretekkel tett Págernek; kijelentette, hogy minden vagyonát visszakapja, művész, filmsztár, akadémiai tanár lesz Budapesten. A suttogók szerint Páger megszédült és rövid idő kérdése csupán, hogy elinduljon Magyarországra felé.”⁶⁰

A hosszú cikk így kezdődik a bevezető után:

„Elhatároztuk, hogy magához Páger Antalhoz fordulunk: — mondja el, valóban megpróbálták-e hazahívni, milyen ígéretekkel próbálták megszédíteni s ő mit válaszolt a kommunista követség emberének. Páger Antal az Avenida Maipun lakik, a Bartolomé Mitre megálló közelében. Lakása a Departamento G. A kis vicente lopezi villa magyar ház, minden lakásban magyarok élnek. A ház nyolc év előtt épült, amikor tömegesen érkeztek magyar emigránsok Argentínába. Páger Antal első emeleti lakása szalonjának falait elborítják a képek. Portrék és tájképek vegyesen. A legjobban sikerült portré egy tizenhatéves fiatal leányt ábrázol. Látszik, hogy nagy szeretettel festették ezt a képet. A portré Judithka arcképe Páger kislányáé, akinek a fényképe után készítette egy rajzoló 14 évvel ezelőtt, a háború alatt az <Én is hadicél vagyok??> feliratú plakátot. Judithka szép, magas, nagyszemű kislány. Ő volt a családban az első, aki kapcsolatba került a kommunista követséggel. Ő volt ugyanis otthon, amikor váratlanul becsengetett egy ismeretlen férfi és közölte, hogy <sürgősen beszélni szeretne Páger művész ural>. Az ismeretlen két izben kereste Páger is aztán meghagyta Judithkának, hogy mondja meg: másnap délután öt órakor újra eljön és nagyon fontos dolgokról akar beszélni a papával. Páger azt hitte, hogy képvásárló bukkant fel, vagy egy argentin művészeti kritikus. Az egyik buenosairesi művészi szaklap közölt róla egy többoldalas, illusztrált

59 Délamerikai Magyarság 1956. március 30. 3-4. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=P%C3%A1ger+Antal&pg=98&layout=s (Továbbiakban: Páger 1956. 03. 30.); Ua. 1956. április 6. 3-4. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=Koll%C3%A1r+B%C3%A9la&pg=106&layout=s (Továbbiakban: Páger 1956. 04. 06.) Utolsó letöltés dátuma, mindkét esetben: 2023. november 7.

60 Páger 1956. 03. 30.

cikket, melyben bemutatják az argentin közönségnek, mint festőt. Páger a jelzett időpontban várta a látogatót. A továbbiakban rekonstruáljuk a követség megbízottja első látogatásának történetét. Amióta a tavalyi sikeres brazíliai és venezuelai turnéről visszatért Argentínába, Páger Antal visszavonultan élt Vicente Lópezen feleségével, Komár Júliával és két szép kislányával, Julith-tal és Juliskával. Az elmúlt hónapokban sokat festett, szép, magyar hangulatú tájképeket és úgyszólván minden nap lejárt a folyópartra, halászni. Magyar társaságban a legritkább esetben mutatkozott. Egyik barátjának elmondta Páger, hogy levelet kapott egyetlen gyermekkori barátjától Elemértől, akivel Makón járt együtt iskolába. Elemér, aki tíz év óta nem jelentkezett, így írt: <Ténikém. Neked haza kell jönnöd. Itthon a helyed. Szükség van a Te nagy tudásodra, tapasztalataidra. Fel kell emelned a magyar filmek színvonalát és tanítanod kell a fiatal színészeket. Itthon mindenki szeretettel vár.>⁶¹

És a cikk további részében megjelenítik az „ismeretlen látogatót”, aki maga „Egerszegi” a Páger-dosszié szerint:

„Az ismeretlen látogató 36-38 éves férfi volt. Szétnézett a képek közt, szemügyre vette a szoba minden sarkát, aztán leült egy fotelbe és kitett maga elé egy csomag Budapest-cigaretta, így szólt: — Nagyon fontos ügyben akarok beszélni magával művész úr. — Kicsoda ön? — kérdezte Páger. — S hogy kerül magához ez a cigaretta? — Tudom, hogy meglepődik, de megmondom a nevemet. — Gallai Ferenc vagyok, a buenosairesi magyar követség első titkára. Azért jöttem el Önhöz, hogy megmondjam: otthon nagy szükség van magára. Az egész ország várja Önt haza. — Ha már meglátogatót, meghallgatom — felelte Páger. — Úgysem beszéltem még kommunistával. Gallai rágyújtott egy cigarettára. Ideges lehetett, mert egyik cigarettát szívta a másik után: — Művész úr, önt otthon a szocialista-realista művészet előharcosának tartják. Az ön filmjeit nagy sikerrel vetítik az akadémián. A filmnél, a színháznál nagy szükség van az ön tehetségére, tapasztalataira és elgondolásaira. S kinek a keze alatt fejlődhet legjobban a fiatal magyar színészgárda? Önnek át kell adnia tapasztalatait a fiatalabb művész generációnak. Páger közbevágott: — De kérem, engem megbélyegeztek, mint háborús bűnöst és tíz éven át rágalmak özönével szennyeztek be, otthon és külföldön is. Nem ítélnének el engem otthon, mint háborús bűnöst? — Ugyan, művész úr, — legyintett Gallai fölényesen mosolyogva, — azok az idők régen elmúltak. A Pártban tudják, hogy ön milyen körülmények között sodródott nyugatra. Ön tulajdonképpen sohasem politizált. Az a lényeges, hogy magára otthon szükség van. — Gondolja, hogy szerepelhetnek színházban és filmekben? — Természetesen — villant fel Gallai tekintete. — A népidemokrácia arisztokratái a művészek és a tudósok, akik nagyon jól keresnek és kitűnő körülmények között élnek, ön azonnal a legnépszerűbb színészek közé kerülne. — Mondja csak, mennyit keres egy színész Magyarországon? — Latabár Kálmán havonta 56.000 forintot keres. Az élművészek mind megközelítik az 50.000 forintot, ön biztosan az első négy-öt között lenne. Meg vagyok győződve arról, hogy

61 Uo.

már az első évben megkapná a Kossuth-díjat is, ami szép pénzüsszeggel is jár. — Ettől félek — vágott újra közbe Páger. — A díjakat nem szeretem. Akkor lépett a szobába Komár Julia is, aki elsápadt a meglepetéstől, amikor meghallotta, hogy ki az ismeretlen vendég. Gallai elérkezettnek látta a pillanatot és Páger villájára terelte a szót: — Önnek, művész úr, volt egy gyönyörű villája a Tamásutcában. Természetes, hogy Ön ezt a villát visszakapja. Mire hazaérkezik, a villa újra az Öné, rendelkezhet vele. — Aztán hozzátette: — Ha akarja, vehet újra kocsit is, két-három autója lehet — ha akarja. Komár Julia gúnyosan közbeszólt: — Mondja, Gallai, lehet takarítónőt is tartani? — Hogyne — felelte Gallai, — de legfeljebb kettőt vagy hármat. Négytagú személyzet tartását nem engedélyezik. Mig Komár Júlia beszélgetett Gallaival, Páger átnézte a pesti színházi lapokat, amelyeket a követségi titkár hozott ajándékba. Hirtelen egy szón akadt meg a szeme: — Társbérlet? — kérdezte., — Itt arról írnak, hogy a színész nem tudja kellően érzékeltetni a társbérlet lelkiállapotát. Mi az, hogy társbérlet? Hogyan élhetnek emberek tíz évvel a háború után társbérletben? — Ugyan, ugyan — mondta bosszankodva Gallai, — ilyesmiről nem érdemes beszélni. Inkább arról beszéljünk, meddig akar ön bolyongani az emigrációban? Itt nem tudott művészt alkotni, anyagi gondokkal küszködik. Otthon viszont teljes elégtételt kapna minden nehézségért és mindenki ünnepelné. Mielőtt Gallai elment, engedélyt kért arra, hogy újra felkereshesse Páger. Kérte, hogy a beszélgetés maradjon kettőjük közt. Páger kijelentette, hogy nem akarja fenntartani a további kapcsolatot. Kijelentette azt is, hogy nem megy haza, vállalja továbbra is az emigráció nehézségeit. Páger Antal, mint színész, megjátszotta a nagy jelenetet. Támaszpontot nem adott Gallainak, de érdeklődésével, kérdéseivel úgy irányította a beszélgetést, hogy Gallai többször azt hihette: ez az ember megingott. Páger tudta, hogy az első látogatás csak az ostrom kezdete volt; tudta, hogy Gallai hamarosan visszajön. Páger a következő napokban elmondta az esetet néhány barátjának. Amikor Gallai újra jelentkezett, ezért szemrehányásokat tett Págernek. Honnan tudhatta meg vajon, hogy Páger elmondta az ügyet? Onnan, hogy a buenosairesi magyar kommunista követség, amely egész Latin-Amerikában az egyetlen magyar diplomáciai képviselő, egy idő óta havi több ezer dollárt költ az emigráció megtévesztésére és több délamerikai országban informátorokkal dolgozik. Erről legközelebb írunk részletesen.⁶²

Az első cikk további része nem tartalmaz lényeges információkat. A cikkíró Páger háború előtti karrierjéről értekezik, szó van még kislányáról, Judithkáról. A felmentő ítéletet az anyag végére hagyja, tisztázó jelleggel:

„(...) Páger elmondja, hogy sohasem volt antiszemita. Különös szeretettel gondol régi színigazgatóira, elsősorban Jób Dánielre és Herrmannra. Komár Julia mondja el, hogy Páger saját kezüleg szedte le a sárga csillagot orvosáról, Dr. Zágoniról s hogy ő többet ült zsidó barátai mentesítési ügyében Jaross⁶³ előszobájában, mint otthon. A nyilas

62 Uo.

63 Jaross Andor (1896-1946) felvidéki politikus, több kormány minisztere. Ő volt a zsidók deportálásának egyik legfőbb ügyintézője.

puccs előtt Páger vidékre utazott, 1944 augusztusában. Ezután egyetlen alkalommal ment fel Pestre, amikor hivatalosan felkeresték, érte jöttek és életveszélyt jelentett volna a visszautasítás. Néhány óráig volt Pesten és visszautazott vidékre. Látogatása alkalmával újra felajánlották neki a filmkormánybiztosi tisztséget. Páger ezt újra visszautasította.⁶⁴

A sorozat második részének lényegi része, hogy a fülszöveg újra megerősíti az első részt, szinte sulykolja az újságíró:

„Legutóbbi számunkban ismertettük olvasóinkkal a Páger-ügyet, lelepleztük a buenosairesi követség emberét, aki villát, autót, él művészséget ígért Páger Antalnak, ha Magyarországra utazik és — természetesen — a rezsim szolgálatába áll. Megírtuk s azt is, hogy Páger Antal kijelentette: nem megy haza Magyarországra s inkább a gondterhes emigrációt vállalja az élművészség helyett. Cikkünket Páger Antalnak beszélgetésünk során elhangzó nyilatkozatával fejeztük be, amelyben Páger elmondta, hogy nem volt antiszemita és nem volt semmiféle szélsőséges pártnak a tagja. Tíz éven át általában olyan hírek terjedtek el az emigrációban és otthon is, hogy Páger <náciérzelmű> volt. Egyetlen lap írta meg, hogy Páger nem volt antiszemita: az északamerikai <Jó Pásztor>. Az egyházi jellegű lap szerkesztője évekkal ezelőtt közölt egy cikket, amelyben leírták, hogy Páger sohasem törődött a politikával, színész volt s minden gondolata a film és a színház problémái körül forgott, a művészet pedig nem tesz különbséget vallások vagy fajok között.⁶⁵

KOLLÁR BÉLA

Olvasva a fenti cikket, annak középpontjába Kollár Bélát helyezik. Újra találkozunk egy ismerőssel, akit ugyancsak megemlít az állambiztonság dossziéja, és akiről megtudtuk előbb, hogy a baloldali helyi kolónia újságjának a főszerkesztője:

„Páger Antal egyik jóbarátjától érdekes történetet hallottunk. Kiderült, hogy Páger nem most akarták első ízben Magyarországra csábítani, hanem már 1948-ban, ideérkezése után közvetlenül megpróbálták rábeszélni a hazatérésre. A hazacsalogató neve nem ismeretlen a buenosairesi magyar kolónia előtt: Kollár Béláról van szó, aki közel két év óta szerkeszt egy kommunista lapot, amelyet sötét kezek finanszíroznak a háttérből. Páger Antal egyidőben, a háború előtt felkarolta ezt a Kollárt, akinek eredeti nevét nehéz lesz megállapítani. A harmincas években éppen a Kállai nevet használta. Ez a Kállai írt egy színdarabot, amit elvitt Jób Dánielhez. Az ismert színigazgató nem akarta előadni a darabot és átadta Págernek, aki megismerkedett Kállaival. Páger elhatározta, hogy előadatja a színdarabot; a Kállai nevet azonban ne itt találta jónak frivol színdarabíró számára és rábeszélte a színdarab szerzőjét, hogy legyen a neve: Kollár, így lett Kállaiból Kollár Béla, az <Egymillió pengő> című darab szerzője. A darabot a Belvárosi Színházban mutatták be. Páger volt a rendező. A darab közepes

64 Uo.

65 Páger 1956. 04. 06.

sikert aratott. Merész volt a téma: a nyomorúságos kis sarki fűszeres egymillió pengőt nyert és ajánlatot tett a <Nagyságos asszonynak>, hogy ezt a pénzt mind nekiadja, ha egy éjszakát vele tölt. Ebből származtak a további bonyodalmak, amelyek során kibontakozott a társadalmi erkölcsstelenség. Kollár Béla darabját 1936-ban vagy 37-ben mutatták be. Nem sokkal később elhagyta Magyarországot és Franciaországon s Északafrikán keresztül Buenos Airesbe utazott. Amikor megtudta, hogy Páger ideérkezett, felkereste és rá akarta bírni arra, hogy térjen vissza Magyarországra. Megkérdeztük Páger Antalt a Kollár-ismeretségre vonatkozólag, de ezzel kapcsolatban nem volt hajlandó nyilatkozni.”⁶⁶

Nos, a két cikk megjelenésének időpontja 1956 tavasza. Néhány hónappal Páger hazautazása előtt kerültek ezek a propaganda írások az olvasók elé. Egyértelműen kommunikációs kampány voltak ezek a jobboldal részéről. Felmentik az egykori ünnepektől a művészt, nehéz utána nézni, mi is történt 1944 végén, de leírják a vélelmezett igazságot, vagy a valóságot, Páger nem volt antiszemita. Megjelenik a követségi titkár, akit, mint írják, lelepleznek a cikksorozatban, és megemlíti Kollár Bélát. De, miért „cincálják” szét Kollárt? Hogyan is írják róla? „Két év óta szerkeszti a kommunista lapot”, aztán: „a harmincas években éppen a Kállai nevet használta”, és még: „merész volt a téma: a nyomorúságos kis sarki fűszeres egymillió pengőt nyert és ajánlatot tett a <Nagyságos asszonynak>, hogy ezt a pénzt mind nekiadja, ha egy éjszakát vele tölt.”

Tehát egyértelműen Págernek üzen a szerkesztőség ezekkel a címkékkal. Megbízhatatlan alaknak mutatják Kollár – Kállai – Bélát. Az állambiztonsági anyagból tudjuk, hogy 1955-től „Egerszegi” mellett még Kollár Béla „dolgozik” Págeren. Pont ezzel ne lenne tisztában a jobboldal Buenos Airesben? 1948-as megkeresésre hivatkoznak Kollár részéről a cikkben, erre rákérdeznek, amelyre Páger nem kíván nyilatkozni. Az még a legérdekesebb, hogy a második részt Págerrel kapcsolatban valótlanságokkal kezdte a szerkesztő, miszerint „nem megy haza Magyarországra s inkább a gondterhes emigrációt vállalja az élművészség helyett.” Az első cikkben, visszaellenőrizhetően egy szóval sem állította ezt Páger. Rafinált volt, furmányos. A megkeresésről, a követségi titkárról kérdezték, hát mesélt. De a találkozás teátrális részletein kívül – cigaretta, képek, a meggyőzés szempontjai – nem állított semmit. Amikor Kollárról kérdezték, lezárta a beszélgetést. Ha nem tudnánk, hogy Makón született, azt is hihetnénk észjárása alapján, hogy székely ember volt. Ez látható az állambiztonsági iratok és a sajtóanyagok összevetése után.

PERÉNYI LÁSZLÓ

Roppant érdekes az is, hogyan kerülhetett a képbe Perényi László színművész. Tudni kell, hogy 1945 után Major Tamás által, aki egyébként osztálytársa volt a Színiakadémián, Perényi a pálya szélére szorult. Békéscsabára kerül, és egyéb olyan munkákat is vállal kényszerűségből, amellyel egészen 1980-ig azt lehet mondani,

66 Uo.

hogy nincs a pályán és szublimál a színházi világban. 1980-ban ugyanis együtt veszi át aranydiplomáját a Színművészetin Majorral, aki addig nem is hajlandó vele szóba állni. Bár Perényi ír neki levelet, hogy szeretne visszakérülni a Nemzeti Színházba, de Major nem hajlandó vele szóba állni. A Vas utcai diplomaátadón pedig már a Nemzeti Színház egykori dirigense, ahogy az megszokott volt tőle a hirtelen arcváltás, a legédesebb mosollyal, régi kedves ismerősként ölelte magához Perényi Lászlót az Ódry Színpad nézőterén. Perényinek nem volt ereje visszatoloncolni a gesztust – mondta egyik televíziós visszaemlékezésében.⁶⁷ Tehát Major által egy persona non grata volt Perényi, mégis az állambiztonsága használta. Lehetséges-e, hogy Perényi ezzel próbált pozitív színben feltűnni az államhatalom előtt, hogy visszakérüljön a színpályára? Ha így volt, érthető. Egy színésznek az általános hétköznapi helyett a színpad, a kamerák előtti létezés az élete. Ahogyan szokták mondani, „a masztix⁶⁸ illatát elfeledni nem lehet”. 1942-ben már ünnepezt sztár, szakmája csúcsán van. A *Színházi Magazin* fanfárként hirdeti, amikor a deli férfi, a magas és jóképű sztár a lap munkatársa és fotóriportere kíséretében szülővárosába, Kolozsvárra látogat.⁶⁹ Aztán 1944 tavaszától a magasán álló csillaga még ívelni látszik ugyan, de a közelgő rendszer számára igen előnytelen szerepeket vállal: a *Magyar Sasok* című első repülősfilm főszerepét alakítja, az év végén pedig parasztembert játszik, sikeresen, csak az a baj, hogy ez a *Szerető fia, Péter* című film színpadra írt változata, amelyet egykor Páger játszott. A *Függetlenség* című nem kifejezetten baloldali lap ünnepli a repülősfilmbeli alakítását⁷⁰, a decemberben bemutatásra kerülő színpadi darabot pedig Kiss Ferenc, a Nemzeti Színház igazgatója rendezte a Madách Színházban. Az *Új Magyarország* című lap az egekbe emelte Perényit, és erről az újságról sem lehetett állítani, hogy nagyon „oroszos” érzelmű lett volna, már a nevéből is sugárzik – új magyarság -, hogy erősen, inkább szélsőségesen jobboldali médium volt. Évekkel később Péter Gáborék még emlékeznek erre a színházi kritikára, amelynek címe ez volt, hatalmas és vastag betűkkel: „A színpadon Perényi László játssza Páger Antal filmszerepét⁷¹”. Ami egyik pillanatban sikernek számít, fél évvel később már kínos momentum. Nem tudja lemosni magáról. 1945 nyarán már felfüggesztik a Madách Színházban, szégyenpadra kerül. Az egykori sztár az egykori fővárosi ipari nagyvállalathoz került

67 Perényi Lászlóval Vitray Tamás készített televíziós interjút, amely 1985-ben került sugárzásra a Magyar Televízióban. Bővebb információk a tv műsorról egyelőre nincs. Szerencsésen a riport viszont megnézhető teljes terjedelmében, fennmaradt a világhálón. Link: <https://vimeo.com/143515807> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 10.

68 Színpadi bajuszt, szakállt rögzítő arcyanta.

69 Színházi Magazin. 5. évf. 44. száma. 1942. október 21. 8. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/SzinhaziMagazin_1942-4/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&p Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

70 Függetlenség. 1944. május 23. 6. Link: Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

71 Új Magyarország. 1944. december 1. 6. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag_1944_12/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=5&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

titkárnak.⁷² Később engedékenyek vele, már felléphet vidéki haknikban. A televíziós visszaemlékezéséből tudható, sosem került igazán vissza a pályára. Idős korában, a magához illő szerepeket sem tudta volna már eljátszani, szemei megbetegedtek, elment a látása.

APÁTI IMRE

Az is felettébb izgalmas, hogy Apáti – Apáthy - Imre, aki Várkonyi Zoltán szellemi partnere, alkotótársa volt, milyen karriert fut be. Jogos a kérdés, hogyan volt közvetítő Páger Antal hazahozatalának idején, Páger és az Államvédelem között? Kiss Ferenc hungarista színigazgató és színész kamarai elnök regnálása alatt, 1944-ben, amikor Eichmann már Budapesten tartózkodik, a Nemzeti Színház utolsó bemutatóját, még a ,44-es nyári szünet előtt Apáthy Imre rendezé⁷³. Ha azt vesszük, hogy ez időben már Jávor Pál be sem teheti a lábát a Nemzeti Színházba, sőt olyan keresztény emberek, akik a Szálasi-féle és a német fasiszta politikát elutasítják, hasonló meghurcoltatásban részesülnek, mint más felekezetű pályatársaik. Ennek ellenére ez az ember rendez, és Kiss Ferenc mellett dolgozik. Igazi „tehetséges” ember. Valamit tudhatott, mert mindezek után mindenféle meghurcoltatás és számonkérés nélkül – láthatjuk ennek bizonyítékát Perényi Lászlón keresztül -, 1945-től ez az Apáti Imre állítja premierre a Fővárosi Operettszínházban a népnevelő szovjet operettek. Zárójelben: nem a szakmai életútjának fényes részletei ezek a rendezések. És ez az ember a főrendezője a sebtiben alapított Ifjúsági Színháznak, amely a szovjetizálás egyik legfontosabb kulturális központja, és amelynek tagadhatatlanul ideológiai nevelési céljai voltak. Jellemző és példa Apátira, hogy „sokoldalú”, hogy 1944 decemberében Kiss Ferenc mellett rendezi Dario Niccodemi olasz komédiáját – milyen érdekes, hogy akkor pont egy olasz komédia kerül bemutatásra, Szálasi regnálása idején – és az ünneplő kritika az *Új Magyarországon* jelenik meg, ott, ahol Perényi Lászlót is éltették. Majd, egészen pontosan négy hónap és egy hét elteltével – kilenc hét összesen – már Major Tamás Nemzeti Színházában Csehovot rendez. 1945 május első hetében tartották a premiert.⁷⁴ A gratuláló kritika pedig a *Szabadság* című újságban jelent meg. Kiss Ferenctől Majorig tehát, Apáthy Imre az univerzális szakember. Sőt, 1955-ben őt küldik ki a Rákóczi hadnagya argentinai bemutatójára, az ominózus filmseregszemlére, amit az állambiztonsági dossziéból és a *Délamerikai Magyarországon* újságból tudunk.

No, de nincs még vége a történetnek: Ez az ember az, Apáti Imre, aki 1958-ban a megalakuló Magyar Televízió művészeti vezetője, egészen haláláig, 1960-ig. Mint

⁷² Demokrácia. 1945. július 8-i száma. 8. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/Demokracia_1945/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=103&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

⁷³ Forrás:https://at.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag_1944_10/?query=Ap%C3%A1thy+Imre&pg=15&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 30.

⁷⁴ Forrás: https://adt.arcanum.com/hu/view/Szabadsag1945_1945_04-06/?query=Ap%C3%A1thy+Imre&pg=131&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. december 1.

ismeretes, az MTV-ben kifejezetten ÁVH-s csapat regnált⁷⁵, nem engedtek olyan egyéneket maguk közé, akik szellemileg más kontinenst képviseltek. Életszerűtlen, hogy a megbízható elvtársak mellé odatettek volna csak úgy, egy olyan személyt, akinek nincs köze így, vagy úgy az állampárthoz. Mit tudhatott, kivel állhatott kapcsolatban Apáti Imre, hogy ilyen központi szereplője volt az 1945 utáni színházi világnak? Úgy tehát, hogy még Kiss Ferenc mellett is előre tudott lépni, pontosabban előrébb tudott lépni a kortársaihoz képest.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt oldalakon arra tettem kísérletet, hogy bizonyítást nyerjen, főképpen az Aczél-hagyatékna köszönhetően, Páger Antal nagy valószínűséggel már négy évvel Argentínába érkezése után haza akart jönni. Ennek bemutatása sikerült. 1952-ben indult a gondolat, hogy a Könyves Kálmán Szabadegyetemen üzenetet fog küldeni Budapestre. 1953 márciusának elején ez a „kódrendszer” meg is jelent nyomtatásban. Ebben az ügyben egyenlő részben vállalt szerepet Kollár Béla baloldali emigráns, és itthon Perényi László, valamint Apáti Imre. Nem utolsó sorban ott volt még „Egerszegi”, aki a kinti követségről intézte a kapcsolattartást a pestiek intenciói alapján.

Mi történt itthon 1952-ben, hogy egyszeriben csak Páger fontossá vált? Az az ember, akiről még disszidálása után is évekig úgy írtak a hazai sajtóban, hogy háborús bűnös. Ne felejtsük el, hogy a '48-as első ötéves terv gazdasági statisztikái nem mutattak sikeres befejezést. 1952-ben már vélhető volt, hogy tévúton van Rákosi, és 1953-ban korrekciót hirdetett. A begyűjtések, beszolgáltatások egyre rosszabb képet mutattak. A munkaversenyek irreális célokat tűztek ki maguk elé. És milyen érdekesek ezek az időpontok: 1953. március 5-én meghalt Sztálin, Páger szabadegyetemi előadásának időpontja pedig 1953. március 8-a. Az olvadás azonnal megindult. Kellett a rendszernek Páger.

Hazatérte után nagyon ügyelt arra a színész, hogy megmaradjon a kegyelt pozíciója. Máriássy Félix filmrendező 1961-es állambiztonsági dossziéjában⁷⁶ például erről kiváló képet lehet kapni. Mindenféle politikai állásfoglalástól távot tartotta magát. Megtanulta a leckét, hogy nem áll jól neki a politika.

Kapcsolattartó szerző:

Irsai Farkas László
Gál Ferenc Egyetem
Teológiai Kar
6720 Szeged
Dóm tér 6.

Corresponding author:

László Irsai Farkas
Faculty of Theology
Gál Ferenc University
Dóm square 6.
6720 Szeged, Hungary

⁷⁵ Dr. Ilkei Csaba: Televíziósok, rádiósok és az állambiztonság című könyv alapján. Szerzői kiadás. Budapest, 2015.

⁷⁶ Jenei.

farkas.laszlo79@gmail.com

farkas.laszlo79@gmail.com

Hivatkozás: Irsai Farkas, L. (2023). Saulból Paulus: Páger Antal, *Deliberationes*, 16(2), 34–68.

IRODALOMJEGYZÉK:

Irat-és levéltár:

Aczél György hagyatéka. MTA Kézirattár. Páger Antal sao pauloi előadása. - Ms 6184/42

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL. 3.2.4. K-587. számú dosszié.

Könyv:

Ablonczy László: Régimódi színház történet (Kairosz Kiadó. Budapest, 2012.)

Dr. Ilkei Csaba: Televíziósok, rádiósok és az állambiztonság című könyv alapján. Szerzői kiadás. Budapest, 2015.

Cikkek, publikációk, egyéb internetes források:

A Páger család (Páger Antal, Komár Júlia feleség, Judit és Júlia, mint gyerekeik) diplomáciai, ideiglenes igazolványai itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9G22-ZK5?view=index&action=view> itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GG22-ZZ7?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-ZNW&action=view> itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GG22-Z9Y?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-JM7&action=view> és itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9G22-Z7W?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-ZNF&action=view> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

Borbándi Gyula: Nyugati magyar lap-és könyvkiadás Link: <https://epa.oszk.hu/00000/00007/00020/pdf/00020.pdf> 67. Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 1.

Demokrácia. 1945. július 8-i száma. 8. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/Demokracia_1945/?query=Per%C3%A9ny+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=103&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

Délamerikai Magyarság újság. 1956. május 25. 5. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1llm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=164&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

Délamerikai Magyarság című lap 1953. április 21. száma. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1953/?query=Hajm%C3%A1ssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=208&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.

Délamerikai Magyarság című lap 1953. június 2-i száma. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1953/?query=Hajm%C3%A1ssy+Mikl%C3%B3s

- %B3s+Braz%C3%ADlia&pg=285&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.
- Délamerikai Magyarság 1954. március 19-i száma. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1954_01-06/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mik%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=153&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.
- Délamerikai Magyarság 1956. március 30. 3-4. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=P%C3%A1lger+Antal&pg=98&layout=s; és 1956. április 6. 3-4. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=Koll%C3%A1r+B%C3%A9la&pg=106&layout=s Utolsó letöltés dátuma, mindkét esetben: 2023. november 7.
- Függetlenség. 1944. május 23. 6. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/Fuggetlenség_1944_05/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=157&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.
- H. Kakucsza Mária: Magyarok és Argentína kézirat. 67-69. Link: https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/NPKI_folyoiratok/kisebbségi_szemle/2016_01/ksz201601_08hkakucska.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 1.
- Könyves Kálmán Szabadegyetem 1958-as évkönyve: https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarHirlapEvkonyve_1958/?pg=0&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 30.
- Perényi Lászlóval Vitray Tamás készített televíziós interjút, amely 1985-ben került sugárzásra a Magyar Televízióban. Bővebb információknak a tv műsorról egyelőre nincs. Szerencsésen a riport viszont megnézhető teljes terjedelmében, fennmaradt a világhálón. Link: <https://vimeo.com/143515807> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 10.
- Szilágyi Ágnes Judit – Pál István: Amikor az argentin politikában már más irányú „törekvés” érvényesült. 276. Kézirat. Link: https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/12/szilagyiaj_pali_18_1.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 4.
- Színházi Magazin. 5. évf. 44. száma. 1942. október 21. 8. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/SzinhaziMagazin_1942-4/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=145&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.
- Színházművészeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/177.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 12.
- Színházművészeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/177.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 12.
- Új Magyarság. 1944. december 1. 6. Link: https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag_1944_12/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=5&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.
- <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/328.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 16.

<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/farkas.htm> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 16.

<https://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/kerecsendi-kiss-marton> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 17.

<http://www.jmvmk.papa.hu/node/6153> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

https://adt.arcanum.com/hu/view/KatolikusMagyarokVasarnapja_1955/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=61&layout=s és itt:

<https://www.kulhonimagyarok.hu/kulhoni-magyarok/a-sao-paulo-i-szent-imre-kollegium/> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag_1944_10/?query=Ap%C3%A1thi+Imre&pg=15&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 30.

https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1952/?query=havi+fizet%C3%A9s&pg=26&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 5.

https://adt.arcanum.com/hu/view/Szabadsag1945_1945_04-06/?query=Ap%C3%A1thi+Imre&pg=131&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. december 1.

Deliberationes tudományos folyóirat
16. évfolyam 2. szám 2023/2, 69–89. oldal
Kézirat beérkezése: 2023.09.30.
Kézirat befogadása: 2024.04.24.
DOI: [10.54230/Delib.2023.2.69](https://doi.org/10.54230/Delib.2023.2.69)

Deliberationes Scientific Journal
Vol.16; Ed.No. 2/2023, pages: 69–89
Paper submitted: 30th September 2023
Paper accepted: 24th April 2024
DOI: [10.54230/Delib.2023.2.69](https://doi.org/10.54230/Delib.2023.2.69)

A SZÖVEGÉRTÉS ÉS A SZÖVEGALKOTÁS KAPCSOLATA

A reflexió mint közös gondolkodási művelet

Kiss-Kovács Renáta

Gál Ferenc Egyetem, Pedagógiai Kar
Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskola

Absztrakt

A hazai neveléstudományban kevés a figyelem az anyanyelvi szövegértés-szövegalkotás kapcsolatán, noha nemzetközi szinten a kapcsolat jellemzését vizsgálják és a képességek közös komponenseit azonosítják. A hazai vizsgálatok között is előfordul olyan (főként elméleti jellegű) publikáció, ahol például a reflexiót a szövegértést és a szövegalkotást összekapcsoló gondolkodási műveletként értelmezik.

Feltételezhető, hogy a szövegek megértésének sikere kapcsolatban áll a szövegek megalkotásának illetve megfogalmazásának sikerességével, és fordítva.

Szisztematikus áttekintésünkben a 1984-2015 között keletkezett nemzetközi vizsgálatokból előre definiált szelektálási szempontok mentén tizenkilenc angol nyelven írt, anyanyelvi képességekre vonatkozó, empirikus pedagógiai munkát emeltünk ki és elemeztünk. Továbbá négy nemzetközi áttekintést is ismertettünk.

Eredményeink szerint a szövegértés és a szövegalkotás közötti kapcsolat létezése vitathatatlan, s felértékelődik a közös komponensek, így például a reflexió szerepe. A reflexió fogalma ezáltal szükséges, hogy a hazai szakirodalomban árnyaltabbá váljon. A kétirányú kapcsolat gyakorlati igazolása, valamint a közös komponensek és szerepük azonosítása új feladatokat jelenthet a pedagógiai gyakorlat és kutatás számára.

Kulcsszavak: szövegértés, szövegalkotás, szisztematikus áttekintés, reflexió

SYSTEMATIC REVIEW OF RESEARCH ON READING COMPREHENSION AND TEXT COMPOSING

*Reflection as a common element which certify the connection
of this two linguistic skills*

Renáta Kiss-Kovács

Gál Ferenc University, Faculty of Pedagogy
University of Szeged Doctoral School of Education

Abstract

There has been considerably little interest in the Hungarian pedagogical literature towards the analyses of the connection between text composing and reading comprehension, while there are a number of relevant international experiences, and the common points of these skills were identified. Though, there are contributions from Hungary, which were rather theoretical publications, where the process of reflection was interpreted as a part of thinking, where composing and reading are connected.

It can be supposed that the success of reading comprehension depends on the success of text composing, and vice versa.

In our systematic literature review, we analysed nineteen English studies in detail, which were chosen in an objective, systematic selection process, and which are empirical studies in the topic of mothertongue skills. Moreover, we also presented four international review studies.

Our results confirm the clear connection between text composing and reading comprehension, and the importance of the common points (e.g. reflection) is growing. Because of that, reflection has to be interpreted in a more complex way, and this calls for the need to justify the interactive relationship in practice, and to identify the common components and their role.

Keywords: reading comprehension, text composing, systematic review, reflection

BEVEZETÉS

Az írott nyelvhez kötődő nyelvi produkció és recepció, azaz a szövegértés és a szövegalkotás kérdéseit a hazai kutatóközösség többnyire nyelvészeti (pl. Veszelszki, 2017), pszicholingvisztikai (pl. Pléh, 1998) vagy kognitív idegtudományi (pl. Csépe, 2006) aspektusból vizsgálja. A szövegértés és a szövegalkotás kapcsolatának vizsgálata a hazai neveléstudomány érdeklődését mindeddig szinte teljesen elkerülte. Léteznek ugyan olyan egységes fejlesztési koncepciók, amelyekben megjelenik a szövegek írásbeli kódolásához, valamint a kódolt szövegek megértéséhez, feldolgozásához szükséges készségek és képességek összekapcsolása (pl. Bárdossy et al., 2002; Horváth, 2008; Pustai, 2008), ez azonban elméleti jellegű feltételezésen alapul, hazánkban mindeddig még nem igazán nyert empirikus igazolást.

A nemzetközi kutatásban az említett nyelvi képességek kapcsolatára vonatkozóan több különböző tudományos nézőpont is született. Racionálisan feltételezhető, hogy a szövegek megértésének sikere kapcsolatban áll a szövegek megalkotásának, illetve megfogalmazásának sikerességével, és fordítva. A képességek kapcsolatát és fejlődési sorrendjét három versengő felfogásban modellezik: (1) a szövegértés fejlődését előtérbe helyező, (2) a szövegalkotás fejlődését priorizáló, valamint (3) a kettő fejlődése között interakciót feltételező megközelítéssel. A nyelvi készségek közötti kapcsolat létét alátámasztják azok a gondolkodási műveletek (így például a reflexió – Fitzgerald & Shanahan, 2000; Marjokorpi, 2023), amelyek mindkét folyamatban megvalósulnak. Tehát a kapcsolatnak főképp a jellege vitatott. A reflexió fogalma a pedagógiában elsősorban a szakmai reflexiót jelenti (Szivák, 2014), kevésbé felismert a reflexió értelmezésének más megközelítése, mint a szövegértésben és a szövegalkotásban való megnyilvánulása egyfajta gondolkodási műveletként.

Vizsgálatunkban azon nemzetközi empirikus kutatásokat tekintettük át, amelyek e két nyelvi képesség, a szövegértés és a szövegalkotás viszonyát vizsgálják. A problémakör részleteit követően a hazai kontextust mutatjuk be. Ismertetjük a tanulmányok szelektálásának folyamatát, és áttekintjük a kiválasztott tanulmányok specifikus kutatási céljait, vizsgálati módszereit, majd az eredményeket. Következtetéseinkhez a kapcsolódó nemzetközi szisztematikus áttekintéseket is felhasználjuk.

1. ELMÉLETI HÁTTÉR

1.1. Kutatási probléma

A szövegalkotás a szövegek írásban történő megfogalmazását, a szövegértés pedig az írott szövegek megértését jelenti. A szövegalkotás és a szövegértés tehát nyelvi képességek, amelyeket az írásbeli kódolás és dekódolás folyamata, az írás és az olvasás alapkészségek működtetnek (vö. Nagy, 2002). Az anyanyelvi nevelés kezdetének fő feladata az írás és az olvasás tevékenységek megalapozása, képességgé fejlesztése. Kultúra- és hagyományfüggő ugyanakkor, hogy mindez milyen módon, milyen sor-

rendben történik. A nemzetközi szakirodalom két szélsőséges hozzáállásról, fejlődési vagy fejlesztési rangsorról számol be: az egyik a szövegalkotás elsődleges jelentőségét hangsúlyozza, a másik pedig az olvasását. Első példánk a tanítás, második a képességek kapcsolódása szempontjából illusztrálja ezt az ellentétet.

A szövegalkotási képesség előfeltétele az íráskészség. Modernizációs hatások miatt korunk társadalmában a gépirásnak már-már nagyobb szerepe van, mint a kézírásnak. Napjainkban az infokommunikációs eszközök a papír alapú kommunikációs csatornákhöz hasonlóan egészen korai évektől elérhetőek az írásbeliséggel ismerkedő gyermek számára. Ennek értelmében joggal tehető fel a kérdés, hogy vajon szükség van-e még az elemi oktatás hagyományos írásóráira. Az írástanulás működhet olyan módon, hogy a kisiskolások még az olvasástanulást megelőzően interaktív számítógépes írásbeli feladatokkal találkoznak (Takala, 2013). Ezáltal önálló, felfedező kódolási és dekódolási tevékenységet valósítanak meg, mely az eredmények szerint mind a tanulók, mind a tanárok számára motiváló hatású. E módszer hatékonysága neuropszichológiailag megkérdőjelezhető (Berninger, 2006), ugyanis a kézírás kialakulása nélkülözhetetlen a kognitív fejlődés szempontjából. A kézírás egy egyedi mentális és motorikus tevékenység, mely a többi nyelvi formától különböző, sajátos kognitív folyamatokat hoz működésbe.

Nem kezelik egységesen a szövegértés és a szövegalkotás képességek pozícióját a személyiség képességstruktúrájában. A hierarchikus nézetek a szövegértés vagy a szövegalkotás előzetes kifejlődését feltételezik a másik képességhez képest. Egy egyetemisták körében végzett kísérlet (El-Hindi, 1996) ezzel szemben abból az alapfeltevésekből indult ki, hogy a szövegalkotás és a szövegértés azonos metakognitív stratégiákból álló, interaktív folyamat. A képességek közös elemeit, folyamatait helyezik előtérbe. A metakogníció a reflektív gondolkodáshoz hasonló, magasabb rendű gondolkodási folyamat. A vizsgálat elméleti keretében a szövegértés és a szövegalkotás is a tervezés, a vázlatkészítés és a válaszolás szakaszából áll (El-Hindi, 1996). A metakogníciónak – és a reflexiónak – a tudatosság és a szabályozás révén mindhárom szakaszban szerepe van. Az eredmények főként a metakogníció olvasásban betöltött szerepét hangsúlyozzák, ugyanakkor a metakogníció hatékonyabb fejlesztése szempontjából a szövegalkotás stratégiai gazdagodását is megállapítják. Ezek az eredmények ugyanakkor csak korlátoltan értelmezhetők, hiszen a kísérletben kontrollcsoportot nem alkalmaztak. Egy hasonló vizsgálatban később (Goen, 2003) ugyancsak egyetemistáknak szóló integrált szövegértés–szövegalkotás tréning működését ellenőrizték a gyakorlatban, a középpontba pedig a portfólióírás és az önértékelés feladata került. Eredményeik szerint ugyanazt a nyelvi kurzust eredményesen elvégzők jelentősen nagyobb arányban (97%) a kísérleti csoportból kerültek ki (Goen, 2003). Tehát a tudatosság, s így a metakogníció és a reflexió kulcsfontosságú egy olyan fejlesztő folyamatban, ahol mindkét nyelvi készség fejlesztése a cél. Noha a tudományos eredmények nem teszik lehetővé, hogy egyértelmű sorrend legyen felállítható a képességek között, a képességek fejlődését befolyásolja, hogy azok fejlesztése miként történik.

1.2. A szövegértés és a szövegalkotás összefüggésének hazai vizsgálata

A szövegértés és a szövegalkotás képességének összekapcsolt vizsgálatait, a tanulmányban feldolgozott valamennyi anyanyelvi kutatás eredményeit kronologikusan foglaljuk össze. A hazai kutatások jobbára vagy a szövegértésre, vagy a szövegalkotásra fókuszálnak, a kettő kapcsolatát többnyire nem céljuk feltárni. Külön a bőséges szövegértésre vonatkozó, s külön a szerényebb számú szövegalkotásra vonatkozó tudományos eredmények ismertetését, részletezését mellőzzük. Fontos ugyanakkor kitérni azokra a hazai vizsgálatokra, amelyekben valamilyen összefüggés rajzolódik ki szövegértés–szövegalkotás között.

Az anyanyelvi neveléssel és a tanulói szövegértéssel, szövegalkotással kapcsolatos, mérőföldkő jellegű hazai munkák áttekintéséből (Molnár & Nagy, 2012) kiemeltük azokat a munkákat, amelyek a nyelvi képességek valamilyen kapcsolatát lehetségesnek tartják. A 8. és 12. évfolyamos tanulók szövegelemzésének eredménye szerint (Kádárné, 1990) a tanácsadás és az érvelés céljából írt szövegek teljesítménye még a közoktatási keretek között eltöltött idő végén sem mutatkozott optimálisnak. A metakognitív hiányosságokra utaló következtetések egyúttal az alacsony szövegértési képesség hatását is valószínűvé teszik (vö. Kádárné, 1990). Egy másik kutatás során az összekapcsolt szövegértési és szövegalkotási feladatok az olvasott szöveggel kapcsolatban véleményalkotást és következtetést kértek a nyolcadik évfolyamos tanulóktól (Forgács & Szabóné, 2000). Az eredmények jelentős iskolatípusonkénti különbségekre világítottak rá. Ilyen, teljesítményekben megfigyelhető eredmények alapján bizonyos összefüggések feltételezhetők, de egyfajta látens kapcsolat expliciten is előkerült egy fejlesztési koncepcióban. Felmerült a szövegértés és a szövegalkotás képességének együttes fejlesztése (Horváth, 2008; Pusztai, 2008). Ennek során az olvasatott irodalmi szövegek tartalmi kiindulópontot és egyben motivációs bázist is jelentenek a fogalmazás megalkotásához.

Konkréten a szövegértés és a szövegalkotás kapcsolatait elemző hazai vizsgálatokra csupán kevés példát, elsősorban konferencia-előadásokat találhatunk. Egy szövegértés–szövegalkotás fejlesztőprogram eredményességét bemutató előadásban (Molnár, 2012) igazolták a szövegértés és a szövegalkotás kapcsolatát magyar tanulók körében. Szignifikáns korrelációt találtak az ötödik és kilencedik évfolyamosok, majd az egy évvel későbbi adatfelvételi minta szövegértésre és szövegalkotásra vonatkozó eredményei között (bár az idősebb korcsoportban ez a kapcsolat gyengébbnek bizonyult). A vizsgálat során beigazolódott, hogy az életkor előrehaladtával nem tapasztalható változás az alkotott szövegek jellemzőiben. Sőt, a szövegértés fejlődése független a szövegalkotásától. Egy másik vizsgálatban (D. Molnár & Molnár, 2013) az előbbihez hasonló eszközökkel két nyelvi szinten, a szavak és a szöveg szintjén elemezték az olvasás–szövegértés, valamint a szövegalkotás kapcsolatát kilencedik évfolyamos mintán. Míg a szóolvasás függetlennek bizonyult a szövegalkotástól, a szövegértés és szövegalkotás erős, szignifikáns kapcsolatot mutatott.

Egy pedagógusképzésben és -továbbképzésben való felhasználásra tervezett okta-

tási segédanyagban (Bárdossy et al., 2002) ugyancsak megjelenik a szövegértés és a szövegalkotás összekapcsolása, mégpedig olyan módon, hogy a kurzus során a reflexió elősegítése érdekében különféle kreatív írásbeli (szakirodalom feldolgozásával kapcsolatos vagy tudományos jellegű szövegek megfogalmazására vonatkozó) feladatot kellett elvégezni. A szövegértés–szövegalkotás kapcsolatának bemutatott hazai vizsgálataival mellett szükséges a releváns nemzetközi szakirodalom áttekintése és összehasonlító értékelése is.

2. MÓDSZERTANI ALAPOK

2.1. A szisztematikus áttekintésbe emelt szakirodalom szelektálási szempontjai

Vizsgálatunk célkitűzése értelmében kizárólag azon angol nyelvű empirikus munkák kerültek az elemzésbe, amelyek a szövegalkotást és a szövegértést összekapcsolódó konstrukciónak értelmezték, vagy legalább feltételezték ezek egyes komponenseinek kapcsolódását. A releváns források azonosításának tudományos adabázisok (ERIC, EBSCO, Science Direct), illetve egyetemi repozitóriumok jelentették az alapját, a következő keresési kulcsszavakkal: *'reading and writing'*, *'reading comprehension and composing'*, *'reading and writing connection'*, *'reading and writing relationship'*. Az adatgyűjtés időpontjában (2017 őszén) a találatok száma összesen 292 volt, ezt a pontos adatok érdekében három szigorú szelektálási szempont értelmében tizenkilenc tanulmányra szűkítettük. Az általunk definiált szűrési feltételek a következők voltak:

1. Legyenek empirikus pedagógiai vizsgálatok. Kizártuk azokat a jobbra szakmódszertani közleményeket, amelyek gyakorlati kérdésekkel vagy módszertani problémákkal foglalkoztak.
2. A vizsgálatok dolgozzanak kvantitatív módszertannal. Kihagytuk a kvalitatív empirikus vizsgálatokat, így törekedve arra, hogy a képességek kapcsolatát feltáró, kutatói szempontból objektív munkák kerüljenek az elemzésünkbe.
3. Legyenek anyanyelvi képességvizsgálatok. Azok a tudományos, empirikus vizsgálatok nem kerültek az elemzésbe, amelyek idegen nyelv tanulását célozták.

2.2. A szisztematikus áttekintésbe emelt vizsgálatok

Az 1. táblázatban foglaltuk össze az általunk elemzett kutatások általános jellemzőit: a kutatások helyszínét, nyelvét és típusát. A vizsgálatok többsége angol anyanyelvű tanulók körében zajlott, de kutatások indultak pl. Törökországban, valamint Észak- és Dél-Európa szerte is. A vizsgálatunk időpontját megelőző két évre vonatkozóan egyetlen kutatást sem találtunk. Ennek egy lehetséges magyarázata az a tény, hogy abban az időszakban inkább áttekintések születtek (vö. 5. táblázat: jórészt 2016-ban megjelent munkák).

1. táblázat
A vizsgált tanulmányok általános, nyelvi és kutatási jellemzése

Év	Szerző(k)	A vizsgálat helye	A vizsgálat nyelve	Kutatás típusa (időtartama)
1984	Shanahan	USA	angol	keresztmetszeti
1986	Shanahan & Lomax			
1996	El-Hindi			fejlesztő kísérlet (6 hét)
2001	Frost	Dánia	dán	longitudinális (2 év)
2003	Goen & Gillotte-Tropp	USA	angol	fejlesztő kísérlet (1 év)
2006	Berninger et al.			longitudinális (5 év)
2007	Parodi	Dél-Amerika	spanyol	keresztmetszeti
2008	Koons	USA	angol	
2009	Yangin	Törökország	török	
2010	Abbott, Berninger & Fayol	USA	angol	longitudinális (5 év)
2011	Boscolo, et al.	Olaszország	olasz	keresztmetszeti
	Mateos et al.	Spanyolország	spanyol	
2012	Graham, Berninger & Abbott	USA	angol	
2013	Genlott & Grönlund	Svédország	svéd	kvázi-experimentális kísérlet (1 tanév)
2014	Ahmed, Wagner & Lopez	USA	angol	longitudinális (4 év)
	Niedo Jones, Abbott & Berninger			longitudinális (5 év)
2015	Del Campo et al.			keresztmetszeti
	Jones & Reutzel	fejlesztő kísérlet (1 év)		
	Keskin	Törökország	török	keresztmetszeti

Forrás: saját szerkesztés.

Jegyzet: A kutatás típusa mellett zárójelben jelentettük meg a vizsgálat időtartamát, ez a keresztmetszeti vizsgálatok esetében nem értelmezhető.

3. A SZÖVEGÉRTÉS ÉS SZÖVEGALKOTÁS KAPCSOLATÁNAK SZISZTEMATIKUS ÁTTEKINTÉSE

3.1. Az áttekintésbe került kutatások elméleti alapjai és céljai

A vizsgált kutatások célkitűzései igen szerteágazóak voltak. Míg a századforduló előtt inkább a szövegértés–szövegalkotás kapcsolatának fennállása jelentette a kérdéses kiindulópontot, később a legtöbb kutató ezt már tényként kezelte, s az összefüggésrendszer jellegét próbálta meghatározni. Az elméleti keretek bázisa a kognitív forradalomból és a konstruktivizmusból eredeztethető, jóllehet az első kutatások még ateoretikusak voltak (vö. Shanahan, 1984). Ezt a megközelítési módot nagyon hamar kiegészítették, majd felváltották a tudományos alapú modellek (Shanahan & Lomax, 1986). A két képesség közötti lehetséges összefüggések:

1. szövegértés előfeltétele a szövegalkotás tanulásának (*'reading-to-writing', RtW*);
2. szövegalkotás előfeltétele a szövegértés tanulásának (*'writing-to-reading', WtR*); illetve
3. kétirányú kapcsolat vagy interaktív modell (*'interactive model'*).

Az interakciós nézet (Fitzgerald & Shanahan, 2000) a kapcsolat fejlődését írja le az ún. kritikus szintjelölő modellel (*'critical marker stage model'*), melynek alapján azonosították a magasabb rendű gondolkodásban szerepet játszó közös szövegértés- és szövegalkotás-komponenseket (Allen et al., 2014). Ezek a szöveggel kapcsolatos emlékezet, a szövegalapú következtetés, az előzetes ismeretekhez való hozzáférés és az ismeretek integrációja. Felismerhetjük, hogy ezek valójában a metakognícióhoz és a reflexióhoz kapcsolódó mentális tevékenységek (vö. Gibson, Kitto & Bruza, 2016).

Az elméleti bázis tekintetében jelentős fejlődést figyelhetünk meg, egyre komplexebb, a képességek kapcsolatában több nyelvi szinttel is foglalkozó elméleti modellek jelentek meg. Az egyik vizsgálatban (Abbott, Berninger & Fayol, 2010) például három olyan modellt elemeztek, melyek alapján tudományos tényekre alapozottan voltak feltételezhetőek különböző kapcsolatok a szövegértés és a szövegalkotás képessége között a szavak, a mondatok és a szöveg szintjén. Ezek a modellek nyújtottak alapot a későbbiekben valamennyi, tudományos pilléreken nyugvó szövegértés–szövegalkotás vizsgálat számára. A kutatások céljait a 2. táblázat foglalja össze.

2. táblázat
A szisztematikus áttekintés vizsgálatának fókuszai

Irodalom	A kutatás célja
Olvasás és írás tevékenységekre vonatkozó vizsgálatok	
Shanahan (1984)	Az írás és az olvasás elsajátítása kapcsolatának feltáró elemzése több bemért mérőeszkőzzel, évfolyamokon és teljesítménycsoportokon átívelően.
Yangin (2009)	Első osztályos tanulócsoport iskolaérettsége, olvasás- és írásteljesítménye közötti kapcsolatok feltárása.
Graham, Berninger & Abbott (2012)	Az írás iránti attitűd feltárása, az olvasási attitűdtől való megkülönböztethetőségének vizsgálata alsó évfolyamokon.
Genlott & Grönlund (2013)	Fejlesztő kísérlet az olvasás-írás tanításában a kognitív és a motoros feladat szétválasztására IKT eszközök beiktatásával.
Jones & Reutzel (2015)	Annak vizsgálata, hogy az írásjelekhez kapcsolódó (<i>code-related</i>) tényezők az óvodai írásktatás nyomán mennyire transzferálhatók az írásjelekhez kapcsolódó olvasáseredményekké.
Szövegértés és szövegalkotás képességekre vonatkozó vizsgálatok	
Shanahan & Lomax (1986)	A szövegértés–szövegalkotás három elméleti modelljének értékelése és összehasonlítása. A modellek szövegértés-dimenziói: szóelemzés, szókincs, mondat- és bekezdésmegértés; az szövegalkotás-dimenziók: helyesírás, szókincs, mondat- és történet szerkezet.
El-Hindi (1996)	Elsőéves főiskolások szövegértésének és szövegalkotásának hatékonyabbá tétele a metakogníció fejlesztésével.
Frost (2001)	1-2. évfolyamos diákok saját indíttatásból leírt szövegei alapján a fonématudatosság vizsgálata, s ez utóbbinak a későbbi szövegértés és helyesírás teljesítményre gyakorolt hatásainak nyomon követése.
Goen & Gillette-Tropp (2003)	Integrált szövegértés–szövegalkotás program kidolgozása a felnőttoktatás számára (funkcionális analfabéták oktatására; <i>basic reading; basic writing</i>).
Berninger et al. (2006)	Longitudinális vizsgálatsorozat a nyelvi képességek összefüggéseinek feltárására: (1) a hallott, a beszélt, az olvasott és a megírt szövegek vizsgálatával; (2) a három írásmódel – kézirás tollal, billentyűzetten és gyorsírás – hatásának vizsgálatával; (3) az álszavak felismerése vizsgálatával.
Parodi (2007)	Az érvelő szövegek megalkotása és megértése közötti kognitív összefüggések vizsgálata.
Koons (2008)	A szövegértés és az alkotott szövegek minősége közötti összefüggések évfolyamszintű vizsgálata.
Abbott, Berninger & Fayol (2010)	A szövegalkotás fejlődésének vizsgálata, valamint a szövegalkotás és a szövegértés fejlődése közötti összefüggések tanulmányozása.
Boscolo et al. (2011)	A fogalmazást előkészítő célú olvasás (<i>reading-to-write</i>) esetében az érdeklődés vizsgálata: hogyan befolyásolja a társadalomtudományi szövegek olvasását, és a szövegalkotást.
Mateos et al. (2011)	Az ismeretelmélettel, a szövegértéssel és a szövegalkotással kapcsolatos nézetek feltárása pszichológia szakosok körében.
Ahmed, Wagner & Lopez (2014)	Egyirányú és kétirányú összefüggések vizsgálata a szövegértés és a szövegalkotás között.
Niedo Jones, Abbott & Berninger (2014)	Annak vizsgálata, milyen változók jósolják be a szövegértési és a szövegalkotási teljesítményt tipikusan fejlődő 2. és 5. évfolyamosok esetében.
Del Campo et al. (2015)	A fonológiai feldolgozás és a szövegértés–szövegalkotás közötti összefüggések tanulmányozása 4. és 6. évfolyamon.
Keskin (2015)	A szövegalkotással kapcsolatos motiváció szerepének feltárása a tanuló szövegértési teljesítményében.

Forrás: saját szerkesztés.

A fejlesztő kísérletekkel gyakran a szövegértés–szövegalkotás kapcsolatát egy másik készséggel vagy képességgel összefüggésben írták le. Szakirodalmi feltárásunk szerint egészen korai az első ilyen kísérlet, 1996-ban a metakogníció fejlesztésével várták a szövegértési és a szövegalkotási teljesítményekben bekövetkező változást (El-Hindi, 1996). De hasonló példát találunk a keresztmetszeti kutatások között is, amikor a fonológiai feldolgozással összefüggésben elemezték a szövegértés–szövegalkotás kapcsolatát (Del Campo et al., 2015).

Idővel az affektív dimenzió vált hangsúlyossá a vizsgálatokban (vö. Keskin, 2015). Az első ilyen vizsgálatban a szövegértés–szövegalkotás iránti érdeklődést és motivációt, ezek kapcsolatát és hatásukat tanulmányozták (Boscolo et al., 2011). A kutatások eredményei egymásra épülnek, mindig újabb fókuszot helyezve a képességek kapcsolatára.

3.2. Az áttekintésbe emelt kutatások módszertana

A vizsgálati módszereket tekintve is jelentős változatosság tapasztalható az áttekintett kutatásokban. Többnyire – főként longitudinális adatgyűjtés esetén – kora gyermekkori vizsgálatokról van szó, hiszen ezek a követéses vizsgálatok alkalmasabbak a fejlődési összefüggések pontosabb megállapítására. A mintában szereplő tanulók életkorát tekintve többnyire az alapfokú oktatás kezdetének vizsgálata jellemző. Fellelhető ugyan olyan mérés is (Abbott, Berninger & Fayol, 2010), amely ennél szélesebb életkori tartományra terjedt ki. Ebben az oktatás kezdetétől egészen hetedik évfolyamig gyűjtöttek adatokat. Az egyetemista korosztály esetén leggyakoribbak a fejlesztő kísérletek, nem példátlan ugyanakkor a nyolcadik évfolyamon, sőt akár az első osztályos gyermekek körében végzett fejlesztés sem. Mindegyik kísérlet esetében (El-Hindi, 1996; Goen & Gillotte-Tropp, 2003; Genlott & Grönlund, 2013; Jones & Reutzel, 2015) lényeges fejlesztő hatásról számoltak be. A keresztmetszeti vizsgálatok pedig a közoktatást átívelően változatos életkori csoportokat hasonlítottak össze.

Az alkalmazott mérőeszközökben egyre nagyobb egységességet tapasztalhatunk. Ennek oka vélhetően az Egyesült Államokra vonatkozó vizsgálatok felülreprezentáltsága a mintánkban, egy nagyobb kutatócsoport együttműködése nyomán (vö. Berninger et al., 2006; Abbott, Berninger & Fayol, 2010; Graham, Berninger & Abbott, 2012; Niedo Jones, Abbott & Berninger, 2014; Del Campo et al., 2015). A résztvevők száma alapján az egészen kis elemszám (pl. 43 fő – El-Hindi, 1996) éppúgy megfigyelhető, mint a nagymintás vizsgálat (pl. 521 fő – Koons, 2008). Az alacsony elemszám relatív népszerűségét magyarázhatják például a fogalmazás-vizsgálatok mérési nehézségei (összefoglalja pl. Molnár, 2000).

A kutatások módszertani összevetése és az adatelemzési eljárások összegzése a 3. táblázatban látható. Ezek az idő előrehaladtával egyre bonyolultabbá váltak: a konstans, pillanatnyi fázist megragadó korreláció-elemzéseket (pl. Shanahan, 1984) az összetettebb, az összefüggések változásának leírására alkalmas modellek (pl. látens változó modell, *'latent change score model'* – Ahmed, Wagner & Lopez, 2014) vál-

tották fel. A célok és a módszerek alaposabb összevetésekor megfigyelhető, hogy az egyes kutatások a szövegalkotás és a szövegértés más-más komponensével, különböző változókkal dolgoznak. Mindez az összehasonlíthatóságukat, s az eredményeik értelmezését nehezíti.

3. táblázat

A vizsgált korcsoportok, mérőeszközök és adatelemzési eljárások áttekintése

Irodalom	Minta	Adatelemzés
Shanahan (1984)	$N_1=256$ (2. évf.), $N_2=251$ (5. évf.)	korrelációelemzés
Shanahan & Lomax (1986)	$N_1=256$ (2. évf.), $N_2=251$ (5. évf.)	SEM
El-Hindi (1996)	$N=43$ (elsőéves főiskolások)	t-próba
Frost (2001)	$N=44$ (óvoda), részminták: $N_1=23$ (alacsony teljesítményűek), $N_2=21$ (magas teljesítményűek)	regresszióelemzés
Goen & Gillotte-Tropp (2003)	Kísérleti csoport: $N_1=169$, $N_2=136$; Kontrollcsoport: $N_1=246$, $N_2=204$ (egyetemisták)	t-próba
Berninger et al. (2006)	1. kohorsz: $N_1=128$ (1. évf), $N_2=122$ (3. évf.); 2. kohorsz: $N_1=113$ (3. évf.), $N_2=106$ (5. évf.)	korrelációelemzés, regresszióelemzés, ANOVA
Parodi (2007)	$N=439$ (8. évf.)	korrelációelemzés
Koons (2008)	$N=521$ (4., 6., 8., 10. és 12. évf.)	Rasch-modell, korrelációelemzés, SEM, megerősítő faktorelemzés
Yangin (2009)	$N=77$ (1. évf.)	regresszió-analízis
Abbott, Berninger & Fayol (2010)	1. kohorsz: $N_1=128$ (1. évf.), $N_2=124$ (2. évf.), $N_3=122$ (3. évf.), $N_4=119$ (4. évf.), $N_5=114$ (5. évf.); 2. kohorsz: $N_1=113$ (3. évf.), $N_2=110$ (4. évf.), $N_3=106$ (5. évf.), $N_4=106$ (6. évf.), $N_5=99$ (7. évf.)	regresszióelemzés, longitudinális SEM, korrelációelemzés
Boscolo et al. (2011)	$N=247$ (11. és 12. évf.)	ANOVA
Mateos et al. (2011)	$N=118$ (negyedéves pszichológia szakosok), ebből az szövegalkotás-feladatot 76 diák töltötte ki, a nők felülreprezentáltak	korrelációelemzés, regresszióelemzés

Graham, Berninger & Abbott (2012)	$N_1=128$ (1. évf.); $N_2=113$ (3. évf.)	faktoranalízis, regresszióanalízis
Genlott & Grönlund. (2013)	Kísérleti csoport: $N=41$ (1. évf.); Kontrollcsoport: $N=46$ (1. évf.)	leíró statisztika
Ahmed, Wagner & Lopez (2014)	$N_1=316$ (1. évf.), $N_2=270$ (2. évf.), $N_3=260$ (3. évf.), $N_4=219$ (4. évf.)	strukturális egyenletek modellje, korrelációelemzés
Niedo Jones, Abbott & Berninger (2014)	$N_1=128$ (2. évf.), $N_2=114$ (5. évf.)	korrelációelemzés, regresszióelemzés
Del Campo et al. (2015)	$N_1=119$ (4. évf.); $N_2=105$ (6. évf.)	többszörös indikátor többszörös okok (MIMIC) elemzés
Jones & Reutzel (2015)	$N_1=38$ (fogalmazás-műhely [<i>writing workshop</i>]); $N_2=36$ (szövegalkotás [<i>interactive writing</i>]); $N_3=38$ (kontroll csoport)	regresszióelemzés, hatásméret-számítás
Keskin (2015)	$N=156$ (4. évf.)	regresszióelemzés

Forrás: saját szerkesztés.

Jegyzet: évf.=évfolyam

3.3. Az áttekintett kutatások eredményei

A vizsgálatok egyértelmű összhangban igazolják a kapcsolatot a szövegértés és a szövegalkotás között immár több, mint harminc éve. Abban azonban kevésbé egybehangzóak az eredmények, hogy ez a kapcsolat miként jellemezhető.

A kétirányú, interaktív kapcsolatot explicit módon ugyanannyi esetben erősítették meg, mint ahány vizsgálatban az egyirányú kapcsolatot (RtW modell). Összefüggést állapítottak meg a metakognícióval, a fonématudatossággal, valamint rávilágítottak az iskolaérettség és a beszédértés előrejelző szerepére. Más eredmények szerint a szövegértés és a szövegalkotás iránti attitűdök összekapcsoltak. A 4. táblázat a szövegértés és a szövegalkotás között feltárt kapcsolatokat szemlélteti.

4. táblázat

Az áttekintett vizsgálatok eredményei

Irodalom	Kapcsolat jellege	Közös elem
Shanahan (1984)	interaktív modell	
Shanahan & Lomax (1986)	interaktív modell	
El-Hindi (1996)		szövegértés–szövegalkotás: metakognitív tudatosság

Frost (2001)		olvasás – helyesírás: fonématurdatosság
Goen & Gilotte-Tropp (2003)	interaktív modell	
Berninger et al. (2006)	komplex: nyelvi szintek és modalitások között	
Parodi (2007)	korreláció	
Koons (2008)		szövegértés – fogalmazás minősége
Yangin (2009)		olvasás – írás: iskolaérettség befolyásoló
Abbott, Berninger & Fayol (2010)	nyelvi szinten belül és nyelvi szintek között	
Boscolo et al. (2011)	RtW modell	
Mateos et al. (2011)	attitűdök kapcsolata	
Graham, Berninger & Abbott (2012)	Nincs, az attitűdök külön konstruktumok	
Genlott & Grönlund (2013)	WtR modell	
Ahmed, Wagner & Lopez (2014)	RtW modell	
Niedo Jones, Abbott & Berninger (2014)		beszédértés kapcsolata az olvasás- és fogalmazás- teljesítménnyel
Del Campo et al. (2015)		fonématurdatosság hatása az írásbeli kommunikációban
Jones & Reutzel (2015)	WtR modell	
Keskin (2015)		fogalmazási attitűd hatása a szövegértésre

Forrás: saját szerkesztés.

4. KITEKINTÉS: EREDMÉNYEINK ÖSSZEVETÉSE MÁS NEMZETKÖZI ÖSSZEGZÉSEKKEL

A szisztematikus áttekintésből kimaradtak azok az ugyancsak nemzetközi munkák, melyek a szövegértés–szövegalkotás kapcsolatának mindeddig felhalmozott eredményeit foglalták össze, a jelen tanulmánytól eltérő fókusszal. Mivel ezek egymástól jelentősen eltérő kutatási célokat tűztek ki, ezért a főbb következtetéseiket szisztematikus áttekintésünk fényében, de már gyakorlati megfontolásokat említve mutatjuk be.

A vizsgálat során a szelekciós szempontjaink alapján négy olyan nemzetközi publikáció (szisztematikus áttekintés vagy metaanalízis) volt azonosítható, melyek a szövegértés–szövegalkotás kapcsolatát, vagy e kapcsolatnak egy-egy szegmensét vizsgálták. Mindegyik az angol anyanyelvi neveléshez köthető, s a vizsgálatunkat megelőző öt évben közzétett összegző munka. Legfontosabb adataikat az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat

A szövegértés–szövegalkotás kapcsolatára vonatkozó összegző nemzetközi publikációk

Publikáció	A kutatás célja	Áttekintett publikációk száma	Áttekintett minta	Időszak	Típus
Hebert, Simpson & Graham (2013)	A szövegalkotási tevékenységek fejlesztő hatásának összevetése a szövegértéssel.	27	1. - 12. évf.	1979-2006	MA
Grabe & Zhang (2016)	A szövegértés, szövegalkotás és a tanulás kapcsolatának feltárása.	42*	2. évf.- egyetem	1963-2013	SZÁ
Kent & Wanzek (2016)	A kézírás, a helyesírás, a szövegértés, a szóbeliség és az írott szöveg minősége közötti kapcsolatok vizsgálata a fejlődés során.	43	óvoda - 10. évf.	1988-2013	MA
Silva & Martins-Reis (2016)	A morfológiai tudatosság, az írás-olvasás, a szövegértés és a helyesírás kapcsolatának tanulmányozása.	10	óvoda - 10. évf.	2011-2014	SZÁ

Forrás: saját szerkesztés.

Jegyzet: SZÁ=szisztematikus áttekintés, MA=metaanalízis, évf.=évfolyam.

**A mintában szerepel idegen nyelv tanulására vonatkozó kutatás is. A kizárólag anyanyelvi vonatkozású vizsgálatok száma 18.*

A szövegértés–szövegalkotás kapcsolatára vonatkozó kutatási kérdések különfélék. Az egyik vizsgálat (Hebert, Simpson & Graham, 2013) huszonhét év kutatását összegző eredményei szerint az írástevékenység, a fogalmazás hatékonyan fejleszti a szövegértést. Négy csoportba sorolták az írásbeli feladatokat, és ezek egymáshoz viszonyított hatását vizsgálták a szövegértésre. A hosszú kifejtést kívánó írásbeli feladatok (*extended writing*) által történő fejlesztés eredményesebben gazdagította a szövegértést, mint az egyszerű, rövid válaszos nyílt végű kérdések megválaszolásával történő írásbeli fogalmazásfejlesztés.

A szövegértési és a szövegalkotási képesség közötti kétirányú kapcsolat igazolódott harmincöt év irodalmának vizsgálatával (Grabe & Zhang, 2016). Ebben kiemelik továbbá a tudományos célú szövegalkotás (*academic writing*) és szövegértés (*academic reading*) egymást támogató voltát. Fontos pedagógiai relevanciájú feladatként fogalmazzák meg a képességek direkt és összekapcsolt fejlesztését (vö. továbbá Pintér & Molnár, 2017). Pontosan ez a szemlélet jelent meg hazánkban az ún. Olvasás és írás a kritikai gondolkodásért (*Reading and Writing for Critical Thinking*) projektben, ahol pedagógiai tartalmú tudományos szövegekkel valósult meg a reflexió fázisa, amely összekapcsolta a szövegértés és a szövegalkotás folyamatát (Bárdossy et al., 2002).

A fejlődési kapcsolatok vizsgálatának (Kent & Wanzek, 2016) eredménye szerint a szövegalkotási és a szövegértési képesség komponenseinek fejlettsége függ a megfogalmazott szöveg minőségi és mennyiségi jellemzőitől. Munkájuk fontos része a „közvetítő” és a „fékező” hatások elemzése, vagyis hogy például a korral, az évfolyammal lefékeződik-e a képességek közötti transzkripció hatás. A közvetítőhatás-elemzések (*moderator analyses*) alapján csupán a fogalmazás és az olvasás folyamatának kapcsolata volt szignifikáns az elemi oktatás alatt. A szövegértés és a szövegalkotás több esetben igazolt kapcsolata ellenére fejlődésük nem feltétlenül tekinthető paralelnak. Ez az eredmény azt jelzi, hogy a szövegértés és a szövegalkotás közös komponensei mellett a fejlődésüket olyan komponensek is nagymértékben befolyásolják, amelyek csak az egyik vagy csak a másik képességre vonatkoznak.

Más aspektusból, a szövegértés és a szövegalkotás közös komponensei közül a morfológiai tudatosság kutatásaival (Silva & Martins-Reis, 2016) igazolást nyert, hogy a magasabb fokú morfológiai tudatossággal rendelkező tanulók jobb szövegértési és szövegalkotási teljesítményt nyújtanak valamennyi évfolyamon. A szövegértés és a szövegalkotás közös komponenseinek (így például a reflexiónak – Fitzgerald & Shanahan, 2000; Marjokorpi, 2023) célzott fejlesztésével tehát mindkét képesség együttes gyarapítása érhető el.

A szövegértés és a szövegalkotás kapcsolatára a korábbi nemzetközi kutatások – jelen szisztematikus áttekintéssel összhangban – két fő kutatási irányt jelöltek ki: (1) a képességek közötti fejlődési kapcsolatok azonosítását, valamint (2) a képességek közös komponenseinek vizsgálatát. Ezek a kutatási irányok tehát nemzetközi szinten már ismertek, a magyar nyelvterületen pedig újabb lehetőségeket kínálnak. A szövegértés és a szövegalkotás közös komponenseinek vizsgálataiból pedig kiderült, hogy

azonosíthatók olyan képességek vagy gondolkodási műveletek (pl. reflexió, reflektív gondolkodás), amelyek új megközelítést jelenthetnek az anyanyelvi nevelő- és oktatómunka gyakorlatában.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A szövegértés–szövegalkotás kapcsolatára vonatkozó kutatások külföldön árnyaltabbak és bőségebbek, hazánkban azonban szerényebb a számuk. Szisztematikus áttekintésünk e két nyelvi képesség kapcsolatára vonatkozó vizsgálatokat mutatta be, hangsúlyozva a két képesség közötti kapcsolatot, s különös figyelmet fordítva a közös elemként megjelenő reflexióra.

A nemzetközi kutatásban a kognitív forradalmat követően, a hatvanas-hetvenes évekre datálhatók az első pedagógiai munkák, melyek a szövegalkotás és a szövegértés kapcsolatának vizsgálatára vonatkoztak (vö. pl. Grabe, 2016). A felhalmozódott irodalomból előre meghatározott szempontok szerint végül tizenkilenc empirikus, kvantitatív módszertanú pedagógiai kutatást elemeztünk. Habár a vizsgálati célok és módszerek a vizsgált kutatásokban eltérőek voltak, egységes eredmények körvonalazódtak: a szövegértés–szövegalkotás relációi igazolódtak, a képességek kettős fejlesztése pedig a közös komponensek (pl. reflexió) elősegítésével a legeredményesebbek. Az utóbbi évek nemzetközi metaelemzése és szisztematikus áttekintései ugyanezt támasztották alá. A szövegértés–szövegalkotás viszonyáról tehát az alábbiak összegezhetők:

1. Olyan képességek, amelyek egymással kapcsolatban állnak.
2. Feltételezhető a kétirányú kapcsolat.
3. A képességstruktúrák kapcsolatrendszere mindegyik nyelvi szinten értelmezhető.
4. Feltételezhető, hogy a szövegértés fejleszthető a szövegalkotás fejlesztésével és fordítva.
5. Mind a szövegértés, mind pedig a szövegalkotás befolyásolható a közös komponensek (pl. reflexió) révén.

A fejlesztőprogramok és fejlődésvizsgálatok összehasonlításai egybehangzóan a szövegértés–szövegalkotás integrációját nyomatékosítják, ezzel pedig a pedagógiai gyakorlat és diskurzus számára jeleznek további lépéseket. Lehetséges kutatási irányt jelent a szövegértés és a szövegalkotás közös komponenseinek feltárása, így például a reflexió újradefiniálása és tágabb értelmezése.

Kapcsolattartó szerző:

Kiss-Kovács Renáta

Gál Ferenc Egyetem

Pedagógiai Kar

5540 Szarvas

Szabadság út 4.

kiss.kovacs.renata@gfe.hu

Corresponding author:

Renáta Kiss-Kovács

Faculty of Pedagogy

Gál Ferenc University

Szabadság str. 4.

5540 Szarvas, Hungary

kiss.kovacs.renata@gfe.hu

Hivatkozás: Kiss-Kovács, R. (2023). A szövegértés és a szövegalkotás kapcsolata, *Deliberationes*, 16(2), 69–89.

IRODALOMJEGYZÉK

- Abbott, R. D., Berninger, V. W. & Fayol, M. (2010). Longitudinal Relationships of Levels of Language in Writing and Between Writing and Reading in Grades 1 to 7. *Journal of Educational Psychology*, 102(2) 281–298. <https://doi.org/10.1037/a0019318>
- Ahmed, Y., Wagner, R. K. & Lopez, D. (2014). Developmental Relations between Reading and Writing at the Word, Sentence and Text Levels: A Latent Change Score Analysis. *Journal of Educational Psychology*, 106(2) 419–434. <https://doi.org/10.1037/a0035692>
- Allen, L. K., Snow, E. L., Crossley, S. A., Jackson, G. T. & McNamara, D. S. (2014). Reading comprehension components and their relation to writing. *L'année psychologique/Topics in Cognitive Psychology*, 114(4) 663–691. <https://doi.org/10.4074/S0003503314004047>
- Bárdossy, I., Dudás, M., Pethőné, N. Cs. & Priskinné, R. E. (2002). A kritikai gondolkodás fejlesztése. Az interaktív és reflektív tanulás lehetőségei. Tanulási segédlet pedagógusok és pedagógusjelöltek számára a saját élményű tanuláshoz. Pécsi Tudományegyetem.
- Berninger, V. W., Abbott, R. D., Jones, J., Wolf, B. J., Gould, L., Anderson-Youngstrom, M., Shimada, S. & Apel, K. (2006). Early Development of Language by Hand: Composing, Reading, Listening, and Speaking Connections; Three Letter-Writing Modes; and Fast Mapping in Spelling. *Developmental Neuropsychology*, 29(1) 61–92. https://doi.org/10.1207/s15326942dn2901_5
- Boscolo, P., Ariasi, N., Del Favero, L. & Ballarin, C. (2011). Interest in an Expository Text: How Does It Flow from Reading to Writing? *Learning and Instruction*, 21(3)467–480. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2010.07.009>
- Cao, F. & Perfetti, C. A. (2016). Neural Signatures of the Reading-Writing Connection: Greater Involvement of Writing in Chinese Reading than English Reading. *PLoS ONE*, 11(12) 1–23. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0168414>
- Csépe, V. (2006). *Az olvasó agy*. Akadémiai Kiadó.

- D. Molnár, É. & Molnár, E. K. (2013). A szövegalkotás és a szövegértés összefüggései egy 9. évfolyamos mintán. Előadás: XI. Pedagógiai Értékelési Konferencia. Szeged, 2013. 04. 11-13.
- Del Campo, R., Buchanan, W. R., Abbott, R. D., & Berninger, V. W. (2015). Levels of Phonology Related to Reading and Writing in Middle Childhood. *Reading and Writing*, 28(2) 183–198. <https://doi.org/10.1007/s11145-014-9520-5>
- El-Hindi, A. E. (1996). Enhancing Metacognitive Awareness of College Learners. *Reading Horizons*, 36(3) 214–244. https://scholarworks.wmich.edu/reading_horizons/vol36/iss3/2
- Fitzgerald, J. & Shanahan, T. (2000). Reading and Writing Relations and Their Development. *Educational Psychologist*, 35(1) 39–50. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3501_5
- Filippetti, V. A. & Richaud, M. C. (2015). Do Executive Functions Predict Written Composition? Effects beyond Age, Verbal Intelligence and Reading Comprehension. *Acta Neuropsychologica*, 13(4) 331–349. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198863564.003.0006>
- Flower, L. (1988). The Construction of Purpose in Writing and Reading. *College English*, 50(5) 528–550. <https://doi.org/10.2307/377490>
- Forgács, A. & Szabóné, F. A. (2000). Az anyanyelvi képességek mérése a 9. osztály kezdetén. *Budapesti Nevelő*, 36(1) 62–70.
- Frost, J. (2001). Phonemic Awareness, Spontaneous Writing, and Reading and Spelling Development from a Preventive Perspective. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 14(5–6) 487–513. <https://doi.org/10.1023/A:1011143002068>
- Genlott, A. A. & Grönlund, Å. (2013). Improving literacy skills through learning reading by writing: The iWTR method presented and tested. *Computers & Education*, 67. 98–104. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.03.007>
- Gibson, A., Kitto, K. & Bruza, P. (2016). Towards the Discovery of Learner Metacognition from Reflective Writing. *Journal of Learning Analytics*, 3(2) 22–36. <https://doi.org/10.18608/jla.2016.32.3>
- Glasser, J. E. (1990). The Reading-Writing-Reading Connection: An Approach to Poetry. *English Journal*, 79(7) 22–26. <https://doi.org/10.2307/818711>
- Goen, S. & Gillotte-Tropp, H. (2003). Integrating Reading and Writing: A Response to the Basic Writing „Crisis”. *Journal of Basic Writing*, 22(2) 90–113. <https://www.jstor.org/stable/43443776>
- Grabe, W. & Zhang, C. (2016). Reading-Writing Relationships in First and Second Language Academic Literacy Development. *Language Teaching*, 49(3) 339–355. <https://doi.org/10.1017/S0261444816000082>
- Graham, S., Berninger, V. & Abbott, R. (2012). Are Attitudes toward Writing and Reading Separable Constructs? A Study with Primary Grade Children. *Reading & Writing Quarterly*, 28(1) 51–69. <https://doi.org/10.1080/10573569.2012.632732>

- Hayes, S. M. & Williams, J. L. (2016). ACLT 052: Academic Literacy--An Integrated, Accelerated Model for Developmental Reading and Writing. *NADE Digest*, 9(1) 13–22. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1097459.pdf>
- Hebert, M., Simpson, A. & Graham, S. (2013). Comparing Effects of Different Writing Activities on Reading Comprehension: A Meta-Analysis. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 26(1) 111–138. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11145-012-9386-3>
- Horváth, Zs. (2008). Írni jó! A szövegalkotás fejlesztése. In Zs. Bánkuti & J. Lukács (Eds.), *Tanulmányok az érettségiről: Hatásvizsgálat, tantárgyi vizsgák értékelése, feladatfejlesztés*. (pp. 323–351). OFI. <https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/ofipast/2009/05/323-351.pdf>
- Jones, C. D. & Reutzel, D. R. (2015). Write to Read: Investigating the Reading-Writing Relationship of Code-Level Early Literacy Skills. *Reading & Writing Quarterly*, 31(4) 297–315. <https://doi.org/10.1080/10573569.2013.850461>
- Kádárné, F. J. (1990). *Hogyan írnak a tizenévesek? – Az IEA-fogalmazásvizsgálat Magyarországon*. Akadémiai Kiadó.
- Kent, S. C. & Wanzenek, J. (2016). The Relationship between Component Skills and Writing Quality and Production across Developmental Levels: A Meta-Analysis of the Last 25 Years. *Review of Educational Research*, 86(2) 570–601. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED579887.pdf>
- Keskin, H. K. (2015). The Relationships between Dimensions of Writing Motivation and Reading Comprehension. *Educational Research and Reviews*, 10(7) 856–860. <https://doi.org/10.5897/ERR2015.2131>
- Kim, Y.-S. G., Park, C. H. & Wagner, R. K. (2014). Is Oral/Text Reading Fluency a “Bridge” to Reading Comprehension? *Reading and Writing*, 27(1) 79–99. <https://doi.org/10.1007/s11145-013-9434-7>
- Koons, H. H. (2008). *The Reading-Writing Connection: An Investigation of The Relationship Between Reading Ability and Writing Quality Across Multiple Grades and Three Writing Discourse Modes*. PhD-disszertáció. Kézirat Doctoral School of Education, University of North Carolina. Online 2017.04.19-i megtekintés, <http://gradworks.umi.com/33/04/3304287.html>
- Lee, J. & Schallert, D. L. (2016). Exploring the Reading-Writing Connection: A Yearlong Classroom-Based Experimental Study of Middle School Students Developing Literacy in a New Language. *Reading Research Quarterly*, 51(2) 143–164. <https://doi.org/10.1002/rrq.132>
- Marjokorpi, J. (2023). The relationship between grammatical understanding and writing skills in Finnish secondary L1 education. *Reading and Writing*, 36, 2605–2625. <https://doi.org/10.1007/s11145-022-10405-z>

- Mateos, M., Cuevas, I., Martin, E., Martin, A., Echeita, G. & Luna, M. (2011). Reading to Write an Argumentation: The Role of Epistemological, Reading and Writing Beliefs. *Journal of Research in Reading*, 34(3) 281–297. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2010.01437.x>
- Molnár, E. K. (2000). A fogalmazási képesség fejlődésének mérése. *Iskolakultúra*, 10(8) 49–59. <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/19315/19105>
- Molnár, E. K. (2012). Szövegértési és szövegalkotási teljesítmények összefüggései egy fejlesztőprogram eredményességében. In A. Benedek, P. Tóth & A. Venovatti (Eds.), *A munka és a nevelés világa a tudományban: XII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Program és összefoglalók.* (p. 74). MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság.
- Molnár, E. K. & Nagy Zs. (2012). Anyanyelvi tudásszintmérések és képességvizsgálatok. In B. Csapó (Ed.): *Mérlegen a magyar iskola.* (pp. 191–240). Tankönyvkiadó. <https://mek.oszk.hu/12300/12314/12314.pdf>
- Nagy, J. (2002). *XXI. század és nevelés.* Osiris Kiadó.
- Niedo Jones, J., Abbott, R. D. & Berninger, V. W. (2014). Predicting Levels of Reading and Writing Achievement in Typically Developing, English-Speaking 2(nd) and 5(th) Graders. *Learning Individual Differences*, 32. 54–68. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2014.03.013>
- Parodi, G. (2007). Reading-Writing Connections: Discourse-Oriented Research. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 20(3) 225–250. <https://doi.org/10.1007/s11145-006-9029-7>
- Pintér, H. & Molnár, P. (2017). A forrásokra építő tanuláscélú írás. A forrásalapú írás. *Magyar Pedagógia*, 117(1) 29–48. <https://doi.org/10.17670/MPed.2017.1.29>
- Plakans, L. (2008). Comparing composing processes in writing-only and reading-to-write test tasks. *Assessing Writing*, 13. 111–129. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2008.07.001>
- Pléh, Cs. (1998): *A mondatmegértés a magyar nyelvben.* Osiris Kiadó.
- Pusztai, K. (2008). *A szövegértés-szövegalkotás mint a kompetenciafejlesztés eszköze.* Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Programja.
- Shanahan, T. (1984). Nature of the reading-writing relation: An exploratory multivariate analysis. *Journal of Educational Psychology*, 76. 466–477. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.76.3.466>
- Shanahan, T. & Lomax, R. (1986). An analysis and comparison of theoretical models of the reading-writing relationship. *Journal of Educational Psychology*, 78. 116–123. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.78.2.116>
- Silva, A. A. & Martins-Reis, V. O. (2016). The influence of morphological awareness on reading and writing: a systematic review. *Codas*, 29(1) <https://doi.org/10.1590/2317-1782/20172016032>
- Szivák, J. (2014). *Reflektív elméletek, reflektív gyakorlatok. A pedagógusképzés megújítása: Alapozó tanulmányok.* ELTE Eötvös Kiadó.

- Takala, M. (2013). Teaching Reading through Writing. *Support for Learning*, 28(1) 17–23.
- Veszelszki, Á. (2017). *Netnyelvészet: Bevezetés az internet nyelvhasználatába*. L'Harmattan Kiadó.
- Yangin, B. (2009). The Relationship between Readiness and Reading and Writing Performances. *Hacettepe University Journal of Education*, 36. 316–326.

A GYERMEKJOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSE A GYÁMCHATÓSÁGI ELJÁRÁSOKBAN

Krizsán Anett

Gál Ferenc Egyetem, Egészség- és Szociális Tudományi Kar

Absztrakt

A gyermekjogok mindennapi életben történő érvényesülése napjainkban követendő szempont mind az oktatás, mind a peres - és hatósági eljárásokban, a gyermekekkel foglalkozó szakemberek, a szülők és a család számára egyaránt.

A Gyermekjogi Egyezmény elfogadását követően gyorsult fel az a szemléletbeli változás, amely a gyermekeket értéknek, jogokkal rendelkező alannak tekinti.

Az alábbi cikk a gyermekjogok fejlődését, napjainkban betöltött jelentőségét, és néhány gyakorlati példán keresztül a hazai jogalkotói - és jogalkalmazói gyakorlatot vizsgálja különös figyelemmel a gyámhatósági, ezen belül a gyermekvédelmi eljárásokban.

A gyermekvédelmi eljárásokban folyamatos, minden ügyben megjelenő dilemma, hogy döntésünkkel milyen mértékben tudjuk biztosítani a gyermekjogok érvényesülését úgy, hogy közben más gyermekjogokat biztosan korlátoznunk kell.

A legjelentősebb és legsúlyosabb gyermekvédelmi intézkedés a gyermek családból történő kiemelése, amely épp a gyermek mindenekfelett álló érdekének elvét követő döntés, de ezzel számos egyéb jogát korlátozzuk, így a gyámhatóságnak az a nem könnyű feladat jut, hogy olyan döntést hozzon, mellyel az egyensúly közelébe kerülhetnek a gyermekvédelmi intézkedéssel érintett jogok.

Csak az elmúlt egy évben három olyan jogszabály lépett hatályba, mely kifejezetten a gyermek véleménynyilvánításhoz való jogát hivatott érvényre juttatni.

Ezzel a jogalkotási folyamattal a hazai jogalkotás megfelel a Gyermekjogi Egyezmény követelményének, és itt külön kiemelést érdemel a gyermek jogellenes elvitel-

vel összefüggő uniós rendelet, a Brüsszel II.b. Rendelet, melynek egyik leglényegesebb eleme a gyermek véleménynyilvánításhoz való jogának biztosítása.

A témában a Magyar Jogász Egylet 2023. 06. 15-17. között megrendezett Jogászgyűlésén tartott egy rendkívül tartalmas előadást Wopera Zsuzsa egyetemi tanár, melyről néhány gondolatot a cikk is megemlíti.

Kulcsszavak: gyermekjogok, gyámhatóság, gyermekvédelem

CHILDRENS RIGHT SUCCESSION IN THE COURT OF GUARDIANS PROCEEDING

Anett Krizsán

Gál Ferenc University, Faculty of Health and Social Sciences

Abstract

The childrens right succession is an important exemplar to follow in the everyday life, also in the education, lawsuit case and in the family.

After The Childrens Right Commission, the view points regarding that has speeded up, which has treated the childrens as valuable subjects, who has rights.

The next report is pointing out the development and importance of childrens right, also give an exemplar in action of the national legislator and dispenser of justice.

There is a constant quandary regarding the childrens rights protection, how the law can protect all the rights while it controls.

The most serious and important children protection action is to take the child out of the family, which is the following decision for the interest of the child, in the same time it restricts some other childrens rights.

The court of guardians does not have an easy job as all the decisions need to balance with all the laws.

Just in the passed year, three laws became alive, which enforces especially the childrens expression of opinion.

The national legislation suits the Childrens Rights Commission Requirement with this legislation process, the union connected regulation of the unlawful child take out deserves a special highlight here again.

Brüssel IIb. Regulation, most important part of this regulation is the protection of the law for the expression of an opinion. Prof. Zsuzsa Wopera has held a conference in between the 2023. 06. 15.-17. regarding the topic mentioned above and the following report contains some of the thoughts.

Keywords: children's right, Court of guardians, children protection

BEVEZETŐ GONDOLATOK, A TÉMAVÁLASZTÁS AKTUALITÁSA

*„Íme a gyermek örökség az Úrtól, a méh gyümölcse jutalom.”
(Zsoltárok 127.)*

A gyermek értékét, az életben betöltött szerepét ezzel az egy mondattal tökéletesen kifejezi a Szentírás, az évszázados tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a társadalmak értékrendje nem minden esetben tükrözte vissza ezt a gondolatot. A gyermek társadalomban, családban betöltött szerepe rendszerszintű változást előidéző átalakuláson ment keresztül, és míg az ókorban az atyai hatalom volt az egyedüli mérce, addig napjainkban a szülői szerep már csak nem jogot, hanem kötelezettséget jelent és felelősséget teremt a társadalom számára. A gyermekjogok története az emberi jogok történetének részévé vált, és az emberi jogok nagy, XX. században bekövetkezett robbanása után indult el egy gyors és erőteljes fejlődés útján, melynek jelenlegi szakaszában is egy gyorsan változó, folyamatosan bővülő, konkretizálódó rendszerről beszélünk.

Ennek a cikknek a feladata a gyermekjogok gyermekvédelmi és polgári peres eljárásokban történő érvényesülésének vizsgálata, a jogok érvényesítése során alkalmazandó és változó szempontok megjelenése, hiszen ahogy azt majd láthatjuk, ezen jogoknak előre meghatározott értéke és súlya egymás viszonylatában nincs, azokat mindig együttesen, egymás mellett kell értelmezni és érvényesíteni úgy, hogy összességében a gyermek legjobb érdeke érvényesüljön. A gyermek érdekének meghatározása nem könnyű feladat, pontos definíció, egységes követelményrendszer nem áll rendelkezésre. (Visontai-Szabó, K., Benyusz, M. 2022)

A GYERMEKJOGOK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

Ebben a fejezetben kitekintést teszünk a gyermekjogok alapjául szolgáló nemzetközi dokumentumokra és a terület hazai szabályozására. Kitérünk továbbá az elmúlt néhány jelentős jogszabályi változásaira: a váltott gondoskodás és a gyermek véleménynyilvánításhoz való jogának gyakorlati megvalósulására is.

Az első olyan nemzetközi dokumentum, amely tételesen rögzítette a gyermekek jogait, és amely kijelenti, hogy a gyermekek önálló jogokkal rendelkeznek, és különleges védelemre van szükségük, az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által 1989. november 20-án elfogadott Gyermekjogi Egyezmény volt. A dokumentum polgári és politikai jogokra, gazdasági, szociális és kulturális jogokra, a családban és a társadalomban gyermekeket megillető speciális igények kielégítéséhez való jogokra, a gyermekvédelemhez kapcsolódó jogokra, illetve a rendkívüli helyzetben gyermekeket megillető gyermekvédelmi jogokra bontja a gyermekjogokat.

Az Egyezmény egy ún. „3P” modellben foglalja össze a követelményeket, melyeket minden részes tagállamnak teljesíteni kell: 1. Gondoskodás (Provision) 2. Védelem

(Protection) 3. Részvétel (Participation).¹ A Gyermekjogi Egyezmény alapelvei a (1) hátrányos megkülönböztetés tilalma, (2) a gyermek legfőbb érdeke, (3) az élethez, életben maradáshoz való jog, valamint a (4) gyermek meghallgatása, véleményének tiszteletben tartása.

A gyermekjogok nemzetközi szerződésbe történő foglalását az emberi jogok deklarálása hívta életre, melynek kiemelkedő dokumentuma az Emberi Jogok Európai Egyezménye, melynek magyarországi ratifikálására 1993-ban került sor. Az Egyezmény nem tartalmazza külön a gyermekek jogait, a minden embert megillető jogok foglalják magukba a gyermekeket is megillető jogokat, melynek két alapvető értéke az emberi méltóság és az egyenlőség. (Filó, E., Katonáné Pehr, E. 2022)

Míg az Alkotmány főként a társadalom és az állam felelősségét hangsúlyozta, addig az Alaptörvény szerint a gyermekjogok biztosítása elsősorban a szülő és a család feladata. (Filó, E., Katonáné Pehr, E. 2022)

Az Alaptörvény XV., XVI., XVII. cikke rögzíti többek között gyermek és a család külön intézkedésekkel történő védelmét, a gyermek megfelelő fejlődéshez szükséges védelmének szükségességét, megfogalmazva azt, hogy amennyiben a szülő nem teljesíti a kötelezettségét, lehetőség van a család életébe történő beavatkozásra; a gyermekek közvetlen védelme és a gondoskodás az állam feladatává válik.

A hazai jogi környezetben a fenti kötelezettség részletszabályai a Polgári Törvénykönyvben (Ptk.) és a Gyermekvédelmi törvényben (Gyvt) jelennek meg.

A Ptk. családjogi könyve külön alapelveket fogalmaz meg, mely szerint a gyermeknek joga van ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon az őt érintő ügyekben, és hogy véleményét érettségének megfelelően figyelme vegyék. Az anyagi jogi normákat tartalmazó jogszabályok mellett a gyermeki jogok érvényesülését célozza számos eljárásjogi rendelkezés is, így a Polgári Perrendtartásról szóló törvény, melynek hatályba lépése óta több módosításra került sor a nemzetközi elvárásoknak történő megfelelés érdekében. Csak az elmúlt két évben három olyan jogszabály-módosítás lépett hatályba, mely a kiskorúak érdekét szolgálja az őket érintő eljárásokban.

2022. szeptember 1-jén lépett hatályba az úgynevezett „gyorsító csomag”, amely a személyi állapotot érintő perek elhúzódtását hivatott megelőzni a gyermekeket érintő perekben.

2022. január 1-jén lépett hatályba az a módosítás, mely alapján a Bíróság az egyik szülő kérelmére is dönthet a gyermek feletti közös szülői felügyelet és a váltott gondoskodás elrendeléséről. A korábbi gyakorlat szerint mindkét szülő kérelme, a szülők megegyezése és közös akarat kellett ennek elrendeléséhez.

Wopera Zsuzsa egyetemi tanár, az IM miniszteri biztosa a Magyar Jogász Egylet 2023. június 15.-17. között megszervezett Jogászgyűlésén elhangzott előadásán beszélt azokról a külföldi tapasztalatokról is, melyek azt mutatják, hogy a szülők közötti kommunikációs probléma sem akadályozza annak, hogy a váltott gondoskodás megvaló-

¹ <https://unicef.hu/gyermekjogok/gyermekjogi-egyezmenyrol>

sulhasson, így a közös akaratuk sem szükséges annak elrendeléséhez. Több felfogás él egymás mellett a váltott gondoskodás módozataiként attól függően, hogy mennyiben jelenti ez az egyenlő mértékű időtartamot egyik vagy másik szülőnél. (Szeibert, O. 2021)

A harmadik, 2022-ben hatályba lépett jogszabályként említem meg a 2021. évi LXII. törvényt, mely a Ptk.-ba és a Gyvt.-be is beiktatta azt a rendelkezést, mely a gyermek véleménynyilvánításhoz fűződő jogát hivatott megjeleníteni: a gyermeket értesíteni kell arról, hogy az őt érintő eljárásban lehetősége van nyilatkozattételre.

Ezen a ponton indokolt kitérni az utóbbi két joganyagban szabályozott jogintézményre: a váltott gondoskodás hazai bírósági gyakorlatban történő megjelenésének kérdéseire, illetve a gyermekjogok érvényesülését garantáló azon 21. századi eredményre, mely az egyik legfontosabb gyermekjogot, a véleménynyilvánításhoz való jogot hivatott szolgálni a hatósági eljárásokban, különösen a bírósági perekben.

A szülők válása, ahogy arról Visontai-Szabó Katalin is ír, szélesebb kört fed le, mint a jogi terminusként használatos „bontás” kifejezés, hiszen nincs jelentősége annak, hogy a szülők házasságban éltek-e vagy sem. A gyermeknek joga van ahhoz, hogy megkapja a megfelelő felvilágosítást, hogy véleményét figyelembe vegyék életkorának és érettségének megfelelően. (Visontai-Szabó, K. 2021)

Életkori határt jogi norma a jogalkalmazók számára nem határoz meg, ezért bármilyen életszerűtlennek is tűnik, a bíróság a perben életkortól függetlenül minden gyermek részére megküldi a meghallgatáshoz való jogáról szóló tájékoztatást, ezzel a joggal azonban a gyermek természetesen csak a megfelelő életkorban, egyéni érettségtől függően a szülő támogatása mellett tud élni és csak akkor, ha ezt ő maga is szeretné.

A váltott gondoskodást időben többnyire valamennyi európai országban megelőzte a közös szülői felügyelet kialakulása, ami azt jelenti, hogy a szülők az egyenrangú fél helyzetében maradnak, de az, hogy a közös szülői felügyelet tényleges gyakorlása, ezen belül a gyermek gondozása hogyan valósul meg, eltérő lehet. (Szeibert, 2015)

A hazai bírósági gyakorlat ma már egyre többször él a váltott gondoskodás lehetőségével, melyet a Ptk. korábban sem tiltott, csupán nem rendezte jogintézménnyé.

A jogintézmény viszonylag rövid időt felölelő gyakorlatára tekintettel statisztika nem áll rendelkezésre annak bemutatására, hogy a jogintézmény a gyakorlatban hogyan, vagy egy-egy család esetében meddig működőképes, a gyermek ilyen formán megvalósuló nevelésének, gondozásának módja azonban a váltott gondoskodás megjelenésekor a szakemberek között a sok évtizedes tapasztalat és módszertan alapján kérdéseket, aggályokat vetett fel. E cikk szerzője több, mint húsz éves tapasztalattal rendelkezik a családok működésébe belátást engedő büntető- és gyámhatósági eljárások területén, és ezek alapján lehetségesnek tartja azt a feltételezést, hogy a gyermek egy jól működő és kiszámítható, biztos érzelmi háttérrel rendelkező szülői gondoskodás mellett kiegyensúlyozott életet tud élni akkor is, ha heti-kétheti rendszerességgel a

másik szülőnél éli a mindennapokat. A szülők kielégítő együttműködése mellett ez a gondoskodási forma feltételezhetően megfelelőbb egy gyermek számára, mint a család életéből kiszakadó szülő, általában az apa „kétheti elvesztése”, akivel a különváltást követően, elvágólag csak ritkán találkozhat, és aki egyik napról a másikra kerül ki a gyermek életéből.

A váltott gondoskodás elrendelésekor a bíróságnak rendkívül körültekintően kell eljárnia, nem elégséges az, hogy a váltott gondoskodás nem ellentétes a gyermek érdekével, a bíróságnak arra a kérdésre is bizonyítást kell lefolytatnia, hogy a különféle elhelyezési-gondoskodási megoldások mennyiben szolgálják a gyermek mindenek feletti érdekét. (Szeibert, 2022)

A gyermekjogok érvényesítésére a nemzetközi jogon kívül az uniós jognak is vannak eszközei, és a gyermekjogok katalógusába ezen normákat is meg kell említenünk. Mindenekelőtt az elsődleges jogforrásokat, a szerződéseket, különösen az Európai Unióról szóló szerződést, az Alapjogi Chartát, a szakpolitikákat tömörítő dokumentumokat, az irányelveket és az esetjogot, illetve az EU Gyermekjogi Stratégiáját és az ehhez kapcsolódó cselekvési tervet is.

A Bizottság 2006-ban adta ki az „EU gyermekjogi stratégiája felé” című közleményét, mely szerint „ez a közlemény átfogó uniós stratégia létrehozását javasolja a gyermek jogainak az Európai Unió belső és külső politikáiban való hatékony védelme, valamint a tagállamok ezen a területen tett erőfeszítéseinek támogatása érdekében”. 2021. március 24-én az Európai Bizottság elfogadta az EU gyermekjogi stratégiáját (2021-24) is, mely a sorban a harmadik. A közlemény a stratégia szükségességét azzal is indokolta, hogy a Szerződések és az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlata értelmében az EU nem rendelkezik általános hatáskörrel az alapvető jogok, köztük a gyermekek jogainak védelme területén.

Az uniós jogalkotás legfőbb célkitűzése volt, hogy megteremtse a jogbiztonságot, a kiszámíthatóságot és az előreláthatóságot. (Visontai-Szabó, K. 2021)

Kiemelt jelentőségű a gyermekjogok tekintetében a 2019/1111. EU rendelet (2019. június 25.), amely a házassági és szülői felügyeleti ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről, és végrehajtásáról, valamint a gyermek jogellenes külföldre viteléről szóló ún. Brüsszel IIb. rendelet.

Ez a joganyag teljes vertikumában érinti a gyermekjogokat: a rendelet tárgyát képező ügyekben és eljárásokban többek között a gyermeket megillető véleménynyilvánításhoz való jogot, a szülővel való kapcsolattartáshoz való jogot, az egészséges élethez, fejlődéshez, tanuláshoz való jogot érinti. Kiemelést érdemel a Rendelet azon rendelkezése, mely szerint amennyiben a tagállam bírósága elmulasztja a gyermeket tájékoztatni a véleménynyilvánítási jogáról a határozat meghozatala vagy az egyezségkötés előtt, a Rendelet lehetőséget ad a határozat más országban történő elismerésének és végrehajtásának megtagadására például egy gyermek jogellenes külföldre vitelére esetében.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága rámutatott arra, hogy a részes államoknak vagy közvetlenül kell biztosítaniuk ezt a jogot, vagy olyan jogszabályokat kell elfogadniuk, illetve felülvizsgálniuk a hatályos jogszabályokat, hogy a gyermek élhessen ezzel a jogával.

Ezen kívül biztosítaniuk kell, hogy a gyermek minden szükséges információt és tanácsot megkapjon a megfelelő döntésének meghozatala érdekében.

A gyermekeket érintő eljárásokban a gyermek mindenek fellett álló érdeke, vagy ahogy az 1996-os Európai Egyezmény használja a fogalmat, a gyermek „legjobb érdeke” alaptétel. A két fogalom közül a joggyakorlat ma már a gyermek legjobb érdeke fogalomhasználattal él.

Ezzel összefüggésben az Európai Egyezmény azt rögzíti, hogy ezt az elvet az Egyezményben részes államok nem értelmezhetik túlzottan relatívan, kultúra függően, a fogalomnak tehát nagyvonalakban minden részes államban ugyanazt kell jelentenie. (Filó, E., Katonáné Pehr, E. 2022)

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága által 2013-ban elfogadott 14. számú Átfogó Kommentár szerint a fogalom három elemből áll: egyrészt jelenti a gyermek alanyi jogát, hogy érdekeinek megfelelően járjanak el, másrészt egy alapvető értelmezési alapelv, végül pedig egy eljárási szabály. (Barzó, T. 2017)

A fő kérdés azonban, ahogy Láposy is fogalmaz, hogy ki dönti el, mi a gyermek legjobb érdeke? (Láposy, A. 2022)

A legtöbb esetben dönteni kell arról, hogy a gyermeki jogok közül melyiket helyezük előtérbe, és döntésünkkel melyiket engedjük csorbulni. Még árnyaltabb a helyzet akkor, ha több gyermek szerepel az eljárásban, vagy vannak olyan szempontok, amelyek a gyermeki jogok érvényesülése fölött állnak. Példa erre az, hogy a gyermeknek joga van ahhoz, hogy a szülőjével éljen, hogy családban nőjön fel, hogy egyenlő bánásmódban részesüljön a szülővel történő kapcsolattartás során, de mindez azonnal sérül az állam büntetőigényének érvényesülése esetén akkor, ha a szülőt szabadságvesztésre ítélik.

KONKURÁLÓ GYERMEKJOGOK A GYÁMCHATÓSÁGI ELJÁRÁSOKBAN

A fentiekben említett Gyermekjogi Egyezménnyel összhangban, mely a gyermekjogok legfontosabb deklarációja, a hazai gyermekvédelmi törvény 6.§ - 9.§ - a sorolja fel tételesen a gyermekjogokat.

A gyermekjogok esszenciája összefoglalva: jog a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéshez, melyhez elengedhetetlen a saját családjában történő egészséges felnevelkedés, a fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a bántalmazással, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez. Külön említi a törvény a hátránnyal, fogyatékkal élő gyermekeket megillető jogokat.

Ennek a fejezetnek a célja annak vizsgálata, hogy a gyermekeket érintő eljárásokban, kiemelten a gyermek családból történő kiemelését célzó eljárásokban hogyan

jelenik meg és miként érvényesülnek a gyermekjogok. A jogszabályi rendelkezés egyértelmű: a gyermek szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el. A gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztettség miatt nem szabad családjától elválasztani.

Ennél a jogszabályi rendelkezéssel összefüggésben meg kell említeni, hogy ugyan önmagában az anyagi nehézségek valóban nem lehetnek kiemelési okok, az anyagi probléma talaján előálló élethelyzetek, a szülők konfliktusa, a feszültség hangos vitákban, tettelegességben történő megnyilvánulása, vagy esetlegesen valamelyik szülő alkoholba menekülése azonban már olyan körülmények, amelyek okán látóköerbe kerülnek az ilyen családban nevelkedő gyermekek.

A gyámhatósági/gyermekvédelmi eljárások természetes velejárója, hogy ezen ügyekben a hatóság beavatkozik a család legintimebb szférájába, a magánéletébe, feltérképezi a családot működtető jelenségeket. Egy négy országra kiterjedő összehasonlító kutatás eredményeként került megállapításra az, hogy a gyermekjóléti szakemberek számára a legnagyobb dilemma, hogy túl korán vagy túl későn avatkoznak a család életébe, illetve azt élik meg, hogy minél inkább együtt dolgoznak a szülőkkel, annál kevésbé tudnak a gyermek érdekeire figyelni. (Rácz, A. 2020)

A családokat segítő szociális munka még mindig egy kevésbé megbecsült terület, rendkívül jelentős szerepük mellett azonban nem mehetünk el, hiszen a gyámhatósági eljárásokon kívül, de azt megelőzően is, illetve a gyámhatóság döntésének hatálya alatt olyan szerepet vállalnak a családok életének rendezésében, a segítségnyújtásban, melyek nélkülözhetetlenek.

A szakemberek felsőoktatásban megvalósuló képzése során a cél, hogy a szakmai ismeretek átadásával egyidejűleg a hallgatók részére ne csak a szakmai módszerek átadására kerüljön sor, hanem jószándékú, jóakarátú, tudatos, és saját én-képük formálódását is eredményező tudásra tegyenek szert a hallgatók. (Homoki, 2019)

A gyakorlat azt mutatja, hogy míg 20-25 évvel ezelőtt kivételes esetben, akkor is főként a társadalom margóján élő családok esetén kellett a családgondozónak beavatkozni egy család életébe, ma már a problémák legszélesebb tárával találkozhatnak a segítő szakemberek.

Az Alkotmánybíróság egy döntése szerint a szülő neveléshez való joga azt jelenti, hogy maguk dönthetnek arról, hogy családi hagyományaik, szokásaik, társadalmi helyzetük, vallási és erkölcsi meggyőződésük, anyagi helyzetük alapján miként nevelik gyermeküket, hogyan választják meg az oktatását. A nevelési jog korlátozása erős legitimitációt és arányosságot követel. (Lápossy, A. 2022)

A gyámhatósági eljárásokban a magánélethez való joggal szembekerül a gyermek azon joga, hogy biztonságot, a fejlődését segítő, támogató családi környezetben éljen. Általában az eredménytelen, de önkéntes családgondozói alapellátást követően indulnak a gyámhatósági eljárások.

A fokozatosság és az arányosság elve alapján – amennyiben azonnali kiemelésre okot adó körülmény nem merül fel – a védelembe vétel az a hatósági intézkedés, mely-

lyel általában a szülők részére fogalmaz meg a hatóság olyan kötelező magatartási szabályokat, melyek megfelelőek lehetnek arra, hogy a felmerült problémák megoldásában segítsék a család életét.

A védelembé vétel felülvizsgálata során a hatóság azt vizsgálja, hogy indokolt-e a védelembé vétel fenntartása vagy sem, esetleg indokolt-e a gyermek kiemelése.

A gyámhatóság mérlegelési jogkörében dönt, amikor is valóban mérlegelnie kell minden információt, amely a birtokába került. Mérlegelnie kell azokat az érveket, melyek a családban történő tovább nevelkedés vagy a családból történő kiemelés mellett szólnak, és ezek mind érintik a gyermek valamely jogát: az egyiket sértik, a másikat garantálhatják – nem mindenek felett álló érdek érvényesül tehát, hanem a gyermek legjobb, helyzethez mért érdeke.

A mérlegelés során az értékelendő szempontokat súlyozni mindig csak az adott körülmények összességének figyelembevételével lehet, a jogoknak előre meghatározott értékük, súlyuk nincs, de a hatóság feladata az, hogy a döntésében részletesen kifejtse azokat a szempontokat, melyeket figyelembe vett a döntése meghozatalakor, a kiemeléssel azonban nem okozhatunk nagyobb sérelmet, mint amitől éppen meg akarjuk óvni a gyermeket.

Hiába kap meg mindent a gyermek ahhoz, hogy tanuljon, jó körülmények között éljen, egészségesen táplálkozzon, ha a szülők szabatosabb életvitele, vagy fegyvelmezési módszere veszélyezteti a gyermek érzelmi és erkölcsi fejlődését, esetleg testi fenytéseket alkalmaznak vele szemben.

A gyermek egészséghez való joga más értékmérővel esik súlyba egy olyan gyermeknél, aki súlyos cukorbeteg, és létfontosságú a napi étkezési szabályok betartása, a rendszeres orvosi kontroll és az inzulin megfelelő adagolása, míg egy egészséges gyermeknél a kevésbé kontrollált táplálkozás nem eredményez feltétlen és közvetlen veszélyt a gyermekre nézve. A gyermek legjobb érdeke tehát mindig a veszélyeztető körülmények és a lehetséges döntési helyzetek függvényében érvényesíthető.

És végezetül álljon itt még egy példa a konkuráló gyermekjogokról, saját gyakorlatomból. Egy 16 éves lány gyermekotthonban került elhelyezésre, majd a kb. 15 km-re lévő településen szerelembe esett egy 17 éves fiúval, akivel rendszeresen találkozott, de heti rendszerességgel távozott az otthonból engedély nélkül a fiúhoz, akit egyedülálló édesanyja nevelt. A lány több alkalommal hangot adott annak, hogy a fiúhoz szeretne költözni, a fiú édesanyja pedig vállalta volna a lány nevelését. A lány szülei nem értettek egyet a gyermekük elképzelésével, aki azonban általában késő este vagy éjjel „szökött” meg az otthonból és gyalogosan tette meg a fiúhoz vezető utat, és előre közölte, hogy nem fog a gyermekotthonban maradni, és ahányszor visszaviszik, anyiszor fog távozni. A gyámhatóságnak ebben az esetben azt kellett mérlegre tennie, hogy támogatja-e egy éppen 16 éves korban lévő lány életében nem leplezetten egy élettársi kapcsolat kialakítását úgy, hogy lelkiileg még feltehetőleg nem alkalmas sem erre, sem a rendszeres szexuális életre, vagy tartja magát a tanulását, nevelését biztosít-

tó gyermekotthoni elhelyezést megkockáztatva ezzel azt, hogy az egyik ilyen engedély nélküli távozásakor, a sötét, kivilágítatlan és hosszú úton bántódása esik.

Ebben az esetben a véleménynyilvánításhoz, az emberi méltósághoz és az élethez, fejlődést biztosító családban történő nevelkedéshez való jog érvényesülését vizsgálva a hatóság arra a döntésre jutott, hogy ugyan szoros felügyelet mellett, a tankötelezettség teljesítésének nyomon követésével, rendszeres orvosi vizsgálatok elvégzésének kötelezettségével a fiú anyjához kerülhet a gyermek, melyet végül a vér szerinti szülők is támogattak.

ÖSSZEGZÉS

A gyermekek védelme napjainak egyik legfontosabb és legösszetettebb kérdésévé vált, a gyerekjog önálló jogként nem létezik, a gyermekjogokról szóló egyezmények, szerződések, jegyzőkönyvek és szervezetek által felállított katalógusok azok, melyek részletezik és a hazai jogalkotás és jogalkalmazás számára is kötelezővé teszik azok alkalmazását.

A gyermekjogok érvényesülésének letéteményesei azonban nem a nemzetközi vagy uniós intézmények, hanem azok a szakemberek, akik a mindennapokban egy rendszert képezve jelen vannak a gyermek életében, és melyet a gyermekjogi törvény jelzőrendszerként definiál. A szülők mellett a gyermekekkel foglalkozó valamennyi szakember, orvos és hatóság, a bíróságok, a civil szervezetek és a társadalom minden tagjának felelőssége az, hogy a legjobb tudása szerint nevelje, gondozza, fejlessze a gyermekeket, mellyel biztosíthatja a gyermekjogok érvényesülését.

A gyermekvédelmi szakemberek együttműködése, a folyamatos tapasztalatcsere, az érzékenyítő és tárgyi tudást is bővítő képzések elengedhetetlenek annak érdekében, hogy minden jelzőrendszeri tag ismerje saját kompetenciahatárait, és hogy egymást támogatva, szorosan együttműködve legjobb tudásuk szerint öröködjenek a gyermekjogok érvényesülése felett.

Kapcsolattartó szerző:
Krizsán Anett
Gál Ferenc Egyetem
Egészség- és Szociális Tudományi Kar
5700 Gyula
Szent István u. 17-19.
krizsananett@gmail.com

Corresponding author:
Anett Krizsán
Faculty of Health and Social Sciences
Gál Ferenc University
Szent István str. 17-19.
5700 Gyula, Hungary
krizsananett@gmail.com

Hivatkozás: Krizsán, A. (2023). A gyermekjogok érvényesülése a gyámhatósági eljárásokban, *Deliberationes*, 16(2), 90–100.

IRODALOMJEGYZÉK

- Barzó, T. (2017). *A magyar család jogi rendje*. Patrocinium Kiadó.
- Benyusz, M. (2021). A gyermekek jövője az Európai Unióban – Mit ígér a Bizottság 2021-2024-es stratégiája? *Jog Állam Politika: Jog-és Tudománypolitikai Folyóirat*, (3), 149-151.
- Filó, E., Katonáné Pehr, E. (2022). *Gyermeki jogok, szülői felelősség és gyermekvédelem*. ORAC Kiadó Kft.
- Homoki, A. (2019). A gyermekvédelem megjelenése a szociális munkások hivatásképzésében. *Deliberationes*, 12(1), 145-155.
(<https://unicef.hu/gyermekjogok/gyermekjogi-egyezményrol>)
- Lápossy, A. (2022). Ki nevel a végén? - A szülő neveléshez való jogának alapjogi tartalmáról és határaitól. *Családi Jog*, 20 (3),7.
- Rácz, A. (2020) A gyermekvédelmi rendszer szakmaképe, az érintett gyermekek és szüleik családképe egy kutatás tükrében. *Családi jog*, 18 (1), 16-22.
- Szeibert, O. (2015). A váltott gondoskodás – egyenlő helyzet a különélő szülők számára. *ptk2013.hu szakkikk*
- Szeibert, O. (2021). A váltott gondoskodás-amerikai és svéd tapasztalatok; a kutatás nehézségei. *Családi Jog*, 19 (4), 39.
- Visontai-Szabó, K. (2021). A gyermek jogainak érvényesülése a határokon átnyúló gyermekelviteli jogvitákban. *Magyar Jog*, 68 (5), 261-272.
- Visontai-Szabó, K., Benyusz, M. (Eds). (2022). *A gyermek legfőbb érdekének biztosítása az örökbefogadás során*. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet. https://doi.org/10.47079/2023.bmvsvzk.gyermek.8_11
- Visontai-Szabó, K. (2021) A gyermekjogok szabályozása és e jogok érvényesülése a szülők „válása” esetén. *DIKÉ: A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport Folyóirata*, 5(1), 174-189. DOI:10.15170/DIKE.2021.05.01.12

ISKOLAI SPORT – KIHÍVÁSOK ÉS ESÉLYEK

Lepes Josip

Gál Ferenc Egyetem, Kutatóintézet, Sporttudományi Csoport

Absztrakt

Az iskolai sport fontossága és szerepe a gyermekek és fiatalok harmonikus fejlődésében, egészségében, tanulásában különösen aktuális kérdés a mai, modern társadalomban. A testneveléshez, testmozgáshoz és sporthoz való jog az UNESCO Charta szerint egyetemes emberi jog. A testmozgás, a sportolás a mindennapi élet szerves részét kell, hogy képezze, aminek ösztönző és biztonságos környezetben kell megvalósulnia. A tanulók számára az iskolai sport ebben az értelemben az egyik legjobb megoldás.

A szervezett keretek között történő fizikai aktivitás nagyban hozzájárul az egyre inkább elterjedő mozgásszegény életmód káros következményeinek leküzdéséhez. A fiatalok számára pozitív környezetben, a sporttevékenységen keresztül nyílik esély arra, hogy megerősítsék önbizalmukat, fejlesszék szociális készségeiket, valamint hogy megfelelő ösztönzést kapjanak az egész életre szóló fizikai aktivitásra.

A gyermekeket már kisiskolás korban célszerű bevonni az iskolai sportba, hiszen a testmozgás iránti elköteleződés korai kialakítása mellett ez az időszak a legfontosabb különféle mozgáskészségek elsajátítása szempontjából. A tanulók elsősorban a szórakozás, a kihívás, a társaság, új sportkészségek elsajátítása miatt döntenek az iskolai sport mellett, ami többnyire pozitív érzelmi, kognitív és viselkedési következményekkel is együtt jár. Ezért is fontos, hogy abban a részvétel öröme, a fejlődés lehetősége, a sokszínűség, a szórakozás és a csapatszellem kerüljön előtérbe, az élsport negatívumai (pl. a győzelem kényszere, a túlzott terhelés, erőszak) pedig az iskolai sportpályákon kívül maradjanak. Az egyén számára nyújtott előnyök mellett az iskolai sport hozzájárulhat az iskola szellemiségéhez, imázsához, közegészségügy hatékonyságához és az oktatás minőségének növeléséhez.

Kulcsszavak: iskolai sport, testnevelés, sport, esély, sportmotiváció

SPORT AT SCHOOL: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Josip Lepes

Sports Science Group, Research Institute, Gál Ferenc University

Abstract

The contemporary context of growing up again raises the question of the role and importance of sport in harmonious development, health and learning of children and adolescents. The right to physical education, physical activity, and sports, according to the UNESCO's Charter of Physical Education, represents a universal human right; practicing sports should be an integral part of everyday lives of children and adolescents and should occur in an encouraging and safe environment.

In that sense, sport at school can be a part of the solution for overcoming harmful effects of increasingly sedentary lifestyle, a chance for young people to gain self-confidence, social skills and incentive for engaging in physical activity throughout their lives in a positive environment. Younger school children should also be included in school sports, because contemporary models of long-term athletic development state that this stage is extremely important for acquiring various sport skills.

The main reasons why school children decide to engage in sports at school include – entertainment, challenge, socializing, learning sport skills, belong to intrinsic motivation and are related to positive emotional, cognitive and behavioral consequences. This is why school sports should emphasize participation, advancement, fun, diversity and team spirit, whereas negative sides of professional sport, such as the imperative of victory, excessive pressure and violence remain outside school sports grounds. In addition to important benefits for the individual, school sport can also improve the effectiveness and ethos of school, public health and improved quality of education.

Keywords: sport at school, physical education, sport, chance, sports motivation

BEVEZETÉS

A gyermek- és ifjúsági sportprogramok száma szerte a világon napról napra bővülést mutat. Közülük sokak már úgy kerülnek kialakításra, hogy a gyermekek számára valamivel többet nyújtsanak, mint egyszerű kikapcsolódás, ugyanakkor a versengés során a győzelem elérése érdekében óhatatlanul létrejövő nyomás szinte ne is legyen észrevehető. Ugyanakkor továbbra is elterjedtek azok a „klasszikus” sportági foglalkozások, rendezvények, amelyek a jövő élsportolóinak felkutatására, felkészítésére, azaz a versenysportra összpontosítanak, melyre hosszú, pontosan programozott és specializált edzésekkel nagyon korán kezdődik a kiválasztottak felkészítése. A versenyek pedig leginkább csak a győzelemről szólnak, ami miatt a fiatal versenyzőkön óriási a teher. Az ilyesfajta utánpótlásnevelő programok végső célja, hogy olyan spor-

tolókat neveljenek, akik megfelelnek majd a felnőtt, hivatásos sport követelményeinek és akik a nemzetközi versenyszínteken is sikerrel szerepelnek majd. Mindez ma már sok-sok fiatal és sok-sok szülő számára egyáltalán nem vonzó, így kissé tanácstalanul állak a helyzet előtt: sportoljon-e, s ha igen hol és milyen formában a gyermek.

Az is kétségtelen, hogy a testmozgás fontossága a gyermekek és a fiatalok számára nagyjából addigra tudatosult a felelősen gondolkodó szülőkből, nevelőkből, szakemberekből, mire azt a mai, kényelemközpontú életmód már szinte teljesen elvette tőlük. Pedig az alapvető motoros készségek alapjait igen korán, még a serdülőkori gyors növekedési szakasz kezdetét megelőzően ki kellene alakítani, mivel az alapvető mozgáskészségek (FMS=Fundamental Movement Skills) fejlődésének ez a legérzékenyebb időszaka (Nagy et al., 2023). A mozgásügyesség kialakulásának elmaradása, a mozgásműveltség hiánya sajnos egyenes úton vezethet a későbbi, mozgásszegény életmód kialakulásához. Ha a felnövekvő gyermek mozgása összerendezett, teljesítménye pedig nem marad el a társakétól, akkor a többiek szívesen elfogadják és végeznek vele közösen valamilyen mozgásos tevékenységet, ami által szociális készségei fejlődnek (Halasi & Lepes, 2022a).

Mindamellet a gyermekkori túlsúly és elhízás arányainak drámai növekedése, a helytelen testtartás, a fizikai képességek hanyatlása csak néhány az inaktív életmód következményei közül a gyermekek és fiatalok körében. Általános iskolai tanulók vizsgálata szerint a testtömegindex negatív kapcsolatban áll az egészséggel kapcsolatos életminőség észlelésével is (Halaši et al., 2017), azaz a súlyfelesleg hátulütőit maguk a gyermekek is érzik.

Európában a fiúk mindössze 25%-a, a lányok 15%-a éri el az ajánlott fizikai aktivitási szintet (Inchley et al., 2017). Martens (1988) különböző adatforrások alapján úgy becsülte, hogy körülbelül 42,5 millió 6 és 16 év közötti amerikai gyermek közül 17 millióan vesznek részt a számukra a felnőttek által szervezett sportprogramokon. Ha ehhez a számhoz hozzáadjuk a különböző iskolai sportfoglalkozások keretében mozgó további 6 millió gyermeket, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy több mint 20 millióan, azaz a 6-16 éves gyerekek mintegy 44%-a vesz részt a szervezett sportban.

Magyarországon a rendszeres testmozgást végzők aránya az életkor előrehaladtával általában csökken (Bauer et al.; 2017, Győri et al., 2021a; Berki et al., 2022). A rendszerváltást követő hazai kutatások eredményei szerint a sportolás még kiemelt jelentőséggel bírt a fiatalok mindennapi tevékenységei között (Fábri, 2002). A 15-29 éves fiatalok 33%-a nyilatkozott úgy az ezredfordulón, hogy az iskolai testnevelés mellett rendszeresen vesz részt szervezett sporttevékenységekben. A későbbi, 2004-ben végzett vizsgálatok növekvő tendenciát mutattak a sportolásban való részvétellel kapcsolatban: az adatok szerint a fiatalok négytizede volt aktív szabadidejében. Sajnos a későbbi kutatások alapján megállapítható, hogy újra csökken azon fiatalok száma, akik szabadidejüket aktívan töltik. 2020-as eredmények szerint újra csak egyharmad részük sportol rendszeresen szabadidejében (Fekete, 2022).

A nemek tekintetében a fiatal férfiak nagyobb arányú jelenléte jól érzékelhető a sportban, ugyanakkor a lányok korábban vonulnak ki a sporttevékenységekből (Gábor, 2003). A férfiak és a nők közötti aránytalanságra utalnak az Eurobarometer 2018-ban kapott adatai is. Ezek szerint a 15-24 éves korosztály esetében a nők 36%-a, míg a férfiak 44%-a sportol szabadidejében legalább hetente egyszer. Ugyanakkor – szegedi vizsgálatok szerint – az értelmiségivé váló, egyetemista fiatalok körében már megfigyelhető a nők férfiakét felülmúló részesedése a heti legalább 2 alkalommal végzett szabadidősportban (Győri et al., 2021b, 2023).

A sportolás egyre fiatalabb életkorban történő elhagyása nagyon sok kérdést vet fel, és a kutatási eredmények a lemorzsolódás okait, sok más tényező mellett, a mind gazdagabb szabadidő-eltöltési kínálatban, a kommunikációs technológia nagy léptékű fejlődésében, a közösségi média térhódításában vélik felfedezni (Fekete, 2022).

A számos új kihívással szembesülve az iskolának újra át kell gondolnia tehát szerepét és a rendelkezésére álló mechanizmusokat annak érdekében, hogy a diákokat egyúttal tanulásra, fejlődésre és egészséges életmódra ösztönözze. Az iskolai testmozgás újragondolása, népszerűsítése olyan stratégia lehet, amely javíthatja az iskola oktatási hatékonyságát, az iskolai szellemiséget, a tanulók egészségét és jóllétét is (Trost, 2009; WHO, 2007). Sajnos tömeges jelenség, hogy a középiskolai tanulmányok folyamán, de még inkább azok elvégzése után, a sikeres főiskolai, egyetemi továbbtanulás érdekében a fiatal sportolók kivonulnak a versenysportból. Ennek következményeként, a motoros képességeik vonatkozásában 33,4 százalékban hanyatlás, 36,1 százalékban stagnálás figyelhető meg és csak 30,5 százalékban tapasztalható fejlődés. A sportból kivonulók 69,5 százaléka többnyire csak alacsonyabb szintű sporttevékenységet hajlandó vállalni, amely kevesebb időt vesz igénybe, vagy egyszerűen csak a szabadidős sportolásba kapcsolódik be (Lepes, 2004).

Mi ebben az összefüggésben az iskolai sport szerepe? Mit várnak el a gyerekek, a szülők és az oktatási intézmények az iskolai sporttól? A tehetséggondozás színtere legyen, vagy bárki számára nyitottnak kell lennie? Mennyire élvezzen prioritást az iskolai sportban a versenyen elért győzelem? Csak hagyományos sportágak kapjanak helyet abban (pl. labdajátékok, atlétika, szertorna), vagy minél színesebb legyen a paletta? A következőkben ezekre és más, az iskolai sport modern szerepével kapcsolatos kérdésekre keresem a választ.

A GYERMEKEK ÉS A FIATALOK JOGA A TESTNEVELÉSHEZ ÉS A SPORTHOZ

Az UNESCO Nemzetközi Chartája a testneveléshez, a testmozgáshoz és a sporthoz való jogot minden ember alapvető emberi jogaként deklarálja (Revised international charter on physical education, physical activity and sport, 2015). Az okirat majdnem negyven évvel első megjelenése után, hangsúlyozza a testmozgás egészségre gyakorolt előnyeit, a fogyatékossgal élők befogadását, a gyermekek védelmét, a sport szerepét a fejlődés és a béke érdekében, valamint a sport integritása megvédésének szük-

ségességét. Kétségtelen, hogy ezeket az értékeket figyelembe véve kell iránymutatást keresni az iskolai sport feladatainak kialakításához is. Így, a Charta szellemében az iskolai sportnak a tanulók mindennapi életének szerves részét kell képeznie, egyszerűsmind útmutatót kínálni az egész életen át tartó fizikai aktivitáshoz. Az iskolai sporttal kapcsolatos minden irányelvnek szilárd alapokon kell állnia, hiteles forrásokból gyűjtött bizonyítékok alapján. A testnevelés, a testmozgás és a sport kulcsfontosságú jellemzője a Charta szerint a biztonságos környezet, amely oltalmazza minden résztvevő méltóságát, jogait és egészségét. Ebben az értelemben az iskolai sportnak olyan közeget kell biztosítania, ahol nincs megkülönböztetés, rasszizmus, zaklatás, dopping, szabályok megsértése, erőszak, de nincs túlzott mennyiségű és intenzitású, egészségkárosító edzés sem. Minden résztvevőnek, különösen az iskolai sportprogramok vezetőinek (testnevelőknek, edzőknek), de a szülőknek is tisztában kell lenniük ugyanis a sportolás lehetséges kockázataival, és minden szükséges intézkedést meg kell tenniük azok csökkentése érdekében.

Az iskolai sport mai küldetése, hogy kortól, nemtől, képességektől és egyéb különbségektől függetlenül minden tanuló számára lehetővé tegye a kellemes hangulatú és a pszichoszomatikus fejlődést elősegítő sporttevékenységekben való részvételt egy olyan biztonságos környezetben, ami hozzájárul az egészséges testi és lelki gyarapodáshoz, a jó tanulói teljesítmény eléréséhez, valamint az aktív életmód kialakításához (Tepić et al., 2013). Az iskolai sport jól strukturált tanórán kívüli tevékenység, melynek célja a kötelező testnevelés keretében megvalósuló tevékenységek bővítése és/vagy kiegészítése. A testnevelés minden tanuló számára kötelező tantárgy, míg az iskolai sportban való részvétel a tanulók választása és a tanórán kívüli idő kérdése. Elmondható, hogy a testnevelés képezi az iskolai sport alapját (Andrews, 1998). Minden szülő vagy gondviselő, az iskola és mindazok kötelessége, akik a tanulókkal foglalkoznak, hogy kedvező feltételeket teremtsenek annak érdekében, hogy a tanulók szabadidejének egy részét valamilyen testmozgással töltsék ki, és minden bizonnyal a testmozgás szervezett formája lenne a legjobb (Halasi et al., 2015).

AZ ISKOLAI SPORT SZEREPE A TANULÓK ÉLETÉBEN, A SPORTTEHETSÉGEK AZONOSÍTÁSÁBAN, FEJLESZTÉSÉBEN

A versenysport szabályok alapján rendszeresen végzett sporttevékenység (edzés és versenyzés), amelynek célja a saját, ezen keresztül mások eredményeinek túlszárnyalása (Balogh et al., 2015a). Az iskolai sport jelentősége a versenysportra való felkészítés piramismodelljében (Stafford, 2011) és a hosszú távú sportolói fejlődés LTAD modelljében (Balyi és mtsai., 2013) is kidomborodik. A piramismodell azt sugallja, hogy az élsport csak széles alapokon képes fejlődni (tömegsport), és a magasabb szintű sportolás (nagyobb elköteleződés, nagyobb terjedelmű és intenzitású edzések, hangsúlyosabb sportszakosodás) a résztvevők számának csökkenését vonja maga után, azaz a legtetején csak a legjobbak szűk körének jut hely. A piramis alapjának

alkotója az iskolai sport, ami nagyszámú fiatal bevonását feltételezi. A fiatalok közül végül csak néhányan jutnak el a versenysport magasabb szintjeire. Az iskolai sport fontosságát a modellnek az az alapvető logikája magyarázza, hogy a résztvevők sokasága, a szélesebb bázis nagyobb esélyt ad a jövő élsportolóinak, bajnokainak kikerülésére. A sport hagyományos piramismodelljében a központi helyet a progresszív kiesés és a sportkiválóság elérése foglalja el. A sport valójában különböző forgatókönyveket kínál azok számára, akik úgy döntenek, hogy sportolni kezdenek, onnantól kezdve, hogy melyik életkorban kezdenek el sportolni, milyen sportágat választanak, és milyen szinten szeretnének versenyezni (Bottenburg, 2002). Ebben az értelemben számos gyermek és fiatal számára az iskolai sportok jelenthetik a szervezett sportolás kezdő- és végpontját is.

Egyéni szinten a sportolás számos pszichológiai, szociális és kulturális előnnyel járhat a tanulók számára, egyúttal kedvező hatást fejt ki a testi egészségre is. Tekintettel arra, hogy a gyermekeknek, illetve fiataloknak naponta legalább 60 perc közepes vagy erőteljes fizikai aktivitásra van szükségük, leginkább a jól szervezett iskolai sportolás az, ami mindazt biztosíthatja (Patte et al., 1996).

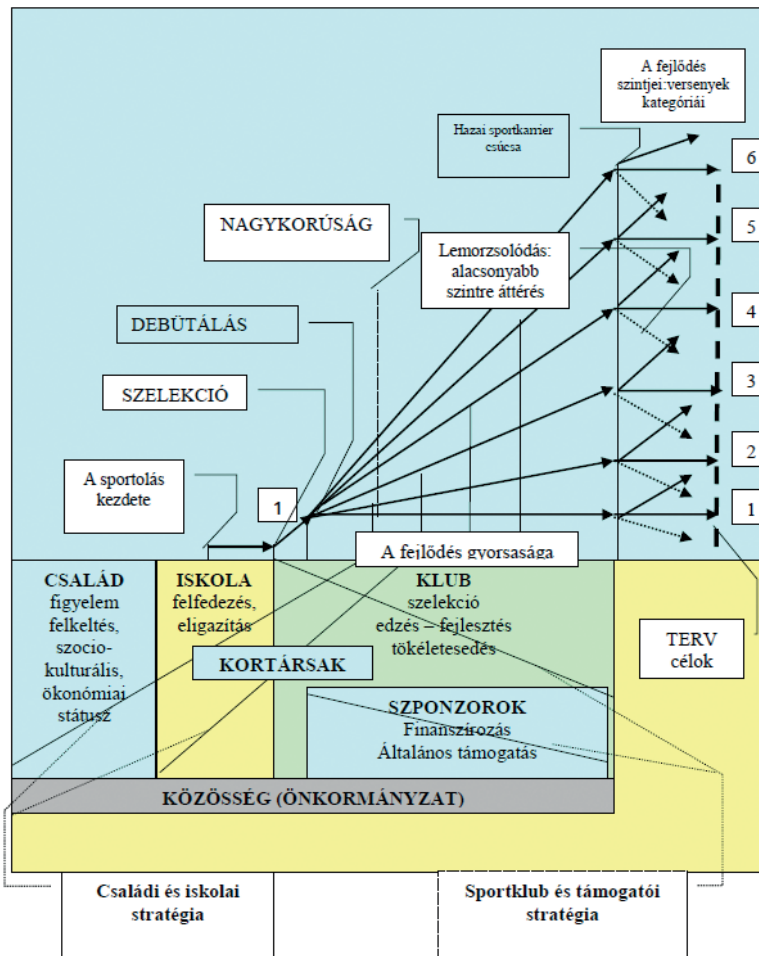
Az iskolai sportolás fontos társadalmi-kulturális előnyökkel járhat a későbbi életkori szakaszokban is, hiszen fejleszti a szociális készségeket, attitűdöket is (csapatmunka, munkamorál, vezetési biztonság, döntéshozatal, fair play), csökkenti az anti-szociális viselkedést, a társadalmi kirekesztést és a magányt. Az iskolai sportolás így kihat a pozitív kapcsolatok kialakítására, az ismeretségi hálózatok létrehozásával a társadalmi tőke gazdagítására, a munkamorál erősödésére, különböző célok kitűzésére és a kitartás erősítésére (Marsh & Kleitman, 2003).

A Balyi István és munkatársai (2001) által kialakított Hosszútávú Sportoló Fejlesztési Program (LTAD=Long Term Athlete Development) a sportolók személyiség-fejlesztésének folyamatában hozott észlelhető változást. Az LTAD modell létrejötte segítséget nyújtott a sportolók belső potenciáljának kihasználásához, függetlenül annak nagyságától (Géczi & Baji, 2016). Az LTAD modellt – bár eredetileg a sportolás kezdetétől a sportolói karrier kifejlődésére összpontosított – idővel kiterjesztették az élethosszig tartó sportra is. A sportolói fejlődés alapvető szakaszait Balyi és munkatársai (2013) különítették el az alábbiak szerint:

- Aktív kezdet – Active start (6 éves korig),
- Örömteli alapozás – FUNDamentals (lányok 6-8 év, fiúk 6-9 év),
- Megtanulni edzeni – Learn to train (lányok 8-11, fiúk 9-12 év),
- Edzésre edzeni – Train to train (lányok 11-15, fiúk 12-16 év),
- Versenyre edzeni – Train to compete (lányok 15-21, fiúk 16-23 év),
- Győzelemre edzeni – Train to win (lányok 18 év felett, fiúk 19 év felett),
- Aktivitás az életért – Active for life (bármely életkortól).

Az iskolai sport a „megtanulni edzeni” és az „edzésre edzeni” szakaszoknak felel meg, mind az életkor, mind a foglalkozási tartalmak tekintetében is. A mellékelt modell szerint az iskolai sportba már az általános iskola fiatalabb évfolyamaiból be kell vonni a tanulókat, a felsőbb évfolyamokon mindez csak logikus folytatása lenne az előző időszak sporttevékenységének (1. ábra).

1. ábra A sportolók fejlődésének intézményes tényezői

Forrás: Lapes, 2004

Amikor az iskolai sport céljaira és perspektíváira gondolunk, érdemes volna visszatérni az alapkérdéshez: miért kezdenek el a gyermekek/fiatalok sportolni? Mit

akarnak, mit várnak a sporttól? Korábbi kutatások egyértelműen azt mutatják, hogy az okok, amelyek miatt a gyermekek a sportolást választják, belső motivációból erednek: szórakozás, szabadidőeltöltés, kihívások, társasági élet, elköteleződés valamihez, amiben jónak érzik magukat, új készségek elsajátítása, az összetartozás érzése (Gould et al., 1985; Sirard et al., 2006; Whitehead & Biddle, 2008). Amikor a sportolás már elveszíti szórakoztató hangulatát, ha a gyerekek/fiatalok nem érzik magukat abban sikeresnek és elfogadottnak, sajnálatos módon akkor realizálódnak a sporttól való eltávolodás feltételei.

Az önmeghatározás elmélete szerint azok az alapvető pszichológiai szükségletek, mint a kompetencia, az autonómia és a másokkal való kapcsolatok jelentik a motivációt befolyásoló társadalmi és intraperszonális tényezők közvetítőit (Deci & Ryan, 1985). Az iskolai sport minden résztvevőjének szüksége van arra, hogy sikeres legyen abban amit tesz, választása legyen szabad és érezze magát elfogadottnak. Ha ezeket az igényeket az iskolai testnevelés és a sport kielégítik, akkor nagyobb az élvezet, a szórakozás, a kitartás a munkában és jó hangulat, ami leginkább a belső motivált viselkedésre jellemző. A fizikai aktivitás élvezete egyenes arányban áll pozitív énkép kialakulásával serdülők körében (Berki, 2023).

A sportoló gyermekek viszont sokszor sikertelennek és alkalmatlannak érezhetik magukat, ha mindig a versenyre kerül a hangsúly és a győzelem az elvárás. A nem megfelelő pedagógiai és módszertani eljárások, valamint a hiányos individualizáció is hozzájárulhat a sportoló gyermekek, fiatalok alacsony önhatékonyságához, akik számára valójában legfontosabb a részvétel volna. Nem célravezető például, ha a testnevelő tanár, vagy az edző csak a legjobbaknak ad játéklehetőséget a csapattaktika megvalósítása, a jobb eredmény, vagy a győzelem elérése céljából. Hiába nyer a csapat, a cserejátékosok nem akarnak végig a padon ülni.

További problémát jelenthet, ha a tanár/edző túlságosan mértékadó, iránymutató, mindenre rákérdez és mindent meghatároz a sportolók bevonása nélkül. Mindez nincs összhangban ugyanis azzal az elemi pszichológiai szükséglettel, hogy magunk döntünk és válasszuk meg tevékenységeinket. Végül, ha a tanár/edző túlságosan távolságtartó, elhanyagolja, megbántja, vagy szidalmazza a tanulókat, illetve megengedi, hogy a tanulók kritizálják, sértteggessék, ne pedig támogassák egymást, a csoport tisztelete és a csoporthoz tartozás igénye szenved csorbát. Mindez a sportolás abbahagyásának szintén oka lehet.

Mit akarnak a szülők? A legtöbb szülő – amennyiben ismeri, vagy felismeri a sportolás pozitív hatásait – ösztönzi gyermekét a sportolásra. Ennek okai változatosak: a sport lehetővé teszi a számukra, hogy aktívak legyenek, jótékony hatással van az egészségükre, kitartásra nevel, valódi értékekre tanít, biztonságos és pozitív környezetet teremt. A szülők többféleképpen is bekapcsolódhatnak gyermekük sporttevékenységébe. Léteznek szülők, akik optimális viszonyulást tanúsítanak az iránt, vannak, akik negatív hozzáállást, vagy közömbösséget mutatnak, és léteznek a túlságosan

ambiciózusok, akik hajlamosak beavatkozni és különböző módon nyomást gyakorolni az abban résztvevőkre (Brackenridge, 2006).

A közoktatás a diáksport támogatásával újabb lehetőséget kínálhat a tanulók számára a szabadidő kreatív/aktív eltöltésére. Ily módon, pozitív légkört teremtve, közvetve a tanulást is támogatja, javítva az iskola általános eredményességét. A kiemelkedő sporteredmények sok esetben hozzájárulnak az iskola presztízsének növeléséhez, fenntartásához is, ám ennek vannak árnyoldalai is. A kiváló sportolók pozitív megkülönböztetése a győzelem kényszerét erősítheti, ami nem tesz jót feltétlenül az iskolai sportnak. Az iskolai sport jelentőségének a versenysport szempontjából valójában inkább abban kellene állnia, hogy lehetővé teszi a sokoldalú sportolószemélyiség kialakulását, és széles bázist biztosít, sokszor még a sportági specializáció megkezdése előtt. Ezért is volna fontos feladat az iskolai sportok különböző képességű és affinitású gyermekek igényeihez történő adaptálása. Számos megoldás kínálkozik erre: pl. módosíthatók a verseny, vagy játékszabályok, a felszerelés, a sporteszközök.

Az iskolai sport modern felfogásának megfelelően érdemesnek tűnik a hagyományos sportágak mellett, vagy helyett különféle aktív szabadidős tevékenységeket kínálni fel a tanulók számára. Mert valójában maga a sportolási folyamat (mozgásélmény megszerzése, befektetett erőfeszítés, valami tanult dolog öröme) a fontos, nem csak a termék (eredmények, helyezések, érmek). Amikor tehát iskolai sportról beszélünk, mindig a gyermeket/fiatalt és az ő igényeit, érdeklődési körét, tanulását, előrehaladását, jóllétét kellene szem előtt tartani, s nem az számít, mit is szeretnének a felnőttek.

KINEK VAN HASZNA AZ ISKOLAI SPORTBÓL?

Az iskolai sport előnyei a közösség egészében, de az egyén szintjén is megmutatkoznak. Az iskolai sportba való befektetés egyaránt hozzájárul a közegészségügyhöz, az oktatás minőségéhez, a gazdaság hatékonyságához és az élsport fejlődéséhez (Taliaferro, 2010; Economic value of sport in England, 2010; Youth Sport Trust national PE, school sport and physical activity survey, 2014). A fizikailag aktív gyermekek és fiatalok nagyobb eséllyel válnak aktív felnőtté, hosszabb ideig és jobb minőségben élnek, kevésbé szenvednek krónikus, nem fertőző betegségekben, kevesebbet hiányoznak a munkából és termelékenyebben dolgoznak (WHO, 2004). A sport az iskolai élet szerves részeként, hozzájárul a tanulók jobb tanulási teljesítményéhez, pszichés állapotához és szocializációjához is. Végül, az iskolai sport a tömegsport egy fajtájaként is felfogható, ami egyúttal a sporttehetségek toborzásához is tömegbázisként működhet.

Az iskola és a közösség szintjén az iskolai sport várható előnyei továbbá a következők: szorosabb kapcsolatok kialakítása az iskola, a szülők és a tanulói közösségek között; hozzájárulás az iskola oktatási eredményeinek javításához, az iskola szellemiségéhez, valamint minden tanuló biztonságához és jóllétéhez. A fizikailag aktív

tanulók ugyanis jobban tanulnak, kevesebbet hiányoznak az iskolából, a testmozgás népszerűsége pedig javíthatja az iskolai légkört, elősegítheti a befogadást és az együttműködést, valamint hozzájárulhat az iskolai erőszak visszaszorításához (Promoting physical activity in schools, 2007).

A tanulók tanórán kívüli tevékenységekben való részvétele, beleértve a sporttevékenységeket is, előmozdítja az iskolához/közösséghez tartozás érzésének kialakulását (Brown & Evans, 2002). Azok a tanulók, akik úgy érzik, hogy részei az iskolai közösségnek és részt vesznek az ottani események formálásában, jobb tanulmányi teljesítményt érnek el és kevésbé hajlanak bizonyos magas kockázatú magatartásformákra, például alkohol- és drogfogyasztásra.

A sportoló gyermekek egészséggel kapcsolatos életminőség-mutatói (HRQOL=Health-related quality of life) minden dimenzióban magasabbak a nem sportoló társaikénál (Halasi & Lapes, 2022b; Ardelean et al., 2022). A tanulók jelentős részének az iskolai testnevelés és sport fontos önvédelmi erőforrás lehet, javulhat iskolai teljesítményük, s emellett a tanórán kívüli sporttevékenységek hozzájárulnak olyan készségek elsajátításához, mint a céltudatosság, a helyes időgazdálkodás és az érzelmi kontroll (Dworkin et al., 2003).

Egyéni szinten a sportolás számos pszichológiai, szociális és kulturális előnnyel járhat a tanulók számára, valamint jó hatást fejt ki a testi egészségre is. A fizikai aktivitás a legjobb egészségbefektetés (Lapes, 2020). Támogatja a csontok, az izmok és az ízületek egészséges fejlődését, segíti a testsúlykontrollt; hatással van a szív és a tüdő egészségére; kiemelt szerepet tölt be a nem fertőző betegségek, például a magas vérnyomás és a cukorbetegség megelőzésében, ahogyan a jó testtartás és az optimális fizikai állapot és a lelki egészség megőrzésében is (Janssen & Leblanc, 2010; WHO, 2004; Radák Zs., 2016; Vári et al., 2023).

A szervezett sportolás (beleértve az iskolai sportot is) hozzájárul az inaktivitás és az egészségtelen életmód ördögi körének megtöréséhez, amelyben a legtöbb fiatal magát találja. A fizikai aktivitás a szervezet energiafelhasználásának növekedéséhez vezet, csökkentve a túlsúly és az elhízás kialakulásának kockázatát, mérsékli a fiatalok digitális eszközök használatára fordított idejét (ami elsősorban üledő) és egészségesebb táplálkozást feltételez (Merkel, 2013). A gyermek- és serdülőkorban kialakuló magatartásformák – különösen a táplálkozással, a káros szenvedélyekkel és a fizikai aktivitással kapcsolatosak – a felnőttkori egészségmagatartás alapját képezik (Balogh et al., 2015b).

ÖSSZEGRÉS

A mai modern korban, amelyet gyors technológiai, politikai és gazdasági változások jellemeznek, a felnövekvő nemzedékek élhető jövője és egészsége érdekében meg kell fogalmaznunk elvárásainkat a társadalom és az oktató-nevelő funkciót ellátó intézmények irányában. E vonatkozásban a legfontosabb intézmény az iskola és abban

a szomatikus nevelés intézményesített színtere a testnevelés. Az iskolai testnevelést és sportot szoros kötelékek fűzik össze, kiegészítik egymást a közös célok elérésének érdekében (Dordić et al., 2020).

A hazai testkultúra különleges helyzetben van abban a tekintetben, hogy 2012 óta – új korszakot nyitva a magyar testnevelés történetében – fokozatosan megvalósult a mindennapos testnevelés gyakorlata (2012. évi CXXIV. törvény). A testnevelésórák heti 5-re emelése kiváló lehetőséget kínált arra, hogy 3+2-es modellt alkalmazva, a délelőtti három „hagyományos” testnevelésóra mellett a délutáni időszámban változatos, élményt kínáló programokat nyújtsanak az iskolák a különféle sportok megszerettetése érdekében. Mindez egyedülálló lehetőséget teremtett a gyermekek mozgáskészségeinek fejlesztéséhez (Vári et al., 2016; Molnár et al., 2020; Láng, 2021). Tudvalevő, hogy a mozgás fejlődése nem csak belső, örökletes tényezők hatására megy végbe, abban a gyermekeknek segítségre, útmutatásra is szükségük van, egy tanulásra ösztönző légkörben (Nagy et al., 2023). Ez a folyamat magában foglalja a lehető legtöbb alkalommal, a sokrétű képesség- és készségfejlesztő tevékenység megszervezését és lebonyolítását, egyúttal módszeres oktatást és visszajelzést a pedagógusoktól, edzőktől, bátorítást és támogatást, biztonságos és megfelelő tanulási környezet biztosítását, valamint a szabadidő ésszerű felhasználását. A gyermekek alapvető képességeinek fejlesztésében ez a fajta orientáció jelenti a diverzifikációt, a sokféle tapasztalat megszerzését a mozgások különböző szféráiban, szemben a korai specializációval.

Az iskolában kell megtalálni a megbízható, racionális és sikeres eljárásokat a gyermekek pszichomotoros tehetségének azonosítására, gondozására is. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a testnevelés egyaránt az alapját jelenti az általános sportműveltség megszerzésének és a majdani sportági specializációnak is. A legtöbb tehetséges sportoló a sportolási kiválósághoz vezető útra az iskolában, a testnevelés folyamatában talált rá.

A szervezett iskolai testmozgásnak kiemelt szerepe van abban is, hogy a tanulók megismerjék, megtapasztalják a sport közösségépítő oldalát. Mivel a gyermekek a nap nagy részét az iskolában, ottani barátaikkal töltik, óriási lehetőség kínálkozik az iskolai sportba való együttes bekapcsolódásra. Ezáltal növekedhet az egymást ösztönző tanulók száma, akik személyes és közösségi élményeik révén a mozgással, vagy akár egy-egy sportággal kapcsolatban elégedettséget közvetítenek környezetük felé. Nem feledhetjük el, hogy a gyermekek a társadalom legfontosabb tagjai közé tartoznak, akik életük eme, legérzékenyebb szakaszában tartózkodnak az iskolában.

Végezetül – úgy gondolom – meg kell fogalmaznunk, hogy valójában milyen sportot szeretnénk felkínálni gyermekeinknek a jövőben: a „felnőttsport” legyen az uralkodó didaktikai modell, vagy induljunk inkább a sokszínű pedagógiai-módszertani megközelítések, lehetőségek irányába? De tekintetbe kell vennünk azt is, hogy a sport a mai formájában is olyan fizikai tevékenységek felfedezésének eszközeként manifesztálódik, amelyekkel sok gyermek (még a tehetségesek sem) szociális okokból talán sohasem találkozhatnak. Így a szervezett iskolai sportolás különös jelentőségre tesz szert

a kedvezőtlen életkörülmények között, hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetbe élő tanulók számára (Lepes, 2018).

Nem maradhat figyelmen kívül az iskolai környezet (elsősorban a testnevelő tanár) meghatározó befolyása sem a sporttehetségek képességeinek feltárásában, fejlesztésében, valamint az adott sporttehetségek megfelelő sportág felé való orientációjában. Az iskolai testnevelés jelentőségét felismerve és kiemelve, állíthatjuk, hogy a testnevelés jelenti a sport, kiemelten az élsport humán bázisát is, ami miatt a kettőnek szorosan és szervezeten kötődnie kell egymáshoz.

Kapcsolattartó szerző:

Lepes Josip

Gál Ferenc Egyetem Kutatóintézet

Sporttudományi Kutatócsoport

6720 Szeged

Dóm tér 6.

lepes.josip@gfe.hu

Corresponding author:

Josip Lepes

Sports Science Group, Research Institute

Gál Ferenc University

Dóm square 6.

6720 Szeged, Hungary

lepes.josip@gfe.hu

Hivatkozás: Lepes, J. (2023). Iskolai sport - Kihívások és esélyek, *Deliberationes*, 16(2), 101–116.

IRODALOMJEGYZÉK

Andrews, J. C. (1998). From school sport to sporting excellence: respecting the rights of minors. *Facta Universitatis: Series: Physical Education*, 1(6), 59–69.

Ardelean, V. P., Andrei, V. L., Miuța, C. C., Boros-Balint, I., Deak, G., Molnár, A., Berki, T., Győri, F., Geantă, V. A., Dehelean, C. A., & Borcan, F. (2022). The KIDSCREEN-27 Quality of Life Measure for Romanian Children Aged 6: Reliability and Validity of the Romanian Version. *Healthcare*, 10, 1198. <https://doi.org/10.3390/healthcare10071198>

Balogh, L., Meszlényi-Lenhardt, E., Kecskeméti Petri, A., Dorca, P., Kiss, G., & Győri, F. (2015a). *Sporttudományi fogalomtár*. Szegedi Tudományegyetem.

Balogh, L., Győri, F., Hajduné Petrovszki, Z., Mikulán, R., Szablics P., Szász, A., Vári, B., & Molnár, A. (2015b). *Sporttudomány a mindennapos testnevelés szolgálatában*. Szegedi Tudományegyetem.

Balyi, I. (2001). *Sport System Building and Long-Term Athlete Development in British Columbia*. Coaches Report. The Official Publication of the Canadian Professional Coaches Association.

Balyi, I., Way, R., & Higgs, C. (2013). *Long-Term Athlete Development*. Human Kinetics.

- Bauer, B., Pillók, P., Ruff, T., Szabó, A., Szanyi, F. E., & Székely, L. (2017). *A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei*. Új Nemzedék Központ.
- Berki, T. (2023). A fizikai aktivitás és a testnevelés élvezetének szerepe az énképre serdülő fiatalok körében. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 24(5), 15.
- Berki, T., Katona, Z., Petrovszki, Z., Vári, B., Domokos, M., Katona, Zs., Hézsóné Böröcz, A., Csetreki, R., Alattyányi, I., & Győri, F. (2022). A felnőtt lakosság fizikai aktivitásának és szociodemográfiai mutatóinak összefüggései a Dél-Alföldön. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 23(97), 3–12.
- Bottenburg, M. (2002). *Sport for all and elite sport: do they benefit one another?* Paper for the IX World Sport for All Congress.
- Brackenridge, C. (2006). *The Parents' Optimum Zone: Measuring and optimising parental engagement in youth sport*. Commonwealth International Sports Conference.
- Brown, R. & Evans, W. P. (2002). Extracurricular activity and ethnicity: Creating greater school connection among diverse student populations. *Urban Education*, 37(1), 41–58. <https://doi.org/10.1177/0042085902371004>
- Deci, E. L. & Ryan, M. R. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Planum.
- Đorđić, V., Obradović, J., Milovanović, I., Poček, S., Matić, R., Vuković, J., Marković, L., Grubor, A., Andrašić, S., Miličević, N., Đokić, I., Lepeš, J., Halaši, S., Buišić, S., Cvejić, D., Vuković, A., & Sturza Milić, N. (2020). Eurobarometer – physical activities of the inhabitants of Vojvodina. Autonomous Province of Vojvodina Provincial Secretariat for Higher Education and Scientific Research.
- Dworkin, J. B., Larson, R., & Hansen, D. (2003). Adolescents' accounts of growth experiences in youth activities. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 17–26.
- Economic value of sport in England*, (2010). Sport England, Sport Industry Research Centre, Sheffield Hallam University.
- Eurobarometer (2018). Sport and physical activity*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2164>
- Fábri, I. (2002). A sport, mint a fiatal korosztályok életmódjának meghatározó eleme. In B. Bauer, L. Laki, & A. Szabó (Eds.), *Ifjúság. Tanulmányok I.* (pp. 159–173). Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Fekete, M. (2022). Ifjúsági szabadidőfelhasználás – az utolsó 20 év. In Á. Nagy (Ed.), *A lábjegyzeten is túl – magyar ifjúságkutatás 2020* (pp. 259–290). Excenter Kutatóközpont.
- Gábor, K. (Ed.) (2003). *Sebezhető ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában – perspektívák*. Belvedere Meridionale.
- Géczi, G. & Baji, I. (2016). A Hosszú-távú Sportolófejlesztési Program szükségesszerűsége a magyar sportban. *Testnevelés Sport Tudomány*, 1(1), 27–37.
- Gould, D., Feltz, D. & Weiss, M. (1985). Motives for participating in competitive youth swimming. *International Journal of Sport Psychology*, 16, 126–140.

- Győri, F., Berki, T., Katona, Z., Vári, B., Katona, Zs., & Petrovszki, Z. (2021a). Physical activity in the Southern Great Plain Region of Hungary: The Role of Sociodemographics and Body Mass Index. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(23) 12414. <https://doi.org/10.3390/ijerph182312414>
- Győri, F., Szabó, E., Fekete, G., Kocsis-Nagy, Z., Vári, B., Petrovszki, Z., Ferentzi-Almási, D., Ocskó, T., Szász, R., & Berki, T. (2021b). University Sports in the Service of Health Education: Sports Habits and Motivations of Students at the University of Szeged. *Sport- és Egészségtudományi Füzetek*, 5(4) 22–45.
- Győri, F., Kocsis-Nagy, Zs., Fekete, Gy., R., & Berki, T. (2023). A hallgatói sport néhány fő jellegzetessége a Szegedi Tudományegyetemen. *Belvedere Meridionale*, 35(3), 128–153. <https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.9>
- Halasi, Sz., Lepeš, J., Štajer, A., & Radanović, D. (2015). Analysis of Motor Abilities in Terms of Engagement in Extracurricular Sports Activities of Younger School-age Children. *Évkönyv. Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar*, 10(1) 164–173.
- Halaši, S., Lepeš, J., Štajer, A., & Cvetković, M. (2017). Relationship between Body Composition and HRQOL in Primary School Children. *Croatian journal of education-hrvatski casopis za odgoj i obrazovanje*, 19(S2) 125–133. <http://dx.doi.org/10.15516/cje.v19i0.2699>
- Halasi, Sz. & Lepes, J. (2022a). A testnevelés és sport speciális pedagógiai eszközei a szociális tanulási készség fejlesztésében. *Deliberationes* 15(1), 44–50.
- Halasi, S. & Lepes, J. (2022b). A sport hatása az általános iskolás gyermekek egészséggel kapcsolatos életminőségére. *Central European Journal of Educational Research*, 4(1), 80–85. <https://doi.org/10.37441/cej/2022/4/1/10743>
- Inchley, J., Currie, D., Jewell, J., Breda, J., & Barnekow, V. (2017). *Adolescent obesity and related behaviours: trends and inequalities in the WHO European Region, 2002–2014*. WHO Regional Office for Europe.
- Janssen, I. & Leblanc, A. G. (2010). Systematic review of the health benefits of physical activity and fitness in school-aged children and youth. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 7, 40. <https://doi.org/10.1186/1479-5868-7-40>
- Láng, É. (2021). A mindennapos testnevelés 3+2-es modell által nyújtott lehetőségeinek megvalósulása az „új” típusú mozgásformák alkalmazásával az iskolákban. *ACTA Universitatis, Sectio Sport, Tom.(47)*, 25–43.
- Lepes, J. (2004). *Vajdaság Autonóm Tartomány sportfejlesztésének intézményi tényezői*. Doktori értekezés. Újvidéki Egyetem Testnevelési Kar.
- Lepeš, J. M., Halaši, S. Č., & Pap, R. L. (2018). Značaj razvoja motoričkih sposobnosti kod učenika koji žive u nepovoljnim životnim uslovima. *Inovacije u nastavi*, 31(2) 68–83.
- Lepes, J. (2020). A fizikai aktivitás mint egészségbefektetés. In: Sz. Halasi & G. Kozma, (Eds.), *Sport és egészség* (pp. 104–130). Gerhardus Kiadó.

- Marsh, H. W. & Kleitman, S. (2003). School athletic participation: Mostly gain with little pain. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 25(2), 205–228. <https://doi.org/10.1123/jsep.25.2.205>
- Martens, R. (1988). Youth Sport in the USA. In F. L., Smoll, R. A. Magill, & M. J. Ash (Eds.), *Children in sport* (pp. 17-23). Human Kinetics.
- Merkel, D. L. (2013). Youth sport: Positive and negative impact on young athletes. *Open Access Journal of Sports Medicine*, 4, 151.10.2147/OAJSM.S33556
- Molnár, H. A., Boros-Balint, I., Deak, G. F., Andrei, V. L., Ardelean, V. P., Simonek, J., Halmová, N., Dobay, B., Nagy, Á. V., Vári, B., Orbán, K., Fintor, Cs., Ocskó, T., Szász, R., Györi, F., Alattyányi, I., & Csetreki, R. (2020). Does the gross motor development of Romanian and Hungarian 6–7-year-old children depend on the degree of obesity? In I. Boros-Balint, D.R. Ciocoi-Pop, N. H. Pop & G. F. Deak (Eds.), *Proceedings of ICU 2019: The 5th International Conference of the Universitaria Consortium. Education for Health and Performance* (pp. 211–216). Editografica.
- Nagy, Á. V., Wilhelm, M., Domokos, M., Györi, F., & Berki, T. (2023). Assessment Tools Measuring Fundamental Movement Skills of Primary School Children: A Narrative Review in Methodological Perspective. *Sports*, 11, 178. <https://doi.org/10.3390/sports11090178>
- Patte, R. R., Heath, G. W., Dowda, M. & Trost, S. G. (1996). Associations between physical activity and other health behaviors in a representative sample of US adolescents. *American Journal of Public Health*, 86(11), 1577–1581.10.2105/AJPH.86.11.1577
- Radák, Zs. (2016). *Edzésélettan*. Magánkiadás.
- Revised International charter on physical education, physical activity and sport(2015). UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233885>
- Sirard, J. R., Pfeiffer, K. A., & Pate, R. (2006). Motivational factors associated with sports programme participation in middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 38, 696–703.
- Stafford, I. (2011). *Coaching children in sport*. Routledge, Taylor and Francis Group.
- Taliaferro, L. A. (2010). Relationships between youth sport participation and selected health risk behaviors from 1999 to 2007. *Journal of School Health*, 80(8), 399–410.10.1111/j.1746-1561.2010.00520.x
- Tepić, M., Ristić, A., Vujović, B., Đorđić, V., Lepeš, J., Dudaš, M., Đukić, J., Kolarov, N., Rošu, M., Vukčević, J., Ugren, S., Bartolić, T., Burmudžija, G., Đorđić, N., Dragojlović, M., Vujanović, S., & Stajić, M. (2013). *Strategija razvoja školskog sporta u AP Vojvodini, 2013-2017*. Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu, Autonomne pokrajine Vojvodina, Službeni material pokrajinske vlade.
- Trost, S. (2009). Active education: Physical education, physical activity and academic performance. *Research Brief*, Summer, 1–4.
- Vári, B., Balázs, K., & Györi, F. (2016). Mindennapos testnevelésben résztvevő és nem résztvevő általános iskolások koordinációs képességeinek összehasonlító vizsgálata

- ta. In A. Molnár, L. Balogh, V. P. Ardelean, I. Alattyányi, & F. Győri (Eds.), *Sporttudományi kaleidoszkóp* (pp. 110–125). Szegedi Tudományegyetem.
- Vári, B., Győri, F., Katona, Z., & Berki, T. (2023). The Impact of Age and Body Composition on Bone Density among Office Worker Women in Hungary. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(11), 5976. <https://doi.org/10.3390/ijerph20115976>
- Whitehead, S. & Biddle, S. (2008). Adolescent girls' perceptions of physical activity: A focus group study. *European Physical Education Review*, 14, 243–262.
- WHO, 2004. *Global strategy on diet, physical activity and health*. World Health Organization. <https://www.who.int/publications/i/item/9241592222>
- WHO, 2007. *Promoting physical activity in schools: an important element of a health-promoting school*. World Health Organization. https://archive.org/details/FINALFinal_201304
- Youth Sport Trust national PE, school sport and physical activity survey (2014). Youth Sport Trust. <https://www.sportsthinktank.com/research,117920.html>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE-SUPPORTED PATTERN RECOGNITION

Máté Prorok

Faculty of Economics, Gál Ferenc University
University of Óbuda, Doctoral School of Innovation Management

Abstract

The importance of using artificial intelligence (AI) is increasing over time and AI is breaking into more and more sectors of the economy. Nowadays, the question is no longer whether we use artificial intelligence at all, but how we could increase its use in even more work processes and tasks.

Pattern recognition is an extremely important part of artificial intelligence because the recognized patterns serve as a basis for subsequent decision-making processes. This research is based on the observation of secondary data analysis, taking into account the relevant international literature.

The research focuses on an exhaustive review of artificial intelligence-supported pattern recognition within the dynamic field of AI. The goal of the research is to examine the key components that support pattern recognition in AI systems and make it successful.

At the same time, it explores the wide range of uses for this technology in several fields and looks ahead to potential future developments to see how AI-assisted pattern recognition can influence technology in the future. Artificial intelligence will dramatically improve pattern recognition systems' efficiency in processing data, accuracy of categorization, and adaptability of datasets.

Artificial intelligence advances promote accessibility, efficiency, and accuracy in jobs ranging from automation to medical decision-making, enhancing and integrating a variety of industries. The European Union created a thorough AI strategy and greatly expanded funding for AI implementation, research, and development. Due to the timeliness and rapid development of the topic, it is important that the topic is constantly examined.

Keywords: pattern recognition, artificial intelligence, machine learning, deep learning

MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÁLTAL TÁMOGATOTT MINTAFELISMERÉS

Prorok Máté

Gál Ferenc Egyetem, Gazdasági Kar
Óbudai Egyetem, Innováció Menedzsment Doktori Iskola

Absztrakt

A mesterséges intelligencia (AI) használatának jelentősége az idő előrehaladtával egyre növekszik és a gazdaság egyre több szektorába betör a mesterséges intelligencia. Mára már nem az válik kérdésessé, hogy használjuk-e egyáltalán a mesterséges intelligenciát, hanem az a kérdés, hogyan tudnánk fokozni a használatát még több munkafolyamatban, feladatban.

A mintafelismerés egy rendkívül fontos része a mesterséges intelligenciának, mert a felismert minták alapul szolgálnak a későbbi döntéshozatali folyamatokban. A vizsgálat szekunder adatelemzésen alapul, figyelembe véve a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat.

A kutatás a mesterséges intelligencia által támogatott mintafelismerés alapos áttekintésére összpontosít az AI dinamikus területén. A kutatás célja, hogy megvizsgálja azokat a kulcsfontosságú összetevőket, amelyek támogatják a mintafelismerést az AI-rendszerekben és sikeressé teszik azt.

Ugyanakkor feltárja ennek a technológiának a széles körű felhasználási területeit, illetve előretéket a lehetséges jövőbeli fejlesztésekre, hogy megfigyeljük, miként befolyásolhatja a mesterséges intelligencia által támogatott mintafelismerés a jövő technológiáit. A mesterséges intelligencia drámaian javítani fogja a mintafelismerő rendszerek adatfeldolgozási hatékonyságát, a kategorizálás pontosságát és az adatkészletek adaptálhatóságát.

A mesterséges intelligencia fejlődése elősegíti a hozzáférhetőséget, a hatékonyságot és a pontosságot az automatizálástól az orvosi döntéshozatalig terjedő munkakörökben, valamint ezenkívül számos iparágat fejleszt és integrál. Az Európai Unió alapos mesterséges intelligencia-stratégiát dolgozott ki, és jelentősen megnövelte a mesterséges intelligencia megvalósításának, kutatásának és fejlesztésének finanszírozását. A téma időszzerűsége és gyors fejlődése miatt lényeges a téma folyamatos vizsgálata.

Kulcsszavak: mintafelismerés, mesterséges intelligencia, gépi tanulás, mély tanulás

INTRODUCTION

It is crucial to investigate pattern recognition in the quickly changing field of artificial intelligence. It is becoming more and more important to comprehend the nuances of AI-supported pattern recognition as we move through a time of unparalleled

technological growth. This study undertakes a thorough investigation of the topic, exploring the fundamental elements that underpin AI-supported pattern recognition, looking into its various application areas, and casting a glance ahead to show upcoming developments.

The ubiquitous influence of pattern recognition across multiple areas highlights the significance of AI in the current technological environment. The ability of AI systems to recognize and understand patterns in data is revolutionary in a variety of fields. The complexities of pattern recognition are becoming a focus for scholars, practitioners, and technologists alike as we approach a new era where AI is incorporated into our daily lives.

In my research, I put forward three hypotheses that I am investigating during my research, and I am looking for the possible answers. H1: Artificial intelligence-supported pattern recognition will keep developing, and allowing machines to mimic and even exceed human abilities in seeing and processing complicated data. H2: Artificial intelligence will increasingly integrate with and improve a variety of industries as it develops. H3: The European Union has committed significant financial resources to support the development of AI in recognition of the technology's strategic importance.

The main objective of this research is to get a deeper understanding of AI-supported pattern recognition by dissecting its complex components and illuminating its significant consequences for both the present and the future.

PATTERN RECOGNITION

Humans have evolved extremely complex abilities to sense their surroundings and respond accordingly. Examples of these abilities include the ability to recognize faces, comprehend spoken language, decipher handwriting, and detect the freshness of food based solely on its scent. We call this skill as human perception, and we want to give machines similar abilities (Shinde, Deshmukh, 2011).

Pattern recognition, at its core, is the task of identifying regularities, structures, or trends within data, enabling the extraction of meaningful information from seemingly complex datasets (Saba, Rehman, 2013; Szabadföldi, 2022). The use of AI in data processing is becoming more and more significant AI systems can read and comprehend complicated sensory inputs thanks to pattern recognition (Prorok, 2022). Pattern recognition is the process of finding patterns or trends in data, and AI is essential to improving the precision and effectiveness of this work.

The objective of the scientific field of pattern recognition is to classify items into several categories or classes. These objects can be pictures, signal waveforms, or any kind of measurement that needs to be identified, depending on the application. These items will be referred to by the general word patterns (Liu et al., 2006). Although pat-

tern recognition has a lengthy history, it was mostly the result of theoretical statistics research prior to the 1960s (Abramson et al., 1963).

IMPORTANT ELEMENTS

The emergence and growth of technologies like Big Data, Business Intelligence, and automation-required applications have created a demand for enhanced data analytics, which has led to the application of machine learning and other cutting-edge approaches. As a branch of AI, machine learning leverages computer methods to solve problems based on information and past data without needlessly changing the fundamental procedure. In essence, AI is the development of algorithms and other computational methods that enhance machine intelligence. It includes algorithms that use protocols that are normally inaccessible to humans to think, act, and carry out tasks (Sandhu, 2018; Alloghani et al., 2020).

Machine learning algorithms includes supervised learning, unsupervised learning, semi-supervised and reinforcement learning (Ozgur, 2004). Algorithms for supervised and unsupervised learning have demonstrated significant promise in acquiring knowledge from extensive datasets. Supervised learning measures an algorithm's capacity to generalize knowledge from accessible data with target or labeled cases. The practice of clustering data that hasn't been classed or categorized using automated techniques or algorithms is known as unsupervised learning. Another type is the semi-supervised learning, which is defined as learning with limited access to labeled data. In contrast, reinforcement learning entails an agent picking up skills through interaction with the environment to maximize a reward (Alloghani et al, 2020).

An essential part of AI are neural networks, which have different topologies for different kinds of input and tasks. This framework is based on basic neural networks, which are often referred to as feedforward neural networks or MLPs: multilayer perceptrons (Chen et al, 2017). They are made up of interconnected nodes arranged in layers, usually with an input layer, an output layer, and one or more hidden layers (Abdi et al., 1999). Basic neural networks may adapt to a variety of patterns thanks to this iterative learning process, demonstrating their adaptability (Sondak et al., 1989).

Convolutional Neural Networks (CNNs) are specialized designs that excel in computer vision and image recognition applications. Convolutional layers are a unique property of CNNs that allows them to automatically learn hierarchical representations of visual characteristics, revealing its efficiency in tasks like picture categorization and facial recognition. The network can now recognize local patterns such as edges, textures, and forms thanks to these layers (O'Shea, Nash, 2015).

Conversely, Recurrent Neural Networks (RNNs) are designed for sequential data, meaning that the elements' order matters. They excel at problems involving time-series data, natural language processing, and speech recognition because of their design. RNNs are unique in that they have memory; every neuron has a recurrent con-

nection, which enables the network to recall previous inputs. The ability to recognize patterns and temporal connections within data sequences depends critically on this memory. RNNs are used in a wide range of fields, such as handwriting recognition, stock price prediction, and language modeling (Medsker, Jain, 2001).

A defining feature of Deep Belief Networks (DBNs) is their numerous layers of latent, stochastic variables. These models perform best in situations when there are no clear labels in the data, such as in unsupervised learning tasks. Through the utilization of the intricacy of stochastic variables across several layers, DBNs exhibit an exceptional capacity to apprehend complex patterns in the input data (Hua et al., 2015). One type of neural network architecture designed especially for feature learning and dimensionality reduction is the autoencoder, which compress input data into a lower-dimensional representation (Lopez, Walter 2020).

GANs, or Generative Adversarial Networks, present a generator and a discriminator neural network compete with one another. The discriminator assesses the validity of the false data samples that the generator creates to replicate the distribution of real data. GANs are commonly used to generate realistic synthetic data through this adversarial interplay, finding applications in image synthesis, style transfer, and other areas (Creswell et al., 2018).

Three main components make up data preprocessing. To guarantee that the input data for pattern recognition is of a high enough quality, the first stage is cleaning and imputation, which include eliminating noise, dealing with missing data, and imputing values. Normalization and scaling come in second. By standardizing data to a single scale, features with disparate units are kept from unnecessarily impacting the process of identifying patterns. The third technique is outlier detection, which strengthens the resilience of AI models by detecting and managing outliers to guarantee that trends are based on representative data (Cateni, Colla, 2013).

Because some characteristics are more useful than others at differentiating patterns in the data, feature extraction is essential for accurate pattern identification. Automatic feature extraction reduces the need for manual feature engineering by enabling algorithms to learn and extract features from raw data in the field of AI, notably in deep learning. For dimensionality reduction, methods like Principal Component Analysis (PCA) or t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE) are used, which preserve significant patterns while making the data less complicated. Together, these techniques help to improve pattern recognition in AI systems' efficacy and efficiency (Cateni et al, 2012).

APPLICATION AREAS

A few unique pattern recognition devices have been developed and constructed for real-world applications. Applications of pattern recognition can include the following: modeling of socioeconomic systems, remote sensing, speech recognition and un-

derstanding. Furthermore, machine part recognition, automatic inspection, medical diagnosis, identification of human faces and fingerprints, engineering reliability, and modeling of biomedical signals and images (Fu, 1982).

Pattern recognition is crucial in the field of machine vision. A machine vision system uses a camera to take pictures, which it then processes to provide descriptions of the objects it sees. A machine vision system is typically used in the industrial sector, either for assembly line automation or automated visual inspection (Theodoridis et al., 2006).

Another crucial field of pattern recognition is character, letter or number recognition, which has significant applications in information management and automation. For this reason, a technology was discovered which is the Optical Character Recognition (OCR) technology (Mori et al., 1992). OCR is a business-related technology that enables automated data extraction from written or printed text from scanned documents or picture files (Chaudhuri et al., 2017). One common use for this kind of technology in the banking industry is automated check reading, also online handwriting recognition. Automated mail sorting machines at post offices are another use for this technology (Theodoridis et al., 2006; Isheawy, Hasan, 2015).

A further significant use of pattern recognition is computer-aided diagnosis. This aims to support medical professionals in making diagnosis decision-making, but of course the doctor makes the final diagnosis. A wide range of medical data, including X-rays, computed tomographic pictures, ultrasound images, electrocardiograms (ECGs), and electroencephalograms (EEGs), have been subjected to computer-assisted diagnosis applications (Park, Lee, 1998; Theodoridis et al., 2006).

Another field that has seen a significant amount of research and development is speech recognition. The most natural way for people to exchange knowledge and communicate is through speech. Thus, scientists, engineers, and science fiction authors have long harbored the ambition of creating intelligent computers that can recognize spoken information. Software recognizes spoken text and converts it into ASCII letters, which are displayed on the screen and can be kept in memory. This system is based on a pattern recognition system, in this case spoken sounds. Furthermore, experts also use face and gesture recognition, text retrieval, fingerprint identification, and signature authentication. (Theodoridis et al., 2006).

FUTURE INNOVATIONS

The European Union is investing €220 million to test AI applications in industry, food, healthcare, and daily life. At a press conference in Copenhagen on June 27, 2023, the European Commission, Member States, and 128 partners from academia, business, and government agencies announced a €220 million investment in four sector-specific Testing and Experimentation Facilities (TEFs) for AI. Testing and Experimentation Facilities are intended to serve as a sandbox for the development and use of AI technologies. Assist AI developers in more effectively bringing reliable AI

to the market and promote its adoption in Europe. They encourage testing and experimentation with robotics, AI, and other innovative technologies from all European technology firms (European Commission, 2023a).

Among the four TEFs introduced are:

- The agrifood TEF addresses the production of food and the agricultural industry. Examples of applications include crop production optimization with AI and testing of robotic tractors.
- The TEF-Health, focused on the healthcare industry, includes robots for intervention and rehabilitation as well as sophisticated brain simulations and machine learning in medical imaging.
- With an initial focus on energy, transportation, and connectivity, the CitCom.ai TEF aims to assist in the development of technology for smart cities and communities. By allowing businesses to test and try out AI-based products in real-world settings, it will hasten the development of reliable AI in Europe.
- The AI-Matters TEF, utilizes the most recent advancements in robotics, artificial intelligence, and intelligent, autonomous systems for flexible production to strengthen the robustness and adaptability of the European manufacturing sector (European Commission, 2023a).

These expansive comparative testing and experimentation facilities are going to provide a blend of physical and virtual spaces where technology companies can receive assistance in testing their most recent AI-based hardware and software in authentic settings. This will cover validation and demonstration as well as comprehensive integration, testing, and experimentation of cutting-edge AI-based technologies to address problems and enhance solutions in a particular application sector (European Commission, 2023b).

The European Commission and the European High-Performance Computing Joint Undertaking, briefly: EuroHPC JU, pledged to provide open and expanded access to the EU's top-tier supercomputing resources for European SMEs, start-ups, and the AI community at large as part of the EU AI Start-Up Initiative. Access to cutting-edge supercomputers that can shorten training periods from months or years to a few weeks is essential for facilitating the development and scalability of AI models. In 2023 November, the European Union is at the forefront of the world in supercomputing. Because of the work of the EuroHPC JU, three of the EU's supercomputers, LEONARDO, LUMI, and MareNostrum5, are of the highest quality (European Commission, 2023c).

The European Commission will help the participating states of the EuroHPC Joint Undertaking in their efforts to expedite research, development, demonstration, and deployment of the European supercomputing infrastructure. This pledge seeks to support the Union's main objective of creating a reliable and accountable global AI ecosystem. Thus, this will entail:

- The Large AI Grand Challenge was launched, and it invites European start-ups with large-scale AI model experience to participate widely.
- Increasing the capacity of European supercomputers: Access will be provided accessible to run AI start-ups morally and responsibly so they can effectively train their models on European supercomputers.
- Improved programs and services: The EuroHPC JU will promote programs and services that use high-performance computing to promote reliable AI throughout Europe. The objective of these endeavors is to enable more accessibility for AI communities and encourage the most effective and efficient application of HPC technology for innovation in science and industry (European Commission, 2023c).

SUMMARY

To sum up, the domain of pattern recognition is crucial to the development of artificial intelligence and has a substantial impact on a range of industries and applications. Pattern recognition's historical development, from its foundation in theoretical statistics to its current popularity in engineering and research, highlights the significance of this field in the postindustrial period.

Based on the results obtained, the confirmation of the first hypothesis is explained by the fact that AI technologies are becoming more and more proficient in activities like language understanding, facial recognition, and sensory processing as they advance, potentially surpassing human skill in these domains. Moreover, the effectiveness of data processing, classification accuracy, and dataset adaptability will all significantly increase with the integration of AI into pattern recognition systems. These developments will spur advances in a range of fields, including as industrial automation and healthcare diagnostics, completely changing the way we see and engage with the environment.

The following result serves to verify the second hypothesis. Advances in AI increases integration and enhancement of various industries, with improved efficiency, accuracy, and accessibility in tasks ranging from automation to medical decision-making. Examples of these application areas include pattern recognition in machine vision, optical character recognition in information management and banking sector, computer-aided diagnosis in healthcare, and speech recognition for natural language communication. We can see that the advancement of machine learning techniques, including supervised and unsupervised learning, has demonstrated significant potential for knowledge acquisition from large datasets. In the recognition of complicated patterns, neural networks—including feedforward neural networks and their specialized equivalents, such as Convolutional Neural Networks and Recurrent Neural Networks—have shown extraordinary adaptability and efficiency.

The toolkit of pattern recognition approaches is further expanded by Deep Belief Networks, autoencoders, and Generative Adversarial Networks, each of which has specific advantages and uses. From machine vision and character recognition to applications in the banking sector, online handwriting identification, and computer-aided diagnostics in the medical area, pattern recognition is important in many different fields. The extensive application of pattern recognition in tasks like automated check reading and the advancement of technologies like Optical Character Recognition underscore its practical relevance in real-world circumstances.

Based on my inquiry about the future, the European Union launched a comprehensive AI plan and significantly increased financing for AI research, development, and implementation, thereby realizing the correct third hypothesis of the research. Nothing shows this better than the fact that the European Union spends 220 million euros on testing artificial intelligence applications. It is evident that the European Union is committed to improving artificial intelligence technology across a range of industries, as seen by its significant investment in AI Testing and Experimentation Facilities. By offering a testing and experimentation environment, these institutions hope to accelerate the development of trustworthy AI and its uptake in Europe. The partnership with the EuroHPC Joint Undertaking supports the worldwide goal of building a strong and transparent AI ecosystem by highlighting the significance of supercomputing resources in speeding up the development and scalability of AI models.

Finally, pattern recognition is a fundamental component of artificial intelligence that is continuously developing and reaching new markets and uses. The continued developments and investments point to a bright future for pattern recognition as it becomes a more integral part of our technological environment and influences the direction of AI-driven technologies.

Kapcsolattartó szerző:

Prorok Máté

Gál Ferenc Egyetem

Gazdasági Kar

5600 Békéscsaba

Bajza u. 33.

prorok.mate@gfe.hu

Corresponding author:

Máté Prorok

Faculty of Economy, Gal Ferenc University

Gál Ferenc University

Bajza str. 33

5600 Békéscsaba, Hungary

prorok.mate@gfe.hu

Reference: Prorok, M. (2023). Artificial intelligence-supported pattern recognition, *Deliberationes*, 16(2), 117–128.

BIBLIOGRAPHY

- Abdi, H., Valentin, D., & Edelman, B. (1999). Neural networks (No. 124). *Statistics in Medicine*, 19(16). [https://doi.org/10.1002/1097-0258\(20000830\)19:16<2199::AID-SIM475>3.0.CO;2-C](https://doi.org/10.1002/1097-0258(20000830)19:16<2199::AID-SIM475>3.0.CO;2-C)
- Abramson, N., Braverman, D., & Sebestyen, G. (1963). Pattern recognition and machine learning. *IEEE Transactions on Information Theory*, 9(4), 257–261. <https://doi.org/10.1109/tit.1963.1057854>
- Alloghani, M., Al-Jumeily, D., Mustafina, J., Hussain, A. & Aljaaf, A.J. (2020). A Systematic Review on Supervised and Unsupervised Machine Learning Algorithms for Data Science. In: Berry, M., Mohamed, A., Yap, B. (Eds.) *Supervised and Unsupervised Learning for Data Science*. Unsupervised and Semi-Supervised Learning. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-22475-2_1
- Cateni, S., & Colla, V. (2013). Data processing for outliers detection. *Pattern Recognition: Methods and Application*, 1-18. Corpus ID: 125899499. <https://www.semanticscholar.org/paper/Data-processing-for-outliers-detection-Cateni-Colla/f6df892c359719ed71ba408c380343c8535a6615>
- Cateni, S., Vannucci, M., Vannocci, M., & Colla, V. (2012). Variable selection and feature extraction through artificial intelligence techniques. *Multivariate analysis in management, engineering and the Science*, 6, 103-118. <https://doi.org/10.5772/53862>
- Chaudhuri, A., Mandaviya, K., Badelia, P., & Ghosh, S.K. (2017) Optical Character Recognition Systems. In: Optical Character Recognition System for Different Languages with Soft Computing, *Studies in Fuzziness and Soft Computing*, Springer International Publishing, New York. https://doi.org/10.1007/978-3-319-50252-6_2
- Chen, M., Challita, U., Saad, W., Yin, C., & Debbah, M. (2017). Machine learning for wireless networks with artificial intelligence: A tutorial on neural networks. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1710.02913>
- Creswell, A., White, T., Dumoulin, V., Arulkumaran, K., Sengupta, B., & Bharath, A. A. (2018). Generative adversarial networks: An overview. *IEEE signal processing magazine, IEEE Explore*, 35(1), 53-65. <https://doi.org/10.1109/MSP.2017.2765202>
- European Commission. (2023a). EU invests €220 million to test AI solutions for healthcare, food, industry, and everyday life, *Shaping Europe's digital future*. News Article| Publication 29 June 2023. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/eu-invests-eu220-million-test-ai-solutions-healthcare-food-industry-and-everyday-life>
- European Commission. (2023b). Sectorial AI Testing and Experimentation Facilities under the Digital Europe. *Shaping Europe's digital future*. 29 June 2023. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/testing-and-experimentation-facilities>
- European Commission. (2023c). Commission opens access to EU supercomputers to speed up artificial intelligence development. *Press release*. IP/23/5739. Brussels 16 November 2023

- Fu, K. S. (1982). Applications of pattern recognition. *CRC press*. Boca Raton,(pp. 38-61). <https://doi.org/10.1201/9781351069809>
- Hua, Y., Guo, J., & Zhao, H. (2015). Deep belief networks and deep learning. *Proceedings of 2015 International Conference on Intelligent Computing and Internet of Things*. IEEE Explore. (pp. 1-4). <https://doi.org/10.1109/ICAIIOT.2015.7111524>
- Isheawy, N. A. M., & Hasan, H. (2015). Optical character recognition (OCR) system. *IOSR Journal of Computer Engineering*, e-ISSN, 2278-0661. <https://doi.org/10.9790/0661-17222226>
- Liu, J., Sun, J., & Wang, S. (2006). Pattern recognition: An overview. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 6(6), 57-61.
- Lopez P., & Walter H. (2020). Chapter 11 - Autoencoders. *Machine Learning Methods and Applications to Brain Disorders*, Academic Press. 193-208. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815739-8.00011-0>
- Medsker, L. R., & Jain, L. C. (2001). Recurrent neural networks. *Design and Applications*, 5(64-67), 2. CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781003040620>
- Mori, S., Suen, C. Y., & Yamamoto, K. (1992). Historical review of OCR research and development. *Proceedings of the IEEE, IEEE Xplore*, 80(7), 1029-1058. <https://doi.org/10.1109/5.156468>
- O'Shea, K., & Nash, R. (2015). An introduction to convolutional neural networks. *Cornell University*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1511.08458>
- Ozgur, A. (2004). Supervised and unsupervised machine learning techniques for text document categorization. Master's Thesis, *Boğaziçi University*. İstanbul.
- Park, S. H., & Lee, S. P. (1998). EMG pattern recognition based on artificial intelligence techniques. *IEEE transactions on Rehabilitation Engineering, IEEE Explore*, 6(4), 400-405. <https://doi.org/10.1109/86.736154>
- Prorok, M. (2022). Applications of artificial intelligence systems. *Deliberationes*, 15, (Különszám), 73-88. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.K.SZ.76>
- Saba, T., & Rehman, A. (2013). Effects of artificially intelligent tools on pattern recognition. *International Journal of machine learning and cybernetics*, 4, 155-162. <https://doi.org/10.1007/s13042-012-0082-z>
- Sandhu, T. H. (2018). Machine learning and natural language processing—A review. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 9(2), 582-584. <https://doi.org/10.26483/ijarcs.v9i2.5799>
- Shinde, S. P., & Deshmukh, V. P. (2011). Implementation of Pattern Recognition Techniques and Overview of its Applications in various areas of Artificial Intelligence. *International Journal of Advances in Engineering & Technology*, 1(4), 127. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:61658349>
- Sondak, N. E., & Sondak, V. K. (1989). Neural networks and artificial intelligence. *Proceedings of the twentieth SIGCSE technical symposium on Computer science education*. ACM Digital Library. (pp. 241-245). <https://doi.org/10.1145/65293.71221>

Szabadjöldi I. (2022). A mesterséges intelligenciával támogatott nyílt információszerzés (OSINT) – evolúció és kihívások. *Nemzetbiztonsági szemle*, 10(1), 30–51. <https://doi.org/10.32561/nasz.2022.1.3>.

Theodoridis, S., & Koutroumbas, K. (2006). *Pattern recognition. Second Edition*. Elsevier. 1-11. eBook ISBN: 9780080513621

KÖZÉPISKOLA-VÁLASZTÁS SZEMPONTJAINAK VIZSGÁLATA FENNTARTÓK, NÉMETET ÉS ANGOLT TANULÓK, VALAMINT TANÍTÓK VÉLEMÉNYE ALAPJÁN

Sebestyén Krisztina

Gál Ferenc Egyetem, Pedagógiai Kar

Absztrakt

Egy oktatási intézmény népszerűségét, teljesítményét az intézmény különböző jellemzői határozzák meg, például az intézmény által kínált oktatási lehetőségek, az oda bekerülő tanulók teljesítménye, versenyeztetési, tehetséggondozási, illetve felzárkóztatási tevékenységek. Mindezek a jellemzők a következő években hatással vannak arra, hogy kik és miért választják az adott intézményt, ezért érdemes megvizsgálni, hogy milyen iskolaválasztást befolyásoló tényezők alapján választják a diákok az adott oktatási intézményt. A tanárok szemszögéből azért lehet fontos az ilyen irányú vizsgálat, hogy megismerjük az általuk tanítandó diákok bázisát, motivációit.

Tanulmányunkban ezek alapján a „Némettanulás, illetve -tanítás Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2018-2019” című kutatás tanulói (890 fő), illetve tanári (100 fő) adatbázisa segítségével azt vizsgáljuk, hogy milyen középiskola-választási tényezők befolyásolták az adott intézményben való továbbtanulást. A tanulói eredményeket összehasonlítjuk a tanári válaszokkal, hogy megtudjuk, mennyire ismerik a tanulóikat ebből a szempontból. Az adatok vizsgálatát SPSS programmal végeztük, amely segítségével két- és háromdimenziós variancia-analízist készítettünk. Ezekhez az alábbi változókat vontuk be: tanított/tanult idegen nyelv, az intézmény fenntartója, valamint ötfokú Likert-skálán értékelt, középiskola-választásra vonatkozó állítások.

Tanulmányunkban az alábbi három hipotézist vizsgáljuk meg. (1) A nyelvtanárok válaszai megegyeznek a tanulókéval, vagyis ismerik a középiskola-választás háttérrokkait. (2) Az eltérő idegen nyelvet tanulók, illetve tanítók válaszai idegen nyelvenként különböznek egymástól. (3) Fenntartónként eltérő, hogy milyen tényezők befolyásolták a tanulók középiskola-választását. Eredményeink szerint az első hipotézis nem igazolódott, a második és a harmadik igen, és összességében a tanárok válaszai között kevesebb szignifikáns összefüggést találtunk, mint a tanulóknál.

Kulcsszavak: német, angol, fenntartó, középiskola-választás

ANALYSIS OF THE ASPECTS OF SECONDARY SCHOOL SELECTION BASED ON THE OPINIONS OF MAINTAINERS, STUDENTS LEARNING GERMAN AND ENGLISH, AND TEACHERS

Krisztina Sebestyén

Gál Ferenc University, Faculty of Pedagogy

Abstract

The popularity and achievement of an educational institution is determined by its various characteristics, for example the institutional educational opportunities, the students' achievement, competition, talent development and catch-up activities. All of these characteristics have an impact on who and why chooses a particular institution in the following years. So, it is worthwhile to examine the influence factors of the school choice, based on which students choose the given educational institution. From the teacher's point of view, this type of research is important to get to know the base and motivations of the students they teach.

In our study, we use the database of students (890 people) and teachers (100 people) in the research „Learning and teaching German in Hajdú-Bihar and Szabolcs-Szatmár-Bereg Counties 2018-2019”. We examine what secondary school selection factors influenced further studies in the given institution. The results are compared with the teachers' responses to see how well they know their students from this viewpoint. The data was analyzed with SPSS program, with which we created two- and three-dimensional variance analyses. The following variables were included: taught/learned foreign language, the maintainer of the institution, and variables of the secondary school choice, which were evaluated on a five-point Likert scale.

In our study, we examine the following three hypotheses. (1) The answers of the language teachers are the same as their students, so they know the background of the secondary school choice. (2) The students' and teachers' answers of different foreign languages differ from one another for each foreign language. (3) The influence factors of secondary school choice differ from one maintainer to another. According to our results, the first hypothesis was not confirmed, the second and third were confirmed. We found less significant correlation between the teachers' answers than in the case of the students'.

Keywords: German, English, maintainer, secondary school choice

BEVEZETÉS

A tanulók oktatási intézményválasztása, legyen az köz- vagy felsőoktatási intézmény, a hazai és a nemzetközi szakirodalmat tekintve is kutatott téma (például Denzler & Wolter 2010; Fekete et al., 2016; Schultz 1998; Zolnay, 2018). Az azonban ritka, hogy a tanári válaszokat megvizsgálják ebben a témában, pedig a legmegfelelőbb oktatás biztosításához lényeges, hogy az intézményekben dolgozó pedagógusok, oktatók is tudják, hogy milyen a tanulói bázisuk (Andor & Liskó, 1999). Ezért a tanulmányunkban a tanulói válaszok mellett a tanári válaszokat is elemezzük a diákok középiskola-választásával kapcsolatban.

SAKIRODALMI HÁTTÉR

Általában az intézményválasztást, így a középiskola-választást is, egyéni, szocio-kulturális, környezeti és intézményi tényezők is meghatározzák. Az egyéni tényezők-höz tartozik például, hogy mennyire van már a tanulónak meghatározott jövőképe, terve, a középiskolában megszerezhető végzettségével kapcsolatban, vagy az iskola-választást a legkönnyebb elvégezhetőség határozza meg (Sebestyén, 2023). Az egyéni jellemzőkhöz tartozik az is, hogy tipikus vagy atipikus fejlődésmenetű a tanuló, mert az utóbbi csoportba tartozók általában alacsonyabb célokat tűznek ki maguk elé (Hegedűs & Sebestyén, 2023), ami befolyásolja az intézményválasztásukat is. Ha a jövőbeli tervek között felsőoktatási továbbtanulás szerepel, akkor olyan középiskolát érdemes választani, hogy minél nagyobb mértékben segítse a bejutást, mert ez eltérő nehézségű lehet attól függően, hogy hol tervez az egyén továbbtanulni. Például a budapesti egyetemek vonzáskörzete az egész országra kiterjed, feltételezhetően ezekbe nehezebb bejutni a több jelentkező miatt. A vidéki nagy egyetemek – Debreceni Egyetem, Pécsi Tudományegyetem és Szegedi Tudományegyetem – vonzáskörzete kisebb, jellemzően regionális szintű, de a három közül a Debreceni Egyetem tudja a legkevésbé megtartani a középiskolásokat a budapesti egyetemekkel szemben (Hegedűs, 2014). Tehát ha például budapesti továbbtanulás a cél, akkor érdemes egy magasabb színvonalú képzést nyújtó középiskolát választani, hogy könnyebb legyen később a felsőoktatásba való bejutás.

Az intézményválasztást meghatározza a tanuló társadalmi háttere, mert az iskolázottabb szülők gyermekei általában jobb jellemzőkkel bíró intézményeket, gimnáziumot választanak a gyermekeinknek, míg az iskolázatlanabb szülők gyermekei inkább a szakmát (is) adó képzéseket választják (Blossfeld, 2019; Hegedűs & Sebestyén, 2019). A jobb társadalmi hátterű családok előnyben részesítik a valamilyen szempontból különleges, például egyházi fenntartású vagy tagozatos intézményeket (Garami, 2020; Hegedűs, 2016b). A szülők által biztosított anyagi háttér szintén több intézményválasztási tényezőre hatással van. Egyrészt például a jobb anyagi háttérrel rendelkező tanulók megengedhetik maguknak, hogy akár a lakóhelyüktől távolabbi intézményt válasszanak (Zolnay, 2018), másrészt részt tudnak venni fizetett különórákon, ame-

lyek például többlettudáshoz juthatnak (Blossfeld et al., 2019). A rosszabb anyagi háttérű tanulók számára fontos lehet a lakóhelyhez minél közelebbi intézmény választásán túl, hogy van-e ösztöndíjprogram vagy más támogatási rendszer, amelyet igénybe vehetnek, továbbá milyen extracurriculáris tevékenységek – tehetséggon- dozás, felzárkóztatás – nyújt az intézmény, amelyeket a tanulók az iskola keretén belül térítésmentesen igénybe vehetnek (Híves, 2015; Óhid, 2016).

A társadalmi-gazdasági környezet, a területi adottságok befolyásolják, hogy egy adott térségben milyen iskolahálózat működik, amibe beletartozik a képzési szint, képzéstípus, kínált ismeretek. Például jelentős turizmussal rendelkező régióban elő- nyös, ha megjelenik az intézményeknél is magasabb színvonalú nyelvtanítás és több- féle idegen nyelv kínálata (Híves, 2015), de jellemző tendencia az is, hogy a jelentkezők a gimnáziumokat egyre inkább előnyben részesítik a szakmát adó intézményekhez képest (Hermann & Varga, 2019). Az adott területegységen található intézmények hatással vannak az intézményválasztásra a tekintetben is, hogy a tanuló számára a társadalmi háttere és az intézménykínálat alapján mi az elérhető (Hegedűs, 2016a; Híves, 2015; Pusztai, 2004, Zolnay, 2018).

Az intézményválasztást meghatározzák az iskola jellemzői is: milyen fenntartású, milyen minőségű képzést nyújt a tanulói számára. Többségében a jobb társadalmi háttérű tanulók járnak egyházi intézményekbe, mert egy korábbi kutatás szerint itt a diplomás szülők aránya magasabb, mint az állami fenntartású intézményeknél (Her- mann & Varga, 2016). A szakemberek egy része úgy gondolja, hogy az egyházi in- tézmények sajátos miliójuk és hozzáadott értékük miatt tudnak jobb eredményeket elérni a tanulóikkal, míg mások szerint gyakran alkalmaznak felvételi elbeszélgetést, ami tulajdonképpen szelekciós mechanizmusként is működik, és a jobb társadalmi háttér magasabb tanulói teljesítmények elérésére is lehetőséget ad. Azok a rosszabb társadalmi háttérű tanulók, akik be tudnak jutni egyházi középiskolákba, könnyeb- ben bejutnak a felsőoktatási intézményekbe is, mert a társaik tanulói teljesítménye őket is jobb eredmények elérésére motiválja (Hegedűs, 2020; Pusztai, 2009).

Egy jobb jellemzőkkel – például tárgyi feltételek, a tanári kar állandósága – ren- delkező iskola magasabb színvonalú oktatást tud nyújtani, ezáltal jobban tudja moti- válni a tanulóit, és magasabb tanulói teljesítményeket tud elérni. Ennek eredménye- képpen könnyebb ezekből az intézményekből könnyebb bekerülni a felsőoktatásba vagy a munkaerőpiacon keresettebb szakmát szerezni, ami vonzó lehet a jelentkezők számára. Rosszabb tárgyi feltételek, gyakran cserélődő tanári kar mellett az oktatás minősége is gyengébb lehet, a gyermekek tanulási motivációja és ezzel együtt a telje- sítménye alacsonyabb lesz, ami a jelentkezők számára is negatív üzenetet hordozhat (Hegedűs, 2020; Sebestyén, 2023).

A közép fokú intézményválasztást befolyásolják a korábbi tanulmányok is, ide tarto- zik például az általános iskolában tanult idegen nyelv, mert a diákok nem szeretnék a már nyelvtanulással töltött idejüket elvesztegetni, és egy másik idegen nyelvet előlről kezdeni. Korábbi kutatások szerint a tanulók között 10% alatti azoknak a diákoknak

az aránya, akik nem folytatták a középiskolában az általános iskolai tanulmányaik során elkezdett idegen nyelvet (Albert, 2018; Sebestyén, 2023).

ADATBÁZISOK ÉS MÓDSZEREK

Tanulmányunkban a „Némettanulás, illetve -tanítás Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében” című kérdőíves kutatásunk adatbázisait elemezzük, amelyek adatfelvétele papíralapon zajlott a 2018/2019-es tanévben. A kutatásban 11. évfolyamos, németet és/vagy angolt tanuló gimnazisták, valamint szakgimnazisták (890 fő), és a német-, illetve angoltanáraik (100 fő) vettek részt. A két megyéből összesen 18 intézményből kerültek be válaszadók a tanulói, illetve tanári adatbázisba, amely intézményeket négy fenntartói kategóriába lehet sorolni: tankerületi (211 tanuló, 33 tanár), egyházi (183 tanuló, 23 tanár), szakképzési centrumi (427 tanuló, 34 tanár) és egyéb (61 tanuló, 10 tanár). Jelen tanulmányunkban bemutatott elemzésekhez a fenntartói változó mellett még további változókat is bevontunk. A tanulói adatbázisból a tanult idegen nyelvekre vonatkozót, amely szerint csak németet 157 fő, csak angolt 337 fő, míg németet és angolt is 396 fő tanult az adatfelvétel idején. A tanári adatbázisból még a tanított idegen nyelvre vonatkozó változót használtuk, amelyben 43 némettanár és 57 angoltanár válasza található. Az adatok elemzése SPSS programmal történt, amelyben két- és háromdimenziós varianciaanalízist használtunk a középiskola-választási változók bevonásával. Ezeket a válaszadók ötfokú Likert-skálán értékelték, és a tanulói, illetve a tanári kérdőívben egyformán megtalálhatók voltak.

EREDMÉNYEK ISMERTETÉSE

Először a tanulói adatbázisban vizsgáltuk meg az intézmény fenntartója szerint a középiskola-választási szempontokat (1. táblázat). A tankerületi intézményekben a magas színvonalú oktatás (4,04), a felsőoktatásba való könnyű bejutás (3,97) és az iskolai tehetséggondozás, versenyeztetés lehetősége (3,55) volt fontos. Ugyan a német (1,74) és az angol (2,08) csak ebben az intézményben való tanulhatósága ennél a fenntartónál a legmagasabb, viszont ezek az értékek egy ötfokú Likert-skálán alacsonynak mondhatók, ezért ezek vélhetően nem játszottak döntő szerepet a válaszadók középiskola-választásában. Az egyházi intézményekbe járóknál a mindennapi könnyű bejárás (3,78) az iskola könnyű elvégezhetősége (3,29), a rászoruló tanulók támogatása (3,13), az intézmény lakóhelyhez való közelsége (2,99), valamint a gyengébben teljesítők felzárkóztatása (2,97) befolyásolhatta az intézmény kiválasztását. Itt a legmagasabb az értéke a kollégiumi lakhatásra (2,26) vonatkozó változónak is, de ez egyrészt alacsony érték egy ötfokú Likert-skálán, másrészt nem mutat szignifikáns különbséget a többi fenntartónál tanulók átlagához képest. A szakképzési centrumba járóknál az intézményben megszerezhető szakképzettség munkaerőpiaci keresettsége (3,97) mutatja a legmagasabb átlagot, amelynek háttérében az áll, hogy az ide járó

diákok szakgimnáziumi képzésben¹ vettek részt. Az egyéb fenntartású intézménybe járónál egyik változó sem mutatja a legmagasabb értékeket, viszont az esetek felében a legalacsonyabb átlagok náluk találhatóak. Ennek a háttérében húzódó okok megállapításához további vizsgálatok lennének szükségesek, amelyek azonban túlmutatnak a jelenlegi vizsgálatunkon.

1. táblázat

A tanulók középiskola-választási szempontjai fenntartónként

Az iskola fenntartója		Legközelebbi intézmény**	A mindennapi bejárás könnyű**	Kollégiumi lakhatás	Német tagozat csak itt***	Angol tagozat csak itt***	Magas színvonalú oktatás***	A felsőoktatásba való bejutás könnyű***	Keresett szakképzettség***	Rászoruló tanulók támogatása***	Tehetséggondozás, versenyeztetés fontos ***	A gyengébben teljesítők felzárkóztatása**	Ezt az iskolát könnyű elvégezni***
Tankerület	Átlag	2,86	3,51	2,11	1,74	2,08	4,04	3,97	2,15	2,55	3,55	2,62	2,64
	Fő	208	209	197	199	198	203	204	201	206	199	197	198
Egyház	Átlag	2,99	3,78	2,26	1,36	1,64	3,08	3,28	2,99	3,13	3,38	2,97	3,29
	Fő	179	177	151	172	169	169	170	172	171	176	172	173
Szakképzési centrum	Átlag	2,29	3,37	2,05	1,27	1,28	3,11	3,24	3,97	2,57	2,94	2,59	2,78
	Fő	413	414	393	402	404	399	395	409	396	395	403	403
Egyéb	Átlag	2,46	3,33	1,91	1,36	1,63	3,14	3,51	2,13	2,54	3,18	2,75	3,32
	Fő	61	60	58	59	59	59	59	60	56	60	60	57
Összesen	Átlag	2,59	3,48	2,09	1,41	1,57	3,33	3,45	3,20	2,68	3,20	2,69	2,89
	Fő	861	860	799	832	830	830	828	842	829	830	832	831

Forrás: Némettanulás, illetve -tanítás Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – Tanulói adatbázis, 2018-2019 (saját szerkesztés)

*(n=831; *** $p \leq 0,001$; ** $0,001 < p \leq 0,010$; * $0,010 < p \leq 0,050$; oszloponként a legmagasabb érték kiemelve)*

A 2. táblázatban a tanárok választáslagai láthatók, amelyek között kevesebb és gyengébb szignifikáns különbségek fedezhetők fel a tanulók válaszához képest. Ennek oka lehet, hogy a tanári adatbázisba az adatfelvétel jellegéből adódóan jelentősebb kevesebb válasz került be. A tankerületi intézményekben tanító nyelvtanárok válaszaiban – más értékekkel ugyan – de szinte ugyanazok az állítások mutatják a legmagasabb átlagokat a többi fenntartóhoz képest, mint, ami a tanulói válaszközlél is látható volt: magas színvonalú oktatás (4,48), felsőoktatásba való könnyű bejutás (4,50), iskolában zajló tehetséggondozás, versenyeztetés (4,69). Szintén alacsonyabb értékekkel meje-

¹ Az adatfelvétel idején ez a képzéstípus érettségít és szakmát is biztosított a tanulóknak, jelenleg technikum képzésnek nevezik.

lenik még a német (2,13), illetve angol (2,13) nyelvtanulás lehetősége az intézményben, de ez nem mutat szignifikáns eltérést a fenntartók szerint. Különbőség, hogy a tankerületi intézményekben tanítók értékelték a legmagasabbra, hogy a tanulók a gyengébben teljesítők felzárkóztatása (4,19), valamint a rászoruló tanulók támogatása (3,90) miatt választották az intézményüket. Ezt a két változót az egyházi középiskolások értékelték a legmagasabbra az előző táblázatban. Az egyházi intézményekben dolgozó nyelvtanárok válaszátlagai a legnagyobbak a mindennapi bejárás egyszerűsége (3,55) és a középiskola lakóhelyhez való közelségére (3,13) vonatkozó állításoknál. A tendencia megegyezik a tanulói válaszokkal, de a tanárok válaszai kevésbé vagy egyáltalán nem mutatnak szignifikáns eltérést fenntartók szerint. A szakképzési centrumokban dolgozók – a tanulókhoz hasonlóan – legmagasabbra értékelték a munkaerőpiacon keresett szakképzettség (4,07) megszerzését. Továbbá a tanárok válaszai a legmagasabbak a kollégiumi lakhatásra vonatkozóan is (3,28), bár egyik fenntartónál sem szignifikáns a különbség, és nem egyezik meg a tanulói válaszokkal sem. Az egyéb fenntartású intézményekben tanítóknál a legmagasabb az átlag arra vonatkozóan, hogy ezt a középiskolát könnyű elvégezni (3,00). Ez a válasz eltér a tanulókétól, viszont a tanároknál nem szignifikáns a különbség a válaszok között.

2. táblázat

A tanárok véleménye a tanulói középiskola-választásról fenntartónként

Az iskola fenntartója		Legközelebbi intézmény*	A mindennapi bejárás könnyű	Kollégiumi lakhatás	Német tagozat csak itt	Angol tagozat csak itt	Magas színvonalú oktatás***	A felsőoktatásba való bejutás könnyű***	Keresett szakképzettség**	Rászoruló tanulók támogatása	Tehetség gondozás, versenyreztetés fontos ***	A gyengébben teljesítők felzárkóztatása*	Ezt az iskolát könnyű elvégezni
Tankerület	Átlag	2,55	3,00	2,90	2,13	2,13	4,48	4,50	3,19	3,90	4,69	4,19	2,42
	Fő	31	30	31	31	31	31	30	31	30	32	32	31
Egyház	Átlag	3,13	3,55	3,04	1,65	2,04	3,39	3,81	2,89	3,83	4,00	3,96	2,95
	Fő	23	22	23	23	23	23	21	19	23	21	23	21
Szakképzési centrum	Átlag	2,76	3,41	3,28	1,47	1,66	3,25	3,00	4,07	3,45	3,62	3,60	2,85
	Fő	33	32	32	32	32	32	31	30	31	29	30	33
Egyéb	Átlag	1,70	3,00	2,44	1,56	1,75	4,00	3,90	2,89	3,60	4,10	4,00	3,00
	Fő	10	10	9	9	8	10	10	9	10	10	10	10
Összesen	Átlag	2,67	3,27	3,02	1,74	1,91	3,76	3,77	3,39	3,70	4,13	3,93	2,75
	Fő	97	94	95	95	94	96	92	89	94	92	95	95

Forrás: Némettanulás, illetve -tanítás Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – Tanári adatbázis, 2018-2019 (saját szerkesztés)

*(n=95; *** $p \leq 0,001$; ** $0,001 < p \leq 0,010$; * $0,010 < p \leq 0,050$; oszloponként a legmagasabb érték kiemelve)*

A következőkben kíváncsiak voltunk arra, hogy a fenntartói különbségeken belül az idegen nyelvek bevonásával milyen középiskola-választási eltéréseket tapasztalunk (3. táblázat). A tankerületi és az egyéb fenntartású intézményekben szinte minden esetben az angolosok átlagai a legmagasabbak, az egyházi intézményekben a mindkét idegen nyelvet tanulóké, míg a szakképzési centrumoknál vegyes kép látható. A tankerületi és az egyéb fenntartású intézményekben az eredményeket a válaszadók aránytalan elemszám-megoszlása befolyásolhatja. Ugyanakkor érdemes megfigyelni, hogy a különböző idegen nyelv(ek)et tanulók az eltérő fenntartású intézményekben más-más középiskola-választási szempontokat vettek figyelembe. Az egyes fenntartóknál másképpen oszlanak meg a csak németet, csak angolt, illetve mindkét idegen nyelvet tanulók (Sebestyén 2023), de ez nem magyarázza az eredményeket, mert a különböző nyelveket tanulók aránya nem a 3. táblázatban látható elemszámok arányával egyezik meg. A háttérokok feltárása további vizsgálatokat igényel, de ez túlmutat a jelenlegi vizsgálatunkon.

3. táblázat

A tanulók középiskola-választási szempontjai fenntartónként és tanult idegen nyelvenként

Az iskola fenntartója	Tanult idegen nyelv		Legközelebbi intézmény***	A mindennapi bejárás könnyű*	Kollégiumi lakhatás	Német tagozat csak itt***	Angol tagozat csak itt***	Magas színvonalú oktatás***	A felsőoktatásba való bejutás könnyű***	Keresett szakképzettség***	Rászoruló tanulók támogatása***	Tehetség gondozás, versenyeztetés fontos ***	A gyengébben teljesítők felzárkóztatása**	Ezt az iskolát könnyű elvégezni***
Tankerület	Német	Átlag	3,44	3,88	1,64	1,80	2,20	4,00	3,80	1,46	2,63	3,75	2,31	3,00
		Fő	16	16	14	15	15	16	15	13	16	16	16	13
	Angol	Átlag	4,20	4,00	1,40	1,80	3,40	4,40	4,00	2,60	3,00	4,50	2,50	3,75
		Fő	5	3	5	5	5	5	5	5	5	4	4	4
Egyház	Mindkettő	Átlag	2,78	3,47	2,16	1,74	2,03	4,04	3,98	2,19	2,53	3,51	2,65	2,59
		Fő	187	190	178	179	178	182	184	183	185	179	177	181
	Német	Átlag	2,42	3,82	2,27	1,18	1,25	2,80	2,83	3,00	2,73	3,36	3,42	3,36
		Fő	12	11	11	11	12	10	12	12	11	11	12	11
	Angol	Átlag	2,64	3,58	2,22	1,24	1,52	2,97	3,22	3,00	3,17	3,20	2,86	3,16
		Fő	64	64	58	59	58	60	58	59	59	61	57	58
	Mindkettő	Átlag	3,27	3,90	2,29	1,45	1,77	3,17	3,36	2,99	3,15	3,49	2,97	3,36

		Fő	103	102	82	102	99	99	100	101	101	104	103	104
Szak- képzési centrum	Német	Átlag	2,09	3,35	2,17	1,46	1,25	3,26	3,24	4,00	2,40	2,75	2,42	2,60
		Fő	124	122	119	119	120	118	117	118	118	117	120	120
	Angol	Átlag	2,44	3,40	1,96	1,15	1,30	2,91	3,17	3,91	2,69	3,01	2,68	2,93
		Fő	252	256	238	247	248	246	243	253	243	242	245	246
	Mind- kettő	Átlag	2,00	3,19	2,25	1,44	1,25	3,97	3,71	4,29	2,34	3,11	2,61	2,35
		Fő	37	36	36	36	36	35	35	38	35	36	38	37
Egyéb	Német	Átlag	1,00	1,00	1,00	–	–	–	4,00	3,00	5,00	–	–	–
		Fő	1	1	1	–	–	–	1	1	1	–	–	–
	Angol	Átlag	4,00	4,00	1,00	1,50	1,50	4,50	4,00	2,00	3,00	4,00	4,00	2,50
		Fő	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	Mind- kettő	Átlag	2,43	3,35	1,96	1,35	1,63	3,09	3,48	2,12	2,47	3,16	2,71	3,35
		Fő	58	57	55	57	57	57	56	57	53	58	58	55

Forrás: Némettanulás, illetve -tanítás Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – Tanulói adatbázis, 2018-2019 (saját szerkesztés)

*(n=831; *** $p \leq 0,001$; ** $0,001 < p \leq 0,010$; * $0,010 < p \leq 0,050$; fenntartónként a legmagasabb érték kiemelve)*

Végül a 4. táblázatban a tanárok válaszait mutatjuk be fenntartónként, valamint tanított idegen nyelvenként. A tanárok válaszai eltérnek a tanulókétól abban, hogy a tankerületi, az egyházi, valamint a szakképzési centrumi középiskolákban tanító némettanárok több állítást értékelték magasabbra a tanulók középiskola-választásával kapcsolatban, míg az egyéb fenntartású intézményekben ez az angoltanárokra igaz. Az adatbázisokon már több vizsgálatot is futtatunk, és érdekes különbség, hogy míg a tanulóiban általában az angolosok értékei magasabbak, addig a tanári adatbázisban a németet tanítóké (Sebestyén, 2023). A különbség hátterét eddig még nem sikerült feltárnunk, viszont a jelenség megmagyarázza a 4. táblázatban látottakat. A tanárok értékeléseiből úgy tűnik, mintha a tanulók középiskola-választását a tankerületi, a szakképzési centrumi és egyéb fenntartású intézményt választóknál inkább az iskola színvonala és az ebből fakadó továbbtanulási lehetőségek határoznák meg. Az egyházi intézményekben tanítók véleménye szerint a tanulók választását inkább a szocio-kulturális környezettel összefüggő tényezők határozzák meg.

4. táblázat

A tanárok véleménye a tanulók középiskola-választási szempontjairól fenntartónként és tanult idegen nyelvenként

Az iskola fenn-tartója	Tanított idegen nyelv		Legközelebbi intézmény*	A mindennapi bejárás könnyű	Kollégiumi lakhatás	Német tagozat csak itt	Angol tagozat csak itt	Magas színvonalú oktatás***	A felsőoktatásba való bejutás könnyű***	Keresett szakképzettség**	Rászoruló tanulók támogatása	Tehetséggondozás, versenyeztetés fontos ***	A gyengébben teljesítők felzárkóztatása*	Ezt az iskolát könnyű elvégezni
Tankerület	Német	Átlag	2,38	2,83	3,23	2,15	2,23	4,54	4,58	3,31	4,31	4,71	4,29	2,31
		Fő	13	12	13	13	13	13	12	13	13	14	14	13
	Angol	Átlag	2,67	3,11	2,67	2,11	2,06	4,44	4,44	3,11	3,59	4,67	4,11	2,50
		Fő	18	18	18	18	18	18	18	17	18	18	18	18
Egyház	Német	Átlag	3,00	3,56	2,70	1,70	1,80	3,30	3,75	3,11	4,00	4,00	4,10	2,80
		Fő	10	9	10	10	10	10	8	9	10	9	10	10
	Angol	Átlag	3,23	3,54	3,31	1,62	2,23	3,46	3,85	2,70	3,69	4,00	3,85	3,09
		Fő	13	13	13	13	13	13	13	10	13	12	13	11
Szak-képzési centrum	Német	Átlag	2,46	3,83	3,54	1,38	1,54	3,42	3,25	4,25	3,85	3,92	3,82	3,15
		Fő	13	12	13	13	13	12	12	12	13	12	11	13
	Angol	Átlag	2,95	3,15	3,11	1,53	1,74	3,15	2,84	3,94	3,17	3,41	3,47	2,65
		Fő	20	20	19	19	19	20	19	18	18	17	19	20
Egyéb	Német	Átlag	2,00	3,17	2,00	1,33	1,40	3,83	3,67	2,20	3,50	3,83	3,67	2,67
		Fő	6	6	5	6	5	6	6	5	6	6	6	6
	Angol	Átlag	1,25	2,75	3,00	2,00	2,33	4,25	4,25	3,75	3,75	4,50	4,50	3,50
		Fő	4	4	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4

Forrás: Némettanulás, illetve -tanítás Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – Tanári adatbázis, 2018-2019 (saját szerkesztés)

*(n=95; *** $p \leq 0,001$; ** $0,001 < p \leq 0,010$; * $0,010 < p \leq 0,050$; fenntartónként a legmagasabb érték kiemelve)*

ÖSSZEZÉS

Tanulmányunkban a középiskola-választás tényezőinek vizsgálatát tűztük ki célul fenntartónként, valamint tanult/tanított idegen nyelvenként. Eredményeink szerint az első hipotézis nem igazolódott, mert a tanulók és a nyelvtanáraik válaszai nem egyeznek meg teljes mértékben. Véleményünk szerint érdemes lenne a középiskola-választással kapcsolatos információkat gyűjteni a tanulóktól, mert ezek segítséget jelenthetnének az intézmény hatékonyabb beiskolázásában, az igényeknek megfelelőbb képzések indításában, a (nyelv)tanárok számára pedig segítséget jelenthet a tanórák tervezésében, például a feldolgozandó témák kiválasztásában, a tanulók motiválásában.

A második hipotézis igazolódott, mert a nyelvtanulók és a nyelvtanárok válaszai különböznek egymástól, nemcsak a középiskola-választási tényezőket tekintve, hanem fenntartónként is, továbbá a tanulóknál általában az angolt (is) tanulók válaszai magasabbak, míg a tanároknál a németet tanítóké. A harmadik hipotézis szintén igazolódott, mert az 1. és 2. táblázatban azt láthattuk, hogy a tankerületi intézményekben járóknál elsősorban a képzés minősége a felsőoktatásba való bejutás volt fontos, az egyházi intézményeknél az anyagi vonatkozású tényezők domináltak, míg a szakképzési centrumokban egyértelműen a megszerezhető szakma munkaerőpiaci keresettsége határozta meg a választást. Az egyéb fenntartású intézményekben a tanulók választását inkább a kevés erőfeszítés szükségessége jellemezte – közel a lakóhelyhez, a középiskola könnyű elvégzése és egyszerű bejutás a felsőoktatásba –, míg a tanárok szerint az intézményükben zajló képzés színvonala volt meghatározó tényező a diákjaik számára.

Kapcsolattartó szerző:

Sebestyén Krisztina
Gál Ferenc Egyetem
Pedagógiai Kar
5540 Szarvas
Szabadság út 4.
kriszti.se@gmail.com

Corresponding author:

Krisztina Sebestyén
Faculty of Pedagogy
Gál Ferenc University
Szabadság street 4.
5540 Szarvas, Hungary
kriszti.se@gmail.com

Hivatkozás: Sebestyén, K. (2023). Középiskola-választás szempontjainak vizsgálata fenntartók, németet és angolt tanulók, valamint tanítók véleménye alapján. *Deliberationes*, 16(2), 129–141.

IRODALOMJEGYZÉK

- Albert, Á., Tankó, Gy., & Piniel, K. (2018). A tanulók válaszai a 11. évfolyamon. In E. Öveges & K. Csizér (Eds.), *Vizsgálat a köznevelésben folyó idegennyelv-oktatás kereteiről és hatékonyságáról. Kutatási jelentés.* (pp. 90–160). https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/sajtoszoba/nyelvoktatas_kutatasi_jelentes_2018.pdf (Letöltés: 2023.11.08.)
- Andor, M., & Liskó, I. (1999). *Iskolaválasztás és mobilitás.* Iskolakultúra.
- Blossfeld, H.-P., Blossfeld, G. J., & Blossfeld, P. N. (2019). Soziale Ungleichheiten und Bildungsentscheidungen im Lebenslauf. Die Perspektive der Bildungssoziologie. *Journal for Educational Research Online/Journal für Bildungsforschung Online*, 11(1), 16–30. <https://doi.org/10.25656/01:16785>
- Denzler, S., & Wolter, S. C. (2010). *Wenn das Nächstgelegene die erste Wahl ist. Der Einfluss der geographischen Mobilität der Studierenden auf die Hochschullandschaft Schweiz.* SKBF.

- Fekete, A., Hegedűs, R., & Sebestyén, K. (2016). First-year English and German Language Teacher Majors' Profile: From Where? Who? Why? and How? In I. Falus & J. Orgoványi-Gajdos (Eds.), *New Aspects in European Teacher Education*. (pp. 107–121). Líceum.
- Garami, E. (2020). A területi környezet egyenlőtlenségei. In G. Pusztai (Ed.), *Nevelésszociológia. Elméletek, közösségek, kontextusok*. (pp. 348–360). Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Hegedűs, R. (2014). Az egyetemek vonzó és kibocsátó hatása a DPR alapján. *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat*, 3(1), 202–215.
- Hegedűs, R. (2016a). A LeaRn index és a tanulói teljesítmény területi összefüggése. *Educatio*, 25(2), 268–277.
- Hegedűs, R. (2016b). Tizedik osztályos tanulók teljesítményének területi különbségei. *Iskolakultúra*, 26(12), 16–30. <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2016.12.16>
- Hegedűs, R. (2020). *Kompetenciák – hátrányok – térségek. Avagy honnan s hogyan jutnak el a hátrányos helyzetűek a felsőoktatásba?* Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Hegedűs, R., & Sebestyén, K. (2019). A case study about regional differences of Hungarian pupils' achievement. *Hungarian Educational Research Journal (HERJ)*, 9(1), 123–127.
- Hegedűs, R., & Sebestyén, K. (2023). Focus on 10th grade students with learning problems: What influences their achievements? *Hungarian Educational Research Journal (HERJ)*, 13(3), 385–404. <https://doi.org/10.1556/063.2022.00168>
- Hermann, Z., & Varga, J. (2016). Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák: részarányok, tanulói összetétel és tanulói teljesítmények. In T. Kolosi & I. Gy. Tóth (Eds.), *Társadalmi Riport 2016*. (pp. 311–333). TÁRKI Társadalomkutatási Intézet.
- Hermann, Z., & Varga, J. (2019). Jelentkezés és felvétel a középfokú oktatásba. In K. Fazekas, Csillag, M., Hermann, Z., & Scharle, Á. (Eds.), *Munkaerőpiaci tükör 2018*. (pp. 59–62). Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont.
- Híves, T. (2015). *Területi oktatáskutatás. Vizsgálatok az iskolázás területi folyamatairól*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem.
- Óhidy, A. (2016). *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig. Tíz roma és cigány nő története a magyar oktatási rendszerben*. Pécsi Tudományegyetem BTK NKI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Pusztai, G. (2004). *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Gondolat.
- Pusztai, G. (2009). *A társadalmi tőke és az iskolai pályafutás. Új Mandátum*.
- Schultz, T. W. (1998). Beruházás az emberi tőkébe. In Gy. Lengyel & Z. Szántó (Eds.), *Tőkefajta. A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. (pp. 45–69.) Aula.
- Sebestyén, K. (2023). *Kik és miért tanulnak németet az érettségire adó képzésekben?* Debreceni Egyetemi Kiadó.

Zolnay, J. (2018). Commuting to segregation. The role of pupil commuting in a Hungarian city. Between school segregation and inequality. *Szociológiai Szemle*, 28(4), 133–151. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2018.4.6>

AZ AUTENTIKUSSÁG NYOMÁBAN

Szák Orsolya

Gyulai Várfürdő Kft.

Absztrakt

Írásomban a turisztikai autentikusság kérdéskörével foglalkozom. A témára hivatalosan az 1960-as években kezdtek el figyelmet fordítani a szakemberek, miután Daniel Boorstin publikálta a pszeudoeseményekkel kapcsolatos munkáját. A könyv az utazás koncepciójának megváltozását, az új szemléletek ismertetését és a turisták „becsapását” érzékelteti egy újszerű megközelítésben.

Boorstin teóriáit Dean MacCannell gondolta tovább. Véleménye szerint a helyiek és a turisták elhatárolódnak egymástól, ugyanis az adott településen élők nem kívánják a látogatókkal megosztani mindennapjaikat, vagyis a valóság egy részét tudatosan elzárják a kívülállóktól.

A turisztikai autentikusság Boorstin és MacCannell publikációitól indul. Ennek a kezdeti (talán visszafogott) időszaka ugyanakkor nem sokkal később átvált posztmodern megközelítésbe.

Ning Wang mindenképp az újszerű gondolatokat pártolja. Írásában három különféle típusú autentikusságot sorol fel: az objektív, a konstruktív (másnéven szimbolikus), és az egzisztenciális autentikusságot. Az első a Boorstin és MacCannell-féle hagyományos megközelítés, vagyis a valóság meg- és eljátszásáról szól. A második az előbb említett szöges ellentéte, a harmadik pedig ironikus módon az inautentikusság kérdéskörét is magában foglalja.

Wang vizsgálatai ugyanakkor nem nyújtanak átfogó magyarázatot az autentikusság kérdésének vizsgálatában. Ezt a hiányt a cikkben az utolsó meghatározó szereplő, Tim Edensor próbálja meg pótolni. Ugyanakkor, Edensor kissé eltávolodik a szó szoros értelmében vett autentikusságtól és igyekszik a színpadiasság kérdéskörében gondolkodni.

A turizmus színpadiasságát kategorizálja, az emberek és az események kapcsolatát elemzi, a mindennapi turizmusban résztvevőket tanulmányozza, az úgynevezett performanszokat vizsgálja. Edensor tanulmányából kihagyja az autentikus szó hasz-

nálatát, mégis egyértelmű az olvasója számára, hogy mi érdekli és mivel foglalkozik a szerző.

A cikkben felsorolt írások elengedhetetlennek bizonyulnak a turizmus autentikusságának kutatásában – még abban az esetben is, ha nem eredményeznek egyértelmű végkifejletet. Illetve, ahogy Ning Wang mondta, az autentikusság még számos kutatási lehetőséget kínál.

Kulcsszavak: autentikusság, pszeudoesemény, összefoglalás, színpadiasság

IN SEARCH OF AUTHENTICITY

Orsolya Szák

Gyulai Várfürdő Ltd.

Abstract

The main topic of my article is the tourism's authenticity. Professionals began to pay attention to the topic officially in the 1960s, after Daniel Boorstin published his work on pseudo-events. The book shows the change in the concept of travel, the introduction of the new perspectives and the „deception” of the tourists in a novel approach.

Boorstin's theories were further considered by Dean MacCannell. In his opinion, locals and tourists distance themselves from each other, because the people living in the given town do not want to share their everyday life with visitors, that is, they consciously block off a part of reality from outsiders.

Tourism authenticity starts with the publications of Boorstin and MacCannell. At the same time, the initial (perhaps restrained) period of this changed into a postmodern approach not long after.

Ning Wang definitely favors novel ideas. In his writing, he lists three different types of authenticity: objective, constructive (also known as symbolic), and existential authenticity. The first is the traditional approach of Boorstin and MacCannell, which is about playing and acting out reality. The second is the exact opposite of the aforementioned, and the third ironically includes the question of inauthenticity.

However, Wang's studies do not provide a comprehensive explanation in the investigation of the question of authenticity. Tim Edensor, the last defining character in the article, tries to fill this gap. At the same time, Edensor moves away from authenticity in the strict sense of the word and tries to think in terms of theatricality.

It categorizes the theatricality of tourism, analyzes the relationship between people and events, studies the participants in everyday tourism, and examines the so-called performances. Edensor omits the use of the word authentic from his study, yet it is clear to his reader what the author is interested in and deals with.

The writings listed in the article prove to be essential in researching the authenticity of tourism - even if they do not lead to a clear conclusion. Also, as Ning Wang said, authenticity still offers many research opportunities.

Keywords: authenticity, pseudo-events, summary, touristic performance

BEVEZETÉS

Alapvetően a vakációzó turista nem törődik azzal, hogy mi zajlik előle elrejtve, a színpalak mögött. Abban az esetben, ha mégis foglalkoztatják a háttérmunkálatok, kíváncsi természetű, avagy a turisztikai autentikusság témájával foglalkozó szakember. Tanulmányaim során és munkámnak köszönhetően volt már szerencsém a turizmusban dolgozók táborát erősíteni, emiatt nem mozgok ismeretlen terepen, ugyanakkor a szubjektív tapasztalatok feldolgozása nem minden esetben szerencsés választás. Ennél fogva, írásom célja egyrészt olyan publikációk bemutatása, amelyek a turisztikai autentikussággal foglalkoznak, másrészt pedig annak a kihangsúlyozása, hogy ezek – egyelőre – nem tudnak teljes körű ismeretet adni a témáról.

A TURISZTIKAI AUTENTIKUSSÁG KEZDETEI

A turistát minden alkalommal motiválja valami. Alapjában véve szeretne kilépni a hétköznapi unalmából, elindulni és világot látni. Az esetek többségében tisztában van azzal, hogy mit szeretne megnézni, sőt, az aktuális helyről konkrét elképzelései is lehetnek. Elvárásainak összessége egyszerűen megfogalmazható: autentikus élményt kapni és tapasztalni. A turista fejében létrejött autentikusság azonban többnyire nem egyenlő a valósággal.

Daniel Boorstin (1964) az elsők között fogalmazta meg, hogy az újkorban kardinális pontnak számító utazás koncepciója megváltozott. Akkoriban a lényeg az új városok és látványosságok megtekintése mellett a tapasztalatszerzés, a tanulmányok kibővítése, a világ megismerése volt. A más típusú kultúrák feltérképezésének és az új nézőpont kialakításának eléréséhez akkurátus szervezések, mélyen zsebbe nyúló kiadások és sokszor hosszadalmas utazások vezettek. Az egyén biztonsága nem feltétlenül számított elsődleges szempontnak, a kalandok keresése volt a lényeg, összességében az utazó aktív volt.

Mostanra azonban úgy cserélődött le az utazó a turistára, ahogy az utazás a turizmusra. Az aktivitásból passzivitás lett, a tapasztalatszerzés és a kalandozás helyett pedig a szemlélődés sportja jött létre (Boorstin, 1964). Az egyén már nem maga kutatja fel a látnivalókat, hanem elvárja, hogy megmutassák neki. Ugyanakkor, egy elképzelt valóságra vágyik, ezért írja Boorstin, hogy a fejlődő világban a valódi események helyét az úgynevezett pszeudoesemények vették át. Később az ő gondolatait viszi tovább Dean MacCannell (1999), aki megállapítja, hogy a turista nagyrészt felépített, hamis „valóságokat” lát. Elhiszi, hogy amit az adott pillanatban megél, az az igazi, autentikus élmény, mindeközben a valódi történések a színpalak mögött, a helyiek életében

zajlanak, s csupán az ő számukra férhetők hozzá. A turista ezek alapján elhiszi azt, amit lát, a kérdés azonban az, hogy mennyire elégedett az eredménnyel.

A POSZTMODERN SZEMLÉLET

A színre vitt autentikusság számos kutatás és publikáció témájává vált, ezek között megtalálható egyrészt a téma újszerűségét dicsérő, másrészt a központi gondolat megkérdőjelezésével kapcsolatos írás. Ning Wang munkái az utóbbi csoportba tartoznak, egy 2012-es tanulmányában például az autentikusságot új szintre emeli és az egzisztencialista filozófusok által használt megközelítés felől vizsgálja. Három kategóriát különböztet meg: az objektív, a konstruktív (vagy szimbolikus) és az egzisztenciális autentikusságot.

Az objektív megközelítésben Boorstin és MacCannell nézőpontjaira hivatkozik. A két nézet hiába ellentétes, úgy véli, az autentikusság kérdéskörét mégis velük célszerű kezdeni. Amit Boorstin pseudoeseményként fogalmaz meg, azt MacCannell továbbgondolja, és különbséget tesz a turisták autentikus utáni vágyakozása és a turisztikai helyek színre vitt autentikussága között, mivel a turisták valójában a színre vitt autentikusság érzését keresik.

Összefoglalva tehát: az objektív a „hagyományos” megközelítés, mert a turista egy megjászott, felépített „valóságot” lát, amelyet elfogad igazinak és elégedett is vele.

A konstruktivista nézőpont talán egyik legfontosabb eleme az, hogy az autentikusság az egyén perspektívájától és interpretációjától függ (Wang, 1999). Minden turista egyedi és egyéni értelmezés alapján véleményezi a látottakat és az élményeket, tehát mindenkinek külön autentikusság felfogása van. Cohen (1988) szerint amennyiben a tömegturista az úti célját autentikusnak érzékeli, akkor az valójában is úgy van, elvonatkoztatva attól, hogy az objektív megközelítés a konstruktivista ellentéte. Culler (1981) is hasonlóan vélekedik erről, és a következő magyarázattal illeti a kettő közötti különbséget: míg az objektív autentikusság az eredeti autentikusság megtalálására és megismerésére vágyik, addig a konstruktivista a szimbolikus autentikusságot, vagyis az úti célokat nem eredetiségük miatt érzi valódinak, hanem azért, mert az az autentikusság szimbólumaiként értékeli azokat.

Wang utolsó csoportja, az egzisztenciális autentikusság minden tekintetben szemben áll az előző kettővel, ugyanis azokba a posztmodern megközelítésekbe tartozik, amelyek sok esetben dekonstruálják az addig elfogadott nézeteket. A témát tekintve, innentől kezdve az inautentikusság kérdésével is foglalkozni kell, amely értelemszerűen teljesen ellentétes az eddig leírtakkal. Umberto Eco (1986) egyik írásában a hipperrealitással foglalkozik, kiváló példaként mutatva be a turisztikában jelen levő autentikusság posztmodern megközelítést. Ezt a fantáziából és a képzeletből kiinduló modellt Eco Disneyland esetével szemlélteti. E szerint lényegtelen, hogy valami „reális” vagy „hamis”, mivel az eredeti nem létezik, így sosem tud mintaként szolgálni.

Eco mellett Baudrillard is a hamis és a valódi kapcsolatának egyik legfőbb példjaként, szimulációként említi Disneylandet.

Az egzisztenciális autentikusság ontológiai szinten, Rousseau és Montesquieu munkásságával kezdődik, általános megfogalmazásban egyet jelent azzal, hogy „az egyén igaz önmagához”. A kézzel fogható dolgok egyáltalán nem játszanak benne szerepet, mert a turista nem azon gondolkodik, hogy az úti célja valódi-e vagy hamis. A különféle tevékenységekre fekteti a hangsúlyt, számára a spontaneitás, az alternativitás, az élményekben való részvétel, a tapasztalás a fontos. A turista nem az úti céljában, hanem úti céljának segítségével önmagában keresi az autentikust. A problematika az autentikus én megtartásában nyilvánul meg, mivel a turista amint visszatér otthonába, „visszaválozlik” abba az állapotába, amelyben az utazása előtt volt.

Az egzisztenciális autentikusság tehát markánsan megkülönböztethető az objektivista és a konstruktivista felfogástól, s Wang hiába vizsgál más szempontokat, a tanulmánya végén megfogalmazza, hogy az általa összegyűjtöttek és leírtak nem jelentenek egyértelmű meghatározásokat és az autentikusság témája még számos kutatási lehetőséget kínál.

A TURIZMUS SZINPADIASSÁGA

Az eddig említettek után Tim Edensor (2001) az utolsó a sorban, akinek írását szükséges hozzáadni az autentikusság koncepcióját tanulmányozó kérdéskörbe. Véleménye szerint a turizmus egyes elemeit különféle, térben kiterjesztett színpadokon játsszák le. Ezek a színpadok lehetnek strandok, hegyek, múzeumok, a lényeg, hogy határaik alapján lehessen őket megkülönböztetni és egyrésztől létre tudják hozni, másrésztől pedig fenn tudják tartani a mindennapi megértést a bennük lejátszódó tevékenységekről (Edensor, 2001).

A turizmus színpadiasságának kialakítását négy csoportba osztja, két esetben pedig alkategóriákat is megnevez.

Az első a turistáknak rendezett rituálék és drámák csoportja. Ezen belül található az egyesítő rítusok, a szórakoztató karneválok, és azok a drámák, amelyek összehoznak helyi embereket és turistákat.

Az első alkategóriába, az egyesítő rítusokba tartoznak az olyan típusú események, mint a nemzeti ünnepek (például függetlenségi napok), ahol adott magatartási formát várnak el a résztvevőktől: a performanszot évente ismétlődő programok (felvonulások, ünnepélyes megemlékezések), társadalmi szokások jelentik.

A második alkategória, a szórakoztató karneválok nem a szó szoros értelmében vett fesztiválokat jelenti. Az egyesítő rítusokhoz nagyon közel állnak, mégis ellentétesek abból a szempontból, hogy a fegyelem helyét a játékosság veszi át. Természetesen itt is megvannak a hagyományok, valamint a betartandó szabályok, de a turistaélmények szempontjából az előzőhöz képest élményszerűbb és magával ragadóbb kategóriának minősülnek.

Az utolsó alkategória, a drámák (ennek során helyi embereket és turistákat hoznak össze) a legközvetlenebb. A turista a színészek közreműködése mellett részt vehet a különféle „színdarabokban” (például filmstúdiókban rendezett programok, történelmi játékok), tehát a külső szemlélődését megszüntetve belép a szituációba, és passzív-ból aktív résztvevővé válik.

A második nagy csoport a díszletfestés és színpadtervezés, vagyis az olyan terek, mint az üzletközpontok, fesztiváli piacterek, örökségi helyszínek, kulturális negyedek, vízparti látványosságok. Továbbá a tematikus kávézók, a témaparkok, összességében az olyan terek, amelyek általános használatuk mellett olyan egzotikumot és szórakozási lehetőségeket kínálnak, hogy turisztikai látványossággá váljanak.

A harmadik csoport a mediatisált terek, más néven az olyan helyek, amelyekhez média kapcsolódik. Legyen szó egy sorozat vagy film ikonikussá vált forgatási helyszínéről, amely már „turistalátványosságok burjánzását okozza” (Edensor, 2001).

Az utolsó csoport a stáb, vagyis azok a személyek köre, akik a színpadra vitelért és a kivitelezésért felelnek. Ezen belül szintén három kategória különül el.

Az alkalmazottaknak is nevezett főcsoport egyik fontos része az első alkategória, a rendezők és ügyelők. Ide tartoznak például a takarítók, a karbantartók, a különféle szakemberek, a megfelelő viselkedést szabályozók (rendőrök) és az idegenvezetők. Feladatuk a tökéletesség vonzerejének megőrzése.

A második alkategória a kultúrák, a „másság” ismertetése, amelynek lényege az idegen, az egzotikus szokások (talán sztereotip) bemutatása, de vigyázva, hogy a turistákat ne idegenítsék el, valamint, hogy mellőzzék a komplex kulturális kérdések felvetését is.

A harmadik alkategória a kulturális közvetítők tartoznak. Ilyenek lehetnek a turisták és a helybéliek interakcióit segítő kulturális személyiségek, akik lehetnek függetlenek is, de alkalmazkodhatnak a turisztikai termékek előállítását irányító vezetők-höz is.

Miután Edensor összegezte a turisztikai színpadiasság kialakítását, a „színjátékokat” is kategorizálta.

Az első csoportba a megrendezett performanszok tartoznak. Ezeket a korábban említett személyek segítik és irányítják, sőt, kontextualizálják a látványosságokat és a performanszokat. Ehhez gyakran nyújtanak segítséget a térképek, az idegenvezetők és a jelzések. A lényeg, hogy ahol a turista nem önállóan, hanem a kijelölt haladási irány mentén fedezi fel a helyet, ott „a kényelem, a megszokottság és a kiszámíthatóság vágya elősegíti a kikapcsolódást” (Edensor, 2001).

A második csoport az identitásra irányuló performanszok köre, amelyekben az én kihangsúlyozása a lényeg. A hátizsákos turista például megkülönböztetést vár el a tömegturistától, számára az ismeretlen felfedezése a cél, a fentebb kihangsúlyozott kényelmi kategóriáktól mentesen.

A harmadik a nonkonformista turista performanszok csoportja, amely az első kettő szöges ellentéte. Ennek négy alkategóriája létezik, az első az ironikus, cinikus és

posztturista performansz, amelynek fontos eleme a különféle turistalátványosságok, attrakciók, helyszínek megkérdőjelezése és a tradicionális „turistaviselkedés” kifigurázása. A következő az ellenálló performansz, amely értelemszerűen a szabályok és a korlátozások elleni küzdelemben mutatkozik meg, például amennyiben egy turista elégedetlen az idegenvezető által „elrendelt” időkorláttal, akkor cselekvése frusztrációt generálhat és vonakodhat a számára „előírt” szerep eljátszásához.

A harmadik, az improvizációs performansz az ismeretlen szerepek kipróbálásában mutatkozik meg. A korlátok elvesztése, hirtelen jött szituációk, a váratlan iránti vonzalom a mozgatórugója. Végül, az önkéntelen performansz olyan helyzetekben jön létre, amikor nem szándékos hatások okoznak zavart a nézők egy csoportja és a nézők másik csoportjából avanszált „színészek” között. Véletlenszerű szituációk az ilyenek, ahol a közönség vagy nem érti meg a performansz összefüggését, vagy csupán egyszerűen lenézi azt.

Edensor tanulmányában nem használja az autentikus szót, mégis egyértelmű, hogy kapcsolódik a kérdéskörhöz. A performanszok és az azokat koordináló személyek célja a valódi el- és megjátszása, amiben sok esetben maguk a turisták is közreműködnek.

ÖSSZEFOGLALÁS

Írásom célja egyrészt a turizmusban megjelenő autentikusság összefoglalása volt, másrészt pedig annak a szemléltetése, hogy mindezek egyelőre nem képesek a témát teljeskörűen bemutatni.

A különféle vélemények és megközelítések alapján elmondható, hogy a szakemberek nem értenek egyet a valódi és a hamis meghatározása kapcsán, a kutatások azonban sok esetben közelítenek egymáshoz. Az autentikusság nem kézzel fogható, nem egyértelműen meghatározható, viszont ameddig akár hazugság nélkül, akár hamisan „kiszolgálja” a turizmus által kitűzött célokat, s a turisták elégedettek, addig a hiánya sem kiemelkedő.

Véleményem szerint különbözik a kutató és a turista érdeklődési köre. Ami az előbbi foglalkoztatja, azon az utóbbi nem gondolkodik. Az „átlagember” nem fordít figyelmet arra, hogy melyik turisztikai performansz csoportjába tartozik. Nem foglalkozik azzal, hogy miért nem a „valóságot” látja. Ugyanis számára pontosan a valóság az, amivel találkozik. Elégedettsége pedig személyiségétől, ízlésétől és az őt körülvevő befolyásoló tényezőktől függ. Neki nem számít, hogy pszeudoesemény, hiperrealitás, performansz vagy autentikusság címszóval illeti a kutató a történéseket. Ez is alátámasztja azt, hogy nem véletlenül hívjuk turistának és nem utazónak.

Azonban, amennyiben mégis elmélkedik a cikkben felvetett gondolatokon, viszont képes elvonatkoztatni attól, hogy nem a százszázalékos valósággal találkozik egy adott helyen, illetve nem kíván az „öslakosok” szerepébe kerülni, akkor nincs probléma. A kíváncsi kutatóknak pedig addig kell küzdeniük, ameddig bepillantást nem nyerhetnek.

Kapcsolattartó szerző:
Szák Orsolya
Gyulai Várfürdő Kft.
5700 Gyula
Maróthy tér 2.
szakorsy@gmail.com

Corresponding author:
Orsolya Szák
Gyulai Várfürdő Kft.
Maróthy str. 2.
5700 Gyula Szarvas, Hungary
szakorsy@gmail.com

Hivatkozás: Szák, O. (2023). Az autentikusság nyomában, *Deliberationes*, 16(2), 142–149.

IRODALOMJEGYZÉK

- Boorstin, D. (1964). *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. Harper Colophon Books.
- Cohen, E. (1988). Authenticity and Commodization in Tourism. *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371-386.
- Culler, J. (1981). Semiotics of Tourism. *American Journal of Semiotics*, 1(1), 127-140.
- Eco, U. (1986). *Travels in Hyperreality*. Picador.
- Edensor, T. (2001). Performing tourism, staging tourism. (Re)producing tourist space and practice. *Tourist Studies*, 1(1), 59-81.
- MacCannell, D. (1999). *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class*. University of California Press.
- Wang, N. (1999). Rethinking Authenticity in Tourism Experience. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349-370.

SZEGED LEGNAGYOBB KÖZTERÜLETI PARKJÁNAK SZABADIDŐSPORTJA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NEMENKÉNTI ELTÉRÉSEKRE

Tóth Larissa¹, Berki Tamás², Karancsi Zoltán³, Győri Ferenc^{1,4}

¹ Pécsi Tudományegyetem, Fizioerápiás és Sporttudományi Intézet

² Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Tanárképző Intézet

³ Szegedi Tudományegyetem, Testnevelési és Sporttudományi Intézet

⁴ Gál Ferenc Egyetem Kutatóintézet, Sporttudományi Kutatócsoport

Absztrakt

Tanulmányunk célja Szeged legnagyobb közterületi parkja, a nemrégiben felújított Erzsébet-liget rekreációs sportjának bemutatása felnőtt szabadidő-sportolóinak összetételén, sportolási szokásain keresztül, különös tekintettel a nemenkénti eltérésekre. Hipotéziseink szerint a Ligetben rekreációs céllal sportoló felnőtt férfiak és nők szociodemográfiai háttere, a park elérésének sajátosságai, az edzőhelyek használata és az azokkal való elégedettség, valamint a park mint sportszintér választásának indítéka nem különbözik számottevő mértékben egymástól. Mindamelllett valószínűsítettük, hogy a sportaktivitás gyakoriságában és terjedelmében különbség mutatkozik a férfiak javára.

Adatfelvételünk véletlenszerű helyszíni mintavételezéssel, anonim, papíralapú kérdőív lekérdezésével valósult meg (N=108). A változók közötti kapcsolatok feltárására Pearson-féle Khi-négyzet tesztet, a Fisher-féle egzakt tesztet és a Spearman-féle rangkorrelációs eljárást, az elégedettség mérésére Likert-skálát alkalmaztuk.

A sportolókat fiatalos korösszetétel, a diplomások és a foglalkoztatottak magas aránya jellemezte, amiben a férfiak és nők mutatói nem tértek el szignifikáns mértékben egymástól. A Liget elérésének távolsága, annak módja és sportolás napszak szerinti ideje szintén nem mutatott nemenkénti eltéréseket. A nők azonban lényegesen több időt szántak a Liget elérésére, mint a férfiak. A férfiak sportaktivitása a gyakoriságot és az edzésidőt tekintve is magasabbnak mutatkozott a nőkénel.

A legkedveltebb edzőhelynek mindkét nem számára a futópályák, a nyílt füves területek és a szabadtéri fitneszállomások bizonyultak. A sportolási lehetőségek kivá-

lasztásában, az azokkal való elégedettségben, valamint az edzésekre való felkészülésben nem találtunk nemenkénti eltéréseket. A sportolók elsősorban a jó levegő, a természet szeretete és a műanyag borítású futópálya miatt járnak a Ligetbe mozogni, s bár a férfiak és nők preferenciái némileg eltérnek egymástól, a különbségek statisztikai szempontból nem számottevőek.

Kulcsszavak: szabadidősport, rekreáció, parkhasználat, nemi különbségek, Szeged

LEISURE SPORTS IN SZEGED'S LARGEST PUBLIC PARK, WITH PARTICULAR ATTENTION TO GENDER DIFFERENCES

Larissza Tóth¹, Tamás Berki², Zoltán Karancsi³, Ferenc Győri^{1,4}

¹University of Pécs, Institute of Physiotherapy and Sport Science

²Hungarian University of Sports Science, Teacher Training Institute

³University of Szeged, Institute of Physical Education and Sports Science

⁴Gál Ferenc University Research Institute, Sports Science Group

Abstract

The aim of our study is to present the sports recreational offer of Szeged's largest public park, the recently renovated Erzsébet-liget, through the composition and sports habits of adult leisure athletes, with special regard to gender differences. According to our hypotheses, the socio-demographic background of adult men and women exercising in the Park for recreational purposes, the peculiarities of accessing the park, the use and satisfaction of training facilities, and the motivation for choosing the venue for recreational purposes do not differ significantly. However, it was likely that there was a difference in the frequency and scope of sports activity in favour of men.

Our data collection was carried out by random on-site sampling and querying an anonymous, paper-based questionnaire (N=108). Pearson's Chi-square test, Fisher's exact test, and Spearman's rank correlation procedure were used to explore the relationships between the variables. A 5-point Likert scale was used to measure satisfaction with various training facilities.

The athletes were characterized by a youthful age structure and a high proportion of graduates and employees, in which the indicators of men and women did not differ significantly. The distance to reach the Park, the method of access and the time of day of sport also did not differ by gender. However, women devoted significantly more time to reaching the Grove than men. Men's sports activity was higher than women's in terms of frequency and training time.

The most popular exercise sites for both sexes were running tracks, open grass areas, and outdoor fitness stations. We did not find gender differences in the selection of sports opportunities, satisfaction with them and preparation for training. Athletes come to the Park primarily because of the good air, the love of nature and the plastic-covered running track. Although the preferences of men and women differed slightly, the differences were not significant from a statistical point of view.

Keywords: leisure sports, recreation, park use, gender differences, Szeged

BEVEZETÉS

A mozgásszegény életmód terjedése egyre inkább hozzájárul a lakosság egészségi állapotának romlásához az egész világon (Ng & Popkin, 2012). Erre mintegy válaszként – főként urbánus környezetben – felerősödött az igény a zöldterületek nyújtotta sportolási lehetőségek bővítésére. A városi parkok gondozottsága, esztétikai megjelenése, kiépítettsége, elérhetősége, biztonsága ugyanis nagy hatással lehet a sportolási hajlandóságra, a testmozgás iránti igény kielégítésére (Wicker et al., 2012; Bakar et al., 2016; Duncan et al., 2022). A természet közvetlen észlelése, az ott megtapasztalt rekreációs lehetőségek egyben a legmeghatározóbb előrejelzői az ember jó szomatikus, pszichés és szociális közérzetének is (Sullivan et al., 2004; Berman et al., 2008; Seeland et al., 2009; Rundle et al., 2013; Wolch et al., 2014; Kothencz 2017). A városi parkok tehát fontos népegészségügyi feladatot látnak el azzal, hogy hozzájárulnak a lakosság fizikai aktivitásához, helyes egészségmagatartásának kialakításához, ami számos metabolikus és pszichofiziológiai eredetű betegség megelőzésének záloga (Grahn & Stigsdotter, 2003, Kaczynski et al., 2014). A parkok különös mértékben mozdíthatják elő a nők egészségügyi esélyegyenlőségének növekedését is, hiszen közelségük erősebben hat a nőkre, mint a férfiak egészségi állapotára (Cohen et al., 2021).

Korábbi tanulmányunkban feltártuk a városi „zöld infrastruktúra” fontosságát, jelentőségét az ember testi, lelki és szociális egészségének biztosításában (Györi & Tóth, 2022). Jelen munkánk azon kutatások sorába illeszkedik, melyek a zöldterületek és az egészséges életmód összefüggéseit a lakosság parkhasználati szokásain keresztül, a helyi sajátosságok figyelembevételével vizsgálják. Apropióját Szeged legnagyobb közparkja, az Erzsébet-liget 2019. évi felújítása adta. Noha a park rekreációs funkcióival és sportcélú látogatásával kapcsolatban már kerültek felszínre adatok (Karancsi, et al., 2016; Kothencz et al., 2017; Szeged MJVÖ, 2018), a felújítással létrejött új edzőhelyekről, használoik sportolási szokásairól még nem készült felmérés.

Kutatásunk helyszíne a Tisza partján fekvő Szeged (159 ezer fő) a Dél-Alföld régió gazdasági, kulturális és közigazgatási központja. Földrajzi adottságai fontos szerepet játszottak sportkultúrájának, mozgalmas sportéletének kialakulásában (Györi, 2013). A település zöldterület-ellátottsága kiváló, ami nagyrészt az utcák csomópontjaiban található, egykor piacként funkcionáló fás tereknek köszönhető, illetve annak, hogy a Tisza hullámterének zöld sávja végighúzódik a városon (Blazovich, 2007). A folyó és az abba

itt torkolló Maros árvízvédelmi töltései, valamint a várost körbefogó körtöltés-rendszer a szegediek jellegzetes és kedvelt rekreációs színtereiként működnek. Szeged parkjai egymástól meglehetősen eltérő jellegűek és funkciójúak. Kothencz (2015) a város legnagyobb mesterséges zöldfelületeinek vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy közülük rekreációra leginkább alkalmas környezetet az újszegedi Erzsébet-liget képes biztosítani a városlakók számára. Karancsi és munkatársai (2016) a város zöldterületeinek idegenforgalmi jelentőségére, vonzerejére hívták fel a figyelmet.

A város legnagyobb, mintegy 15 hektár kiterjedésű, Erzsébet királyné nevét viselő közterületi parkja (a továbbiakban Liget) közvetlenül a Belvárosi híd szomszédságában terül el. Az 1858-ban létesített közpark a belvároshoz közeli fekvésének köszönhetően hamar népszerű rekreációs színterré vált, mely a hétköznapiakban betöltött szerepe mellett kezdetektől számos városi rendezvénynek adott és ad otthont (pl. fesztiválok, szabadtéri előadások, ünnepek, sportversenyek). Élővilága rendkívül változatos, ökológiai szerepe és értékei miatt 2009-től helyi jelentőségű védett természeti területté nyilvánították.

Sorsát – noha fejlődésében a látványos megújulást és az elhanyagoltságot hordozó periódusok egyaránt jelen voltak – mindig szívükön viselték a szegediek (Bálint, 1969; Bátyai, 1998). Ennek ellenére fizikai állapotát Kothencz (2015) kérdőíves felmérésének idején – a növényzet gondozatlansága, karbantartási hiányosságok, épületromok, biztonság hiánya okán – meglehetősen lehangolónak ítélte a helyi lakosság.

A korszerűsítési munkák megkezdését a Liget lakossági funkcióival kapcsolatos kérdőíves felmérés előzte meg 2015-ben (N=419), mely információkat gyűjtött használóinak rekreációs szokásairól is (Szeged MJVÖ, 2018). Eszerint a megkérdezettek 31 százaléka a szabadidő-eltöltés, 24 százaléka kifejezetten a sportolás, 16 százaléka egyéb célból (pl. játszótérhasználat, kutyasétáltatás) veszi igénybe a parkot, míg 29 százalékuk csak közlekedik a területén. Tíz mozogni járó közül négy a gyaloglást, három a futást, kettő a kerékpározást nevezte meg szokásos aktivitásaként, egy pedig egyéb mozgásformát (pl. tenisz, kosárlabda) említett.

A Zöld város fejlesztési program részeként megvalósult, uniós forrásból finanszírozott, közel 1 milliárd Ft-os parkfelújítással a város „legrégebbi kertje” valóságos szabadtéri „fitneszteremmé” alakult át: pl. 1,5 km hosszúságú rekortán (öntött gumi) borítású futópálya, mellette gyalogút létesült, több helyre fitneszállomásokat (edzőpontokat) helyeztek el, felújították az extrém sport- és labdajáték-pályákat („Játékok kertje”), mulcsos sétautakat hoztak létre, új padokat, kutakat, kerékpártartókat telepítettek, valamint kerékpárutat építettek az áthaladó forgalom számára. A Liget élővilágának bemutatása céljából tanösvény is készült.

A zöldterületek ilyesfajta felújítása, modernizálása rendszerint megnöveli sportcélú látogatóik számát (Cohen et al., 2019; Vert et al., 2019; Arifwido & Chandrasiri, 2020). A parkhasználatot azonban – s ezzel együtt a fizikai aktivitást – a parkok elérhetősége, és látogatóik összetétele, szükségletei is befolyásolják. A nemenként eltérések szembeütőek, a férfiak gyakrabban élnek a sportolási lehetőségekkel, nagyobb valószínűséggel

vesznek részt erőteljes fizikai aktivitásban, mint a nők (Joseph & Maddock, 2016; Cohen et al., 2021). A nagyobb sportrésztvételt a fiatalabb életkor, a magasabb iskolai végzettség, a több jövedelem és a sport iránti szilárdabb elköteleződés is támogathatja (Paár & Ács, 2015; Berki & Pikó, 2017; European Commission, 2018).

A parkokat persze azok használják nagyobb valószínűséggel, akik mindennapi élete azok közelében zajlik (lakóhely, munkahely, szolgáltatások igénybevétele). Könnyebb elérhetőségük főként a nőket, a fiatalokat és az idősebb korosztályokat ösztönzi ottani testmozgásra (Kaczynski et al., 2009; Cohen et al., 2021). A közelmúlt COVID-19 vírus okozta járványügyi helyzetére utalva nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy akik a sportolásra fordított idejüket – leginkább outdoor tevékenységekkel – növelni tudták a pandémiás időszakban, azok szubjektív jólléti állapota is kedvezőbben alakult (Laczkó et al., 2023).

Jelen tanulmányunk célja feltárni az Erzsébet-liget felnőtt szabadidő-sportolóinak összetételét, sportolási szokásait, különös tekintettel a nemenkénti jellemzőkre. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a Ligetben sportolók mekkora távolságból érkeznek, miként és mennyi idő alatt jutnak oda, milyen gyakorisággal és mennyi időt töltenek ott testmozgással, miféle edzőhelyeket használnak, s egyben mennyire elégedettek azokkal. A nemenkénti eltérések mellett néhány, a helyi sajátosságokat, körülményeket feltáró összefüggésekre is felhívjuk a figyelmet.

Az előzmények alapján feltételeztük, hogy (H1) a Ligetben rekreációs céllal sportoló felnőtt férfiak és nők összetétele az életkor, a legmagasabb iskolai végzettség és a foglalkozási státusz tekintetében nem különbözik számottevő mértékben egymástól; (H2) a park elérésének jellemzői szintén nem térnek el egymástól nemenként; (H3) a sportaktivitás gyakoriságában és terjedelmében különbség mutatkozik a férfiak javára; (H4) nincs nemenkénti különbség az edzőhelyek megválasztásában és az edzésekre való felkészülésben; (H5) a sportolási feltételekkel mindkét nem képviselői egyformán elégedettek; (H6) férfiak és nők hasonló okokból választják a Ligetet rekreációs színtérként.

ANYAG ÉS MÓDSZER

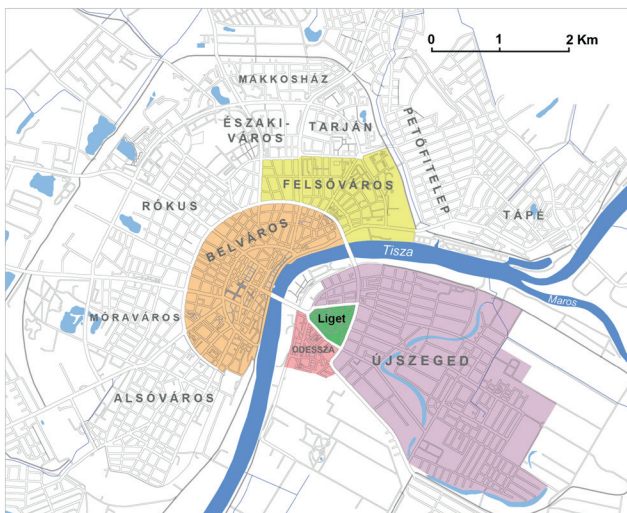
Primer adatfelvételünk véletlenszerű mintavételezéssel, anonim, papíralapú kérdőív személyes lekérdezésével, az EU adatvédelmi rendeletének (GDPR) betartásával valósult meg az újszegedi Ligetben, 2020. szeptember és október hónapban – az első és a második COVID-19 hullám között – tíz alkalommal, valamennyi napszakban (hajnalban, reggel, délelőtt, délután, este és késő este). A mintavétel során a különböző sportszíntereken (pl. futó és gyaloglópályák, extrém sport és labdajáték-pályák, tenispályák, fitnesszállomások) testmozgást végzőket szólítottuk meg ($N=108$, $N_{\text{férfi}}=51$, $N_{\text{nő}}=57$), kizárólag olyanokat, akik nem szervezett keretek között (pl. egyesületi edzésen, testnevelésórán) mozogtak. Mintánkba nem kerültek be a Ligetben csak közlekedő gyalogosok és kerékpárosok.

Kérdőívünk összesen 23 db (11 db zárt, 5 db félig nyitott, és 7 db nyitott) kérdést tartalmazott. A szociodemográfiai változókat a nem, az életkor, a legmagasabb iskolai végzettség és a foglalkozási státusz (aktív keresők: alkalmazottak és vállalkozók; inaktív keresők; eltartottak) adták. Rákérdeztünk a Liget igénybevételének tér- és időbeli jellemzőire is. Szegedi parkhasználonak tekintettük a városban életvitelszerűen (állandó, v. ideiglenes jelleggel) tartózkodókat. Mivel nem gyűjthettünk pontos címadatokat, a Liget lakóhelyhez mért távolságának meghatározásához, annak településrész szerinti elhelyezkedését vettük figyelembe, két kategóriát kialakítva: (1) 1 km-en belül megközelíthető, azaz „közeleli” városrészek (Újszeged, Odessza, Belváros, Felsőváros) és (2) az ennél messzebb lévő, „távoli” városrészek/települések (1. ábra). Figyelembe vettük továbbá a Liget eléréséhez szükséges időtartamot, közlekedési módot, a parkhasználat napszak szerinti idejét, a sport- és egyéb célú látogatások gyakoriságát is. Mivel adatfelvételünk az első két COVID-19 hullám közötti időszakra esett, érdeklődtünk arról is, hogy első pandémiás helyzet miként befolyásolta a sportcélú parklátogatási gyakoriságot.

A sportolási szokásokat a válaszadó által becsült, alkalmankénti átlagos edzésidővel, az edzésidő és a havi edzésgyakoriság szorzatából előálló havi edzésidővel, az edzések tervezettségével („Ki tervezi az edzést?”), valamint a rendszeresen igénybe vett sporthelyszínek számával jellemeztük.

A leíró statisztika mellett a diszkrét változók közötti kapcsolatok feltárására a Pearson-féle Khi-négyzet (χ^2) próbát és a Fisher-féle egzakt próbát, a metrikus változók közötti kapcsolat vizsgálatára a Spearman-féle rangkorrelációs eljárást alkalmaztuk. A különféle edzőhelyekkel kapcsolatos elégedettség mérésére 5 fokozatú Likert-skála szolgált.

1. ábra: Az újszegedi Erzsébet-ligethez közeli városrészek elhelyezkedése

Forrás: saját szerkesztés

EREDMÉNYEK

A kitöltők (N=108) 47,2 százaléka férfi, 52,8 százaléka nő. Az átlagéletkor 34,7 év, (SD=12,1, Min=18, Max=65). 10 megkérdezett közül 5 középkorú (30-49 éves), 4 fiatal felnőtt (18-29 éves) és 1 érett középkorú (50-65 éves) (1. táblázat). A válaszadók közel fele (47,2%) felsőfokú végzettségű, harmadrésze érettségizett, egyötöde szakiskolába járt, tizből egy általános iskolai tanulmányait fejezte be. Foglalkozási státuszát tekintve közel 3/4 rész (78 fő) aktív kereső (alkalmazott/vállalkozó), kevéssel több mint 1/4 részük hallgató/tanuló (20 fő eltartott), vagy inaktív kereső (5 fő nyugdíjas, GYES-en lévő, munkanélküli). A kor megoszlás, iskolai végzettség és a foglalkozás tekintetében nincs szignifikáns nemenkénti eltérés ($p>0,05$). A foglalkozás viszont természetesen erősen összefügg az életkorral és az iskolai végzettséggel ($p<0,05$), hiszen az eltartottak 4/5 része még tanulmányait végző lévő fiatal felnőtt.

1. táblázat: Az újszegedi Erzsébet-ligetben rekreációs céllal sportolók szociodemográfiai összetétele a kérdőíves felmérés adatai alapján (N=108)

	Férfi		Nő		Összes		χ^2
	fő	%	fő	%	fő	%	
Korcsoport (éves)							0,243
Fiatal felnőtt (18-29)	20	39,22	25	43,86	45	41,67	
Középkorú (30-49)	25	49,02	26	45,61	51	47,22	
Érett középkorú (50-65)	6	11,76	6	10,53	12	11,11	
Legmagasabb iskolai végzettség							1,18
Felsőfokú	23	45,10	28	49,12	51	47,22	
Középfokú	27	52,94	26	45,61	53	49,07	
Alacsonyabb	1	1,96	3	5,26	4	3,70	
Foglalkozási státusz							3,28
Alkalmazott	26	50,98	34	59,65	60	55,56	
Vállalkozó	12	23,53	6	10,53	18	16,67	
Inaktív kereső és eltartott	13	25,49	17	29,82	30	27,78	

Megjegyzés: * $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

Forrás: saját szerkesztés

A megkérdezettek 72,2 százaléka állandó szegedi lakos, az életvitelszerűen a városban élő „szegediek” aránya pedig 85,2 százalék. További 14,8 százalék a városkörnyéki községekből (Deszk, Röszeke, Sándorfalva) ingázik. A parkot magába foglaló Újszegeden és a közeli városrészekben a válaszadók 43,5 százaléka él (2. táblázat). A lakóhely Ligethez viszonyított hozzátétőleges távolsága és a szociodemográfiai mutatók között nincs összefüggés ($p>0,05$).

2. táblázat: Az újszegedi Erzsébet-ligetben elérésének jellemzői a szabadidő-sportolók adatai alapján (N=108)

	Férfi		Nő		Összes		χ^2
	fő	%	fő	%	fő	%	
Lakóhely							0,73
Közeli városrész	20	39,22	27	47,37	47	43,52	
Távoli városrész/település	31	60,78	30	52,63	61	56,48	
Elérési idő (perc)							6,34*
Alacsony (1-10)	15	29,41	19	33,33	34	31,48	
Közepes (11-20)	31	60,78	23	40,35	54	50,00	
Magas (20 felett)	5	9,80	15	26,32	20	18,52	
Közlekedési mód							0,47
Aktív közlekedés	29	56,86	36	63,16	65	60,19	
Gépkocsi	11	21,57	11	19,30	22	20,37	
Tömegközlekedés	11	21,57	10	17,54	21	19,44	
Napszak							2,72
Reggel, délelőtt	13	25,49	19	33,33	32	29,63	
Délután	14	27,45	20	35,09	34	31,48	
Este, késő este	24	47,06	18	31,58	42	38,89	

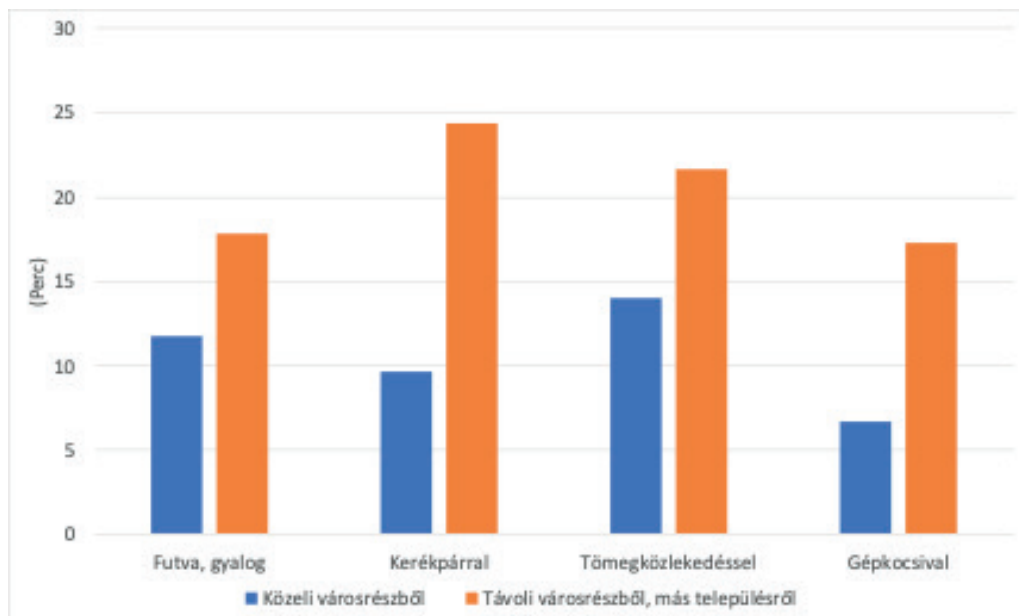
Megjegyzés: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Forrás: saját szerkesztés

A felmérték átlagosan 16,5 perc alatt érik el Ligetet (SD=9,7, Min=1,0, Max=60,0). A közeli városrészek lakói átlagosan 11,5 perc, míg a távolabbról érkezők 20,3 perc alatt jutnak oda. A nők több időt szánnak a parkba való eljutásra, mint a férfiak ($p < 0,05$; $A_{\text{férfi}}=15,1$, $SD_{\text{férfi}}=6,9$; $A_{\text{nő}}=17,7$, $SD_{\text{nő}}=11,6$): minden negyedik nő (26,3%) hajlandó akár a 20 percnél hosszabb időt is áldozni arra, míg a férfiak közül csak minden tizedik (9,8%).

Centrális közlekedési helyzetéből adódóan a Liget messzebről is viszonylag gyorsan megközelíthető, ugyanakkor elérési ideje értelemszerűen függ a közlekedés választott módjától (2. ábra). Tízből hat fő aktívan (négyen gyalog, ketten kerékpárral), két-két fő pedig tömegközlekedéssel, vagy autóval jár sportolni a parkba. Gyalog/futva átlagosan 14 perc alatt, az autóval 16 perc alatt, a kerékpárral és tömegközlekedéssel 20-20 perc alatt érnek a helyszínre. A közelben lakók kétszer akkora arányban választanak aktív közlekedést, mint a távolabb élők ($p < 0,001$).

2. ábra: Az Erzsébet-liget elérési ideje a lakóhely távolsága és a közlekedési mód szerint a szabadidő-sportolók adatai alapján (N=108)

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók zöme az esti, késő esti (38,9%), vagy a délutáni órákban (31,5%) jár sportolni. A közel lakók valamivel nagyobb arányban érkeznek reggel és délelőtt a parkba, mint a távol lakók, ám a különbség nem szignifikáns ($p > 0,05$). Sem a közlekedés módja, sem a parkhasználat napszak szerinti ideje nem függ a szociodemográfiai változóktól.

A Liget sportcélú felkeresésének átlagos gyakorisága 6,6 alkalom/hó ($SD=6,0$, $Min=1,0$, $Max=30,0$). A felmértek közel 40 százaléka csak ritkán (havi 1-3-szor) látogat oda, míg a rendszeresen (heti 1-2-szer) és a gyakran (heti $2 <$) járók aránya 30-30 százalék körül mozog. A nemenkénti különbségek számottevőek, a férfiak gyakrabban és rendszeresebben járnak a Ligetbe sportolni, mint a nők ($A_{\text{férfi}}=7,4$ alk./hó, $SD_{\text{férfi}}=5,8$; $A_{\text{nő}}=5,8$ alk./hó, $SD_{\text{nő}}=6,1$, $p < 0,05$) (3. táblázat). Az életkor, az iskolázottság és a foglalkozás nem befolyásolja a park gyakoribb sportcélú igénybevételét, sőt a parkhoz közelebb lakók sem sportolnak lényegesen többször a parkban, mint a távolabb élők ($p > 0,05$). A látogatási gyakoriság és az elérési idő viszont gyenge összefüggést mutat ($r_s -0,18$, $p=0,06$).

Bár a válaszadók kevesssel több mint fele (53,7%) nem módosított sportolási szokásain a COVID-19 vírushelyzet első hulláma idején, ám majdnem kétszer annyian gyarapították edzéseik számát (30,6%), mint ahányan csökkentették azt (15,7%). Mindebben szignifikáns nemek közötti eltérés mutatható ki a férfiak javára ($p < 0,05$).

A látogatók nagyobb része (5-ből 4 fő) a Ligeten kívül nem jár más zöldterületre mozogni. A nők azonban jobban ragaszkodnak ehhez a parkhoz, mint a férfiak, tíz közül

ugyanis csak egy jár el máshová is, míg a férfiak közül négy ($p<0,01$). Az alkalmazottak, illetve az inaktív keresők és eltartottak nagyobb arányban választják a Ligetet, mint a vállalkozók ($p<0,05$).

3. táblázat: Az újszegedi Erzsébet-liget látogatásának gyakorisága a felmért szabadidő-sportolók adatai alapján ($N=108$)

	Férfi		Nő		Összes		χ^2
	fő	%	fő	%	fő	%	
Sportcélú látogatás (alkalom)							6,20*
Gyakran (heti 2-nél több)	18	35,29	13	22,81	31	28,70	
Rendszeresen (heti 1-2)	19	37,25	15	26,32	34	31,48	
Párszor (havi 1-3)	14	27,45	29	50,88	43	39,81	
Más rekreációs parkok látogatása							9,55**
Igen	18	35,29	6	10,53	24	22,22	
Nem	33	64,71	51	89,47	84	77,78	
Parklátogatás a COVID-19 idején							7,15*
Gyakrabban	18	35,29	15	26,32	33	30,56	
Ugyanúgy	30	58,82	28	49,12	58	53,70	
Ritkábban	3	5,88	14	24,56	17	15,74	
Nem sportcélú látogatás (alkalom)							2,08
Gyakran (havi 9-nél több)	6	11,76	8	14,04	14	12,96	
Rendszeresen (havi 4-9)	8	15,69	10	17,54	18	16,67	
Párszor (havi 1-3)	18	35,29	25	43,86	43	39,81	
Nem járt	19	37,25	14	24,56	33	30,56	

Megjegyzés: * $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

Forrás: saját szerkesztés

A lekérdezést megelőző hónapban tíz válaszadó közül három kizárólag sportolni érkezett a Ligetbe, míg heten – átlagosan havi négy alkalommal ($A=4,1$, $SD=6,8$, $Min=0,0$, $Max=40,0$) – egyéb célból is jöttek. Ez utóbbiak közül sokan csak sétáltak (58%), kutyát sétáltattak (20%), rendezvényre érkeztek (32%), vagy csupán pihentek, töltöttek (18%). A nem sportcélú parkhasználat gyakoriságában nincs lényeges nemek közötti eltérés ($p>0,05$), a kormegoszlást tekintve azonban igen ($p<0,05$), az érett középkorúak (50-65 évesek) között felülreprezentáltak a gyakori látogatók (33,3%), a fiatal felnőttek közül azok, akik csak néhány alkalommal mennek oda kikapcsolódni (48,9%), míg a középkorúak közül azok, akik kizárólag sportolni járnak a Ligetbe (47,1%). Az iskolázottság és a foglalkozás nem befolyásolja a nem sportcélú parkhasználatot, ugyanakkor a közeli városrészekben lakók átlagban két és félszer nagyobb gyakorisággal élnek ezzel a lehetőséggel, mint a távolabb lakók ($p<0,001$).

A válaszadók alkalmanként átlagosan kb. 1 órát ($A=57,3$ perc, $SD=30,0$, $Min=15$, $Max=150$) mozognak a Ligetben, ám a férfiak szignifikáns mértékben ($p<0,05$) többet, mint a nők ($A_{\text{férfi}}=763,2$, $SD_{\text{férfi}}=35,9$; $A_{\text{nő}}=51,9$, $SD_{\text{nő}}=22,6$) (4. táblázat). További szociodemográfiai jellemzők nem befolyásolják az edzésidőt, sőt a lakóhely parkhoz viszonyított távolsága és elérésének ideje sem. Az edzésidő negatív korrelációs kapcsolatban áll az életkorról ($r_s=-0,20$, $p<0,05$), és igen erős összefüggést mutat a parkhasználat gyakoriságával ($r_s=0,34$, $p<0,001$).

A 60 percnél többet edzők főként este és a késői órákban, a 40 percnél kevesebbet mozgók reggel és délelőtt látogatják a parkot. Az átlagos edzésidő és a havi látogatási gyakoriság szorzatából számított havi összes edzésidőben ($A=423,1$ perc, $SD=529,4$, $Min=20,0$, $Max=3600,0$) ugyancsak tükröződik a férfiak nagyobb aktivitása ($p<0,05$).

4. táblázat: A fizikai aktivitás jellemzői az újszegedi Erzsébet-liget szabadidő-sportolóinak adatai alapján ($N=108$)

	Férfi		Nő		Total		χ^2
	fő	%	fő	%	fő	%	
Edzésidő egy alkalommal							7,60*
40 percnél kevesebb	14	27,45	17	29,82	31	28,70	
40-60 perc	21	41,18	34	59,65	55	50,93	
60 percnél több	16	31,37	6	10,53	22	20,37	
Havi edzésidő							6,74*
Alacsony	16	31,37	32	56,14	48	44,44	
Közepes	22	43,14	15	26,32	37	34,26	
Magas	13	25,49	10	17,54	23	21,30	
Igénybe vett edzőhely, sportpálya							0,04
Egyféle	34	66,67	39	68,42	73	67,59	
Többféle	17	33,33	18	31,58	35	32,41	
Edzőhelyek, sportpályák¹							1,74
Futópályák	43	84,31	44	77,19	87	80,56	
Nyílt füves területek	26	50,98	34	59,65	60	55,56	
Fitnessállomások	22	43,14	20	35,09	42	38,89	
Teniszpályák	5	9,80	3	5,26	8	7,41	
Extrém- és labdasport-pályák	4	7,84	3	5,26	7	6,48	
Edzéstervezés							4,10
Edző, testnevelő	10	19,61	4	7,02	14	12,96	
Barát, ismerős	4	7,84	4	7,02	8	7,41	
Internetről	15	29,41	20	35,09	35	32,41	
Önállóan	4	7,84	4	7,02	8	7,41	
Senki	18	35,29	25	43,86	43	39,81	

Megjegyzés: * $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$; ¹több válasz is megjelölhető volt

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók bő kétharmad része (67,6%) csak egyféle, szűk harmada (32,4%) legalább kétféle edzőhelyet, sportpályát használ látogatása során. Az igénybe vett sportolási lehetőségek számát a szociodemográfiai jellemzők és a Liget elérésének sajátosságai nem befolyásolják, ugyanakkor a havi összes edzésidő igen erősen szignifikáns kapcsolatban áll azzal ($p < 0,001$). A magasabb edzésidővel rendelkezők tehát többféle edzőhelyet vesznek igénybe, mint a kevesebbet mozgók. A legtöbben a futópályákat választják (80,6%), amit a nyílt füves területek (55,6%), a fitnesszállomások (38,9%), a teniszpályák (7,4%), valamint az extrém- és labdasport-pályák használata (6,5%) követ.

Az edzések tervezettsége a szabadidősportolók esetében is fontos követelmény. A megkérdezettek mintegy 60 százaléka valamilyen konkrét elképzeléssel vág neki a munkának. A legtöbben (32,4%) az internetről tájékozódnak, s csak kevesen (13,0%) kéri ki sportszakember (edző, testnevelő) tanácsát ehhez. Néhányan barátaik, ismerőseik segítségét kéri, vagy önállóan tervezik aktivitásukat. Ötből kettő válaszadónak nincs előzetes koncepciója arról, miként volna érdemes edzeni. A tervezéssel kapcsolatos válaszok férfiak és nők esetében nem különböznek szignifikáns mértékben egymástól, ugyanakkor az iskolai végzettség erősen befolyásolja azt ($p < 0,01$). A diplomások esetében az internet használata és az önálló tervezés, az alacsonyabb végzettségűeknél a testnevelők, edzők, barátok, ismerősök segítsége dominált. A tervezettség összefügg az edzésidővel is ($p < 0,01$). A 60 percnél többet mozgók tervszerűbben dolgoznak, míg a 40 percnél kevesebbet mozgók bő kétharmada (67,7%) előzetes elgondolás nélkül lát munkához.

Felmérésünk során lehetőséget adtunk a különféle sport és rekreációs helyszínek értékelésére is. A válaszadók a legalább egyszer már igénybe vett edzőhelyet, sportpályát pontozhatták Likert-skálán (1-5-ig) (275 db értékelés, átlag=4,0). A legjobb értékelést a teniszpályák kapták (4,4), majd sorrendben a füves területek (4,3), a fitnesszállomások (4,3), a futópályák (4,2) és az extrém- és labdasport-pályák (3,6) következtek. Az edzőhelyekkel a férfiak és nők nagyjából egyformán elégedettek ($p > 0,05$; $A_{\text{férfi}} = 4,1$ pont, $A_{\text{nő}} = 3,9$ pont).

Arra a kérdésre, hogy „Miért az Erzsébet-ligetet választotta kikapcsolódás céljából?” a megkérdezettek többféle választ is bejelölhettek ($N_{\text{férfi_válasz}} = 135$ db; $N_{\text{női_válasz}} = 176$ db). Összességében a jó levegőre és a természet szeretetére voksoltak legtöbben (az összes válaszadó 52,8%-a és 50,0%-a), majd sorrendben a jó minőségű futópálya (48,2%), a hely közelsége (36,1%) és az esti edzés lehetősége (26,9%) kapott szavazatot. A férfiak és nők preferenciái között nincs szignifikáns különbség ($p > 0,05$). A férfiak a műanyagborítású (rekortán) futópályát teszik az első helyre (a férfi válaszadók 49,0%-a), majd a jó levegőt (43,1%) és a természet szeretetét (35,3%). A nők szintén ezt a hármat, csak ellenkező sorrendben: a természet szeretete (63,2%), jó levegő (61,4%), futópálya (47,4%). A közelség, elérhetőség, mint vonzeró a nők esetében domborodott ki jobban annak ellenére, hogy több időt hajlandóak a Liget elérésére szánni, mint a

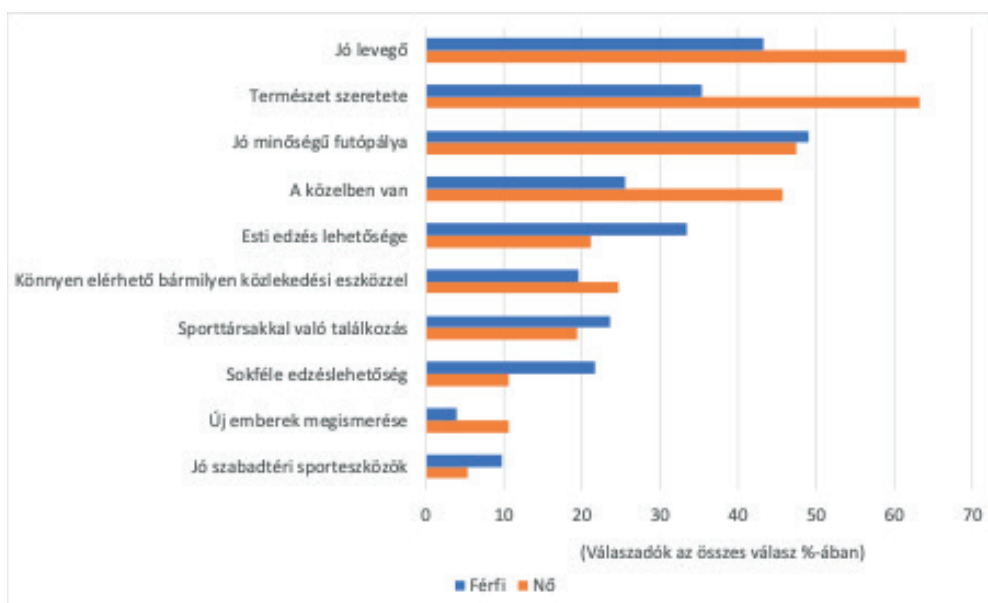
férfiak. A férfiak az esti edzés lehetőségét, a sporttársakkal való találkozást és a sokféle edzéslehetőséget méltányolják nagyobb arányban (3. ábra).

Nyitott kérdést tettünk fel arra vonatkozóan, hogy a testmozgást végzők milyen további lehetőségeket, szolgáltatásokat hiányolnak a Ligetből. Tízből hat válaszadó nem hiányol semmit, négyen új szolgáltatásokat szeretnének (pl. italautomata, büfé, gyermekmegőrző, zárható értékmegőrző), illetve új sportolási lehetőségeket is szívesen látnának a parkban, pl. baseball-pálya, lábtenisz-pálya, szabadtéri játékok (pingpong, sakk), focipálya, valamint csoportos edzések (tájfutás). Javaslat érkezett a meglévő létesítmények, eszközök felújítására, gyarapítására is, pl. jobb világítás, több ivókút és mosdóhelyiség.

3. ábra: Az újszegedi Erzsébet-liget mint rekreációs helyszín választásának okai

nemenként¹ ($N_{\text{ffi}}=51$, $N_{\text{ffi_válasz}}=135$ db; $N_{\text{nő}}=57$, $N_{\text{női_válasz}}=176$ db)

Megjegyzés: ¹több válasz is megjelölhető volt

Forrás: saját szerkesztés

MEGBESZÉLÉS

Vizsgálataink igazolták, hogy a 2019-es felújítást követően az újszegedi Erzsébet-liget magas minőségben kínál szabadtéri rekreációs lehetőségeket a Szegeden élők számára, olyan környezetet biztosítva, ahol a szabadidős sport- és egészségfejlesztő aktivitások integráltan valósulhatnak meg. A vonzó tereprendezés, az új sportolási lehetőségek – csakúgy, mint a hasonló célok és elvek mentén megvalósult parkfelújítások esetében (Kaczynski et al., 2008, Cohen et al., 2019; Vert et al., 2019; Arifwidodo

et al., 2020; Duncan et al., 2022) – aktívabb, ezáltal egészségesebb életmódra ösztönzik a környék és a város lakóit.

Tudvalevő, hogy a parkhasználat a fizikai elérhetőség függvényében, illetve parkhasználok különböző társadalmi jellemzői mentén eltérőképpen alakulhat (Marcus & Francis, 1998; Kaczynski et al., 2014; Bakar et al., 2016; Cohen et al., 2015, 2021). Mivel vizsgálati helyszínünkre vonatkozóan ilyesfajta adatok nem álltak rendelkezésünkre, feltételeztük, hogy a Ligetben rekreációs céllal sportoló felnőtt férfiak és nők életkoruk, legmagasabb iskolai végzettségük és foglalkozási státuszuk tekintetében nem különböznek számottevő mértékben egymástól (H1). Kérdőíves felmérésünk (N=108) a nemek arányát kiegyenlítettnek találta, egyúttal különböző korú, végzettségű és foglalkozású férfiak és nők hasonló arányban sportoltak a Ligetben. A korösszetétel összességében fiatalosnak mutatkozott, ami megerősíti Cerin és munkatársai (2008) megállapításait, aki a fiatal felnőttek (18–35 évesek) magasabb fizikai aktivitásáról számolt be a közterületeken. Esetünkben mindehhez a közelben található két egyetemi kollégium is hozzájárulhatott, hiszen összes válaszadónk 13,9%-ának, a fiatal felnőttek 28,8%-ának nem Szegeden, vagy Szeged környéki településen volt az állandó lakóhelye. Kétségtelen az is, hogy a mintánkba került szegedi egyetemisták (s nem csak a kollégisták) nagyban hozzájárulhattak a középfokú végzettségűek, illetve az eltartottak magasabb arányú képviseléséhez is. A diplomások, illetve az aktív keresők (alkalmazottak, vállalkozók) tekintélyes aránya viszont jelzi a magasabb társadalmi-gazdasági státuszúak nagyobb elköteleződését az aktív életmód iránt (Parks et al., 2003; Paár & Ács, 2015; Berki & Pikó, 2017; European Commission, 2018). Mindez férfiakra és nőkre egyaránt jellemzőnek bizonyult, azaz első hipotézisünk (H1) teljesült.

Feltételeztük továbbá, hogy a Liget elérésének sajátosságai férfiak és nők esetében nem térnek el jelentősen egymástól (H2). A lakóhely városrészének távolsága, az igénybe vett közlekedési eszközök és az elérés napszak szerinti megoszlása tekintetében számításaink valóban nem igazoltak ilyen jellegű szignifikáns különbséget. Központi fekvéséből adódóan a Liget nagyobb távolságról is könnyen megközelíthető, ugyanakkor elérési ideje természetesen függ a választott közlekedési módtól, eszköztől is. A felmérték átlagosan kevéssel több mint negyedóra alatt érnek a parkba, ami bizonyítja, hogy a nagy kiterjedésű, felszereltebb közparkok, akár a kényelmes elérhetőség (kb. 5-10 perc) határain túlról is vonzzák rendszeres látogatóikat (Van Herzele & De Vries, 2012; Koohsari et al., 2013; Guan et al., 2020). Az aktív közlekedés nagyobb arányú használata nem járt együtt a park gyakoribb igénybevitelével (I. Veitch et al., 2013). Az elérési idő csak gyenge összefüggést mutatott a parklátogatási gyakorisággal.

A park közelségének nőkre gyakorolt nagyobb ösztönző hatása (Kaczynski et al., 2009) esetünkben nem igazolódott, annak ellenére, hogy a közeli városrészekből számszerűleg valóban több nő érkezett sportolni, mint férfi. A különbség azonban

statisztikai szempontból nem szignifikáns. Mi több, a nők több időt fordítanak a Liget elérésére, mint a férfiak ($p < 0,05$). Második hipotézisünk tehát nem teljesült.

A parklátogatás gyakorisága erős összefüggést mutatott az alkalmankénti edzésidővel. Vizsgálataink igazolták azokat az előzetes eredményeket (Joseph & Maddock, 2016; Cohen et al., 2021), egyúttal vizsgálati hipotézisünket (H3), miszerint a férfiak a parkokban (is) nagyobb eséllyel mozognak, mint a nők. A férfiak nőkénel jelentősen gyakoribb sportcélú látogatása, magasabb napi edzésideje, valamint más rekreációs parkok nagyobb arányú felkeresése bizonyítja mindazt. Jellemző, hogy a COVID-19 idején is a férfiak növelték nagyobb mértékben ligetbeli sportolási alkalmuk számát. Hasonló jellegű nemenkénti különbségeket a nem sportcélú látogatási gyakoriság vonatkozásában nem tapasztaltunk.

A válaszadók kétharmada csak egyféle, egyharmada pedig többféle edzőhelyet, sportpályát is használ egy-egy látogatás alkalmával. A többféle lehetőséggel élők alkalmanként hosszabb ideig is edzenek. A legnépszerűbbek a futópályák, a szabad füves területek és a fitnessállomások.

Tízből hat szabadidősportoló valamilyen szinten tervezi, vagy tervezeti edzőmunkáját. Az edzések tervezettsége pozitív kapcsolatban áll az edzésidővel. Minden második válaszadó az internetről szerez be edzőmintákat, edzőterveket, ami leginkább a felsőfokú végzettségűeket jellemzi. Sportszakemberekhez, ismerősökhöz csak minden harmadik megkérdezett fordul segítségért, jobbra a középfokú végzettségűek. Az edzőhelyek, sportpályák kiválasztásában és az edzésekre való felkészülésben nemenkénti eltérések nem mutathatók ki, azaz feltételezésünk (H4), helyesnek bizonyult.

Felmérésünk kiterjedt a különféle edzőhelyekkel, pályákkal kapcsolatos elégedettség mérésére is. A legmagasabb pontszámokat a teniszpályák, a füves területek, a fitnessállomások, a futópályák, végül az extrém sport-pályák kapták. A sportolási lehetőségek megítélése férfiak és nők részéről nem különbözött szignifikáns mértékben, azaz ötödik hipotézisünk (H5) is megállta helyét. Igényfelmérésünk szerint többen új sportolási lehetőségeket is szeretnének, illetve javasolják a sportolók komfortjának, biztonságának és vagyónvédelmének további javítását.

A rekreációs sportolók elsősorban a jó levegő, a természet szeretete és a rekortán futópálya miatt járnak Ligetbe edzeni, mozogni. Tízből hét válaszadó a természet közelsége és a kiépített sportinfrastruktúra miatt választja a parkot. Mindez megerősíti azt az állítást, miszerint a rendszeres fizikai aktivitáshoz városi környezetben a zöldterületek könnyű megközelíthetősége mellett (Van Herzele & De Vries, 2012; Kothencz et al., 2017) megfelelően kiépített edzőhelyekre, pályákra egyaránt szükség van (Duncan & Mummery, 2005; Hillsdon et al., 2006). Adataink alapján megerősíthetjük a zöldterületek társadalmi funkcióival kapcsolatos korábbi megállapításokat is (Kuo et al., 1998; Sullivan et al., 2004; Seeland et al., 2009). Noha a Liget választásának indítékait tekintve a férfiak és nők preferenciái némileg eltérnek egymástól, a különbségek statisztikai szempontból nem számottevőek, vagyis hatodik (H6) hipotézisünk

is helyesnek bizonyult. Mindamellet a sporthelyszín-választás szempontjából a nők a Ligethez „hűségesebbnek” mutatkoztak, mint a férfiak.

Kutatásunk erősségének tekinthető a lekérdezéssel megvalósult helyszíni adatfelvétel, mely korábban nem vizsgált változók elemzésével szolgáltat új információkat a Ligetben sportolókról. Ugyanakkor vizsgálatunknak léteznek korlátai is. Eredményeinket természetesen (1) limitálja a minta elemszáma (N=108). A (2) válaszadók összetételét valamelyest befolyásolhatta, a közelben található két egyetemi kollégium is, annak ellenére, hogy a nem szegedi, vagy nem Szeged környéki állandó lakhellyel rendelkezők csak kis hányadát (13,9%) alkották a mintának. Mivel a GDPR adatvédelmi rendelet betartása okán személyes adatokat, így pontos lakcímadatokat sem gyűjthettünk, a lakóhely távolságát illető (3) térbeli adatokat csak településrészenként, településenként mutathattuk be. Mindez valamelyest korlátozhatja a térbeli elérhetőség eredményeinek értelmezését. A (4) fizikai aktivitás mértékének megítélését limitálhatja, hogy csak a testmozgás extenzív mutatóira (gyakoriság, időtartam) kérdeztünk rá, annak intenzitására nem.

KONKLÚZIÓ

A városi parkok, zöldterületek – ökológiai jelentőségükkel együtt – hozzájárulnak használóik testi és lelki egészségének megőrzéséhez, fejlesztéséhez, segítik csökkenteni a nemek közötti egészségügyi egyenlőtlenségeket, ezért társadalmi-gazdasági hasznuk is vitathatatlan. Tanulmányunkban Szeged legnagyobb közterületi parkja, a nemrégiben felújított Erzsébet-liget sportrekreációs kínálatát, az odalátogató felnőtt lakosság összetételét, sportolási szokásait és elégedettségét kívántuk feltárni, különös tekintettel a nemenkénti eltérésekre.

Noha a Liget sportcélú használatával kapcsolatban összehasonlítás alapjául szolgáló korábbi kutatás nem készült, munkánk rávilágít arra, hogy a felújított, sportolási funkciókkal gazdagított városi parknak, milyen komoly szerepe lehet az aktívabb, egészségesebb életmód ösztönzésében, a lakosság életminőségének javításában, a társadalmi jólét fokozásában. Eredményeink nem hoztak nagyobb meglepetést a férfiak aktívabb parkhasználatának vonatkozásában, ugyanakkor az, hogy a parkhasználók sem társadalmi mutatóik, sem sportcélú igénybevételük kapcsán nem mutattak szignifikáns nemenkénti eltéréseket igazolni látszik a városi zöldterületek nemi egyenlőtlenségeket csökkentő funkcióját.

Kutatásunk folytatásában tértudományi szempontból a tér-időbeli paraméterek finomítását, sporttudományi aspektusból pedig a fizikai aktivitás minőségi mutatóinak lekérdezését, illetve a rekreációs sportolók egészségi állapotának mélyrehatóbb feltárását kívánjuk elvégezni. Vizsgálatainkat szeretnénk Szeged és az ország többi parkjára is kiterjeszteni, ami támpontként szolgálhat a lakosság egészségmagatartásának fejlesztésére irányuló helyi és országos koncepciók kidolgozására, a megvalósított gyakorlatokon keresztül pedig az életmód pozitív irányú befolyásolására.

Kapcsolattartó szerző:

Győri Ferenc
Gál Ferenc Egyetem Kutatóintézet
Sporttudományi Kutatócsoport
6720 Szeged
Dóm tér 6.
gyori.ferenc@gfe.hu

Corresponding author:

Ferenc Győri
Sports Science Group, Research Institute
Gál Ferenc University
Dóm square 6.
6720 Szeged, Hungary
gyori.ferenc@gfe.hu

Hivatkozás: Tóth L., Berki T., Karancsi Z., & Győri F. (2023). Szeged legnagyobb közterületi parkjának szabadidősportja, különös tekintettel a nemenkénti eltérésekre. *Deliberationes*, 16(2), 150-169.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arifwidodo, S., & Chandrasiri, O. (2020). Better Park Design Contributes to Physical Activity Improvement, *GATR Global Journal of Business and Social Science Review*, 8(4), 260-266. [https://doi.org/10.35609/gjbsr.2020.8.4\(7\)](https://doi.org/10.35609/gjbsr.2020.8.4(7))
- Bakar, N.A., Malek, N.A., & Mansor, M. (2016). Access to Parks and Recreational Opportunities in Urban Low-Income Neighbourhood. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 234, 299-308. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.246>
- Bálint, S. (1969). Újszeged. In O. Trogmayer (Ed.), *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1969/I*. (pp. 287-294). Móra Ferenc Múzeum.
- Bátyai, G. (1998). *Az újszegedi liget*. Múzeumi Tudományért Alapítvány.
- Berki, T., & Piko, B.F. (2017). Hungarian adaptation and psychological correlates of Source of Enjoyment in Youth Sport Questionnaire among high school students. *Cognition, Brain, Behavior: An Interdisciplinary Journal*, 21(4), 215–235. <https://doi.org/10.24193/cbb.2017.21.14>
- Berman, M.G., Jonides, J., & Kaplan, S. (2008). The cognitive benefits of interacting with nature. *Psychological science*, 19(12), 1207–1212. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02225.x>
- Blazovich, L. (2007). *Szeged rövid története*. Dél-Alföldi évszázadok 21. Csongrád Megyei Levéltár.
- Cerin, E., Vandelandotte, C., Leslie, E., & Merom, D. (2008). Recreational facilities and leisure-time physical activity: An analysis of moderators and self-efficacy as a mediator. *Health psychology : official journal of the Division of Health Psychology*, American Psychological Association, 27(2S), S126–S135. [https://doi.org/10.1037/0278-6133.27.2\(Suppl.\).S126](https://doi.org/10.1037/0278-6133.27.2(Suppl.).S126)

- Cohen, D.A., Han, B., Isacoff, J., Shulaker, B., & Williamson, S. (2019). Renovations of neighbourhood parks: long-term outcomes on physical activity. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 73(3), 214–218. <https://doi.org/10.1136/jech-2018-210791>
- Cohen, D.A., Williamson, S., & Han, B. (2021). Gender Differences in Physical Activity Associated with Urban Neighbourhood Parks: Findings from the National Study of Neighborhood Parks. *Women's health issues: official publication of the Jacobs Institute of Women's Health*, 31(3), 236–244. <https://doi.org/10.1016/j.whi.2020.11.007>.
- Duncan, M., & Mummery, K. (2005). Psychosocial and environmental factors associated with physical activity among city dwellers in regional Queensland. *Preventive medicine*, 40(4), 363–372. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2004.06.017>
- Duncan, M.J., Bell, T., & Austin, G. (2022). The effect of local neighbourhood park redevelopments on park visitations and user physical activity levels: a pre–post test evaluation. *Journal of Public Health*, 30, 2665–2671. <https://doi.org/10.1007/s10389-020-01451-4>
- European Commission (2018). *Special Eurobarometer 472 Report – Sport and Physical Activity*. European Commission. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/483047>
- Grahn, P., & Stigsdotter, U.A. (2003). Landscape planning and stress. *Urban Forestry & Urban Greening*, 2, 1-18., <https://doi.org/10.1078/1618-8667-00019>
- Guan, C., Song, J., Keith, M., Akiyama, Y., Shibasaki, R., & Sato, T. (2020). Delineating urban park catchment areas using mobile phone data: A case study of Tokyo. *Computers, Environment and Urban Systems*, 81, 101474 <https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2020.101474>
- Győri, F. (2013). Természetföldrajzi adottságokat kiaknázó sportrekreációs és sportturisztikai kínálat Szegeden és környékén. In L. Veres (Ed.), *Regionális földrajzi tanulmányok* (pp.157-170). Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Győri, F., & Tóth, L. (2022). A városi parkok szerepe a rekreációban és az egészségfejlesztésben, különös tekintettel a fizikai aktivitásra. *Deliberationes*, 15(2), 98-117.
- Hillsdon, M., Panter, J., Foster, C., & Jones, A. (2006). The relationship between access and quality of urban green space with population physical activity. *Public Health*, 120(12), 1127–1132. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2006.10.007>
- Joseph, R.P., & Maddock, J.E. (2016). Observational Park-based physical activity studies: A systematic review of the literature. *Preventive medicine*, 89, 257–277. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2016.06.016>
- Kaczynski, A.T., Potwarka, L.R., & Saelens, B.E. (2008). Association of park size, distance, and features with physical activity in neighborhood parks. *American Journal of Public Health*, 98(8), 1451–1456. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2007.129064>

- Kaczynski, A.T., Potwarka, L.R., Smale, B., & Havitz, M.E. (2009). Association of Parkland Proximity with Neighborhood and Park-based Physical Activity: Variations by Gender and Age. *Leisure Sciences*, 31(2), 174-191. <https://doi.org/10.1080/01490400802686045>
- Kaczynski, A.T., Besenyi, G.M., Stanis, S.A., Koohsari, M.J., Oestman, K.B., Bergstrom, R.D., Potwarka, L.R., & Reis, R.S. (2014). Are park proximity and park features related to park use and park-based physical activity among adults? Variations by multiple socio-demographic characteristics. *The International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 11. <https://doi.org/10.1186/s12966-014-0146-4>
- Karancsi, Z., Szalma, E., Oláh, F., & Horváth, G. (2016). A városi parkok és szerepük az idegenforgalomban Szeged példáján. In I. Pajtókné Tari, & A. Tóth (Eds.), *Magyar Földrajzi Napok 2016* (pp. 695-708). Magyar Földrajzi Társaság, Agria Geográfia Alapítvány, Eszterházy Károly Egyetem.
- Koohsari, M.J., Kaczynski, A.T., Giles-Corti, B., & Karakiewicz, J. (2013). Effects of access to public open spaces on walking: Is proximity enough? *Landscape and Urban Planning*, 117, 92-99. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2013.04.020>
- Kothencz, G. (2015). Szegedi parkok életminőség-befolyásoló hatásainak elemzése látogatói vélemények alapján. *Területi Statisztika*, 55(4), 370-379.
- Kothencz, G., Kolcsár, R.A., Cabrera-Barona, P., & Szilassi, P. (2017). Urban Green Space Perception and Its Contribution to Well-Being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7), 766. <https://doi.org/10.3390/ijerph14070766>
- Kuo, F.E., Sullivan, W.C., Coley, R.L., & Brunson, L. (1998). Fertile ground for community: Inner-city neighborhood common spaces. *American Journal of Community Psychology*, 26(6), 823-851.
- Laczkó, T., Ács, P., Morvay-Sey, K., Cselik, B., & Stocker, M. (2023). The Role of Sports in the Subjective Psychological Well-Being of Hungarian Adult Population in Three Waves of the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(1), 660. <https://doi.org/10.3390/ijerph20010660>
- Marcus, C., & Francis, M. (1998). *People places: Design guidelines for urban open space*. Wiley.
- Ng, S. W., & Popkin, B. M. (2012). Time use and physical activity: a shift away from movement across the globe. *Obesity reviews : an official journal of the International Association for the Study of Obesity*, 13(8), 659-680. <https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2011.00982.x>
- Paár, D., & Ács, P. (2015). Közgazdaságtan a sport területén. In P. Ács (Ed.), *Sport és Gazdaság* (pp. 321-378). Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar.
- Parks, S.E., Housemann, R.A., & Brownson, R.C. (2003). Differential correlates of physical activity in urban and rural adults of various socioeconomic backgrounds in the United States. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57(1), 29-35. <https://doi.org/10.1136/jech.57.1.29>

- Rundle, A., Quinn, J., Lovasi, G., Bader, M.D., Yousefzadeh, P., Weiss, C., & Neckerman, K. (2013). Associations between body mass index and park proximity, size, cleanliness, and recreational facilities. *American Journal of Health Promotion*, 27(4), 262–269. <https://doi.org/10.4278/ajhp.110809-QUAN-304>
- Seeland, K., Dübendorfer, S., & Hansmann, R. (2009). Making friends in Zurich's urban forests and parks: The role of public green space for social inclusion of youths from different cultures. *Forest Policy and Economics*, 11(1), 10–17. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2008.07.005>
- Sullivan, W.C., Kuo, F.E., & Depooter, S.F. (2004). The Fruit of Urban Nature: Vital Neighborhood Spaces. *Environment and Behavior*, 36(5), 678–700. <https://doi.org/10.1177/0193841X04264945>
- Szeged MJVÖ (2018): Zöld város kialakítása a szegedi Ligetben. Akcióterületi Terv. TOP-6.3.2-15-SG1-2016-00001. Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata. <https://kimittud.hu/request/18422/response/26140/attach/3/SG1%20LIGET%20ATT.pdf>
- Van Herzele, A., & De Vries, S. (2012). Linking green space to health: a comparative study of two urban neighbourhoods in Ghent, Belgium. *Population and Environment*, 34, 171–193 <https://doi.org/10.1007/s11111-011-0153-1>
- Veitch, J., Ball, K., Crawford, D., Abbott, G., & Salmon, J. (2013). Is park visitation associated with leisure-time and transportation physical activity?. *Preventive Medicine*, 57(5), 732–734. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2013.08.001>
- Vert, C., Carrasco-Turigas, G., Zijlema, W., Espinosa, A., Cano-Riu, L., Elliott, L.R., Litt, J., Nieuwenhuijsen, M.J., & Gascon, M. (2019). Impact of a riverside accessibility intervention on use, physical activity, and wellbeing: A mixed methods pre-post evaluation. *Landscape and Urban Planning*, 190, <https://doi.org/10.1016/J.LANDURBPLAN.2019.103611>
- Wicker, P., Hallmann, K., & Breuer, C. (2012). Micro and macro level determinants of sport participation. *Sport, Business and Management*, 2(1), 51-68. <https://doi.org/10.1108/20426781211207665>
- Wolch, J., Byrne, J., & Newell, J. (2014). Urban Green Space, Public Health, and Environmental Justice: The Challenge of Making Cities' Just Green Enough. *Landscape and Urban Planning*, 125, 234-244. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.01.017>